

T.C.

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI

İSÖ-YL-2014-0003

**İLKOKUL 4. SINIF SOSYAL BİLGİLER
DERS KİTABININ İNSAN HAKLARI BOYUTUNDA
İNCELENMESİ**

HAZIRLAYAN

Rabia ÜNAL

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Soner ALADAĞ

AYDIN-2014

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
İSÖ-YL-2014-0003

**İLKOKUL 4. SINIF SOSYAL BİLGİLER DER KİTABININ İNSAN
HAKLARI BOYUTUNDA İNCELENMESİ**

HAZIRLAYAN
Rabia ÜNAL

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Soner ALADAĞ

AYDIN-2014

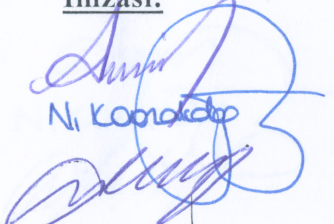
T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

İlköğretim Ana Bilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Programı öğrencisi Rabia ÜNAL tarafından hazırlanan **İLKOKUL 4. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABININ İNSAN HAKLARI BOYUTUNDA İNCELENMESİ** başlıklı tez, 17.07.2014 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı ve Soyadı :
(Başkan)Yrd. Doç. Dr. Soner ALADAĞ
Doç. Dr. Nuri KARASAKALOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Mustafa AKKAYA

Kurumu:
ADÜ
ADÜ
ADÜ

İmzası:

N. Karasakaloğlu

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. F. Neval GENÇ
Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı: Rabia ÜNAL

YAZAR ADI- SOYADI: Rabia ÜNAL

BAŞLIK: İLKOKUL 4. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABININ İNSAN HAKLARI BOYUTUNDA İNCELENMESİ

ÖZET

Bu çalışmanın amacı ilköku 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan insan haklarıyla ilgili kavramların incelenmesi ve ders kitaplarının insan hakları açısından daha iyi hazırlanması için yapılması gerekenleri belirtmektir.

Bu çalışmada tarama modeli, tür olarak da amaçlı örnekleme yöntemlerinden doğrulayıcı ve yanlışlayıcı örnekleme kullanılmıştır. Ders kitabı sayfaları belirtilerek insan haklarına ilişkin sözlü ve sözsüz iletiler tespit edilmiştir. Bunların hangi insan hakkıyla bağlantılı olduğu belirtilerek, olumlu ve olumsuz yönleri gerekçeleriyle tespit edilmiştir.

Anayasamızda yer alan temel hak ve özgürlükler Kişi hak ve özgürlükleri, Sosyal ve ekonomik haklar ve özgürlükler ve Siyasal haklar olarak birer kategori şeklinde düşünülmüş ve bu başlıklar altında incelenerek olumlu ve olumsuz tüm iletiler incelenerek belirtilmiştir. Ayrıca insan haklarının temel kavramlarından olan özgürlük, adalet, eşitlik ve güvenlik de incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda bu alanda görülen eksikliğin giderilmesi sonucu öncelikle insan haklarının bir yaşama biçimi olarak öğretilmesi gerektiği ve ders kitaplarındaki bu eksikliğin giderilmesi için de nelere dikkat edilerek hazırlanması gerektiği belirtilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İnsan Hakları, İnsan Hakları Eğitimi, Sosyal Bilgiler, Ders Kitabı

NAME: Rabia ÜNAL

TITLE: ANALYZING THE HUMAN RIGHTS WHICH APPEAR IN COURSE BOOKS OF SOCIAL STUDIES OF 4TH CLASS OF PRIMARY SCHOOL.

ABSTRACT

Main purpose of this study is to determine the human rights which appear in the course books of social studies of 4th class of primary school and to indicate the things that must be done for preparing the course books in a better way in terms of Human Rights.

Research method used in this study is document analyzing and in terms of oriented sampling methods, affirmative and negative sampling methods have been used. Quoting the pages of the course book, notions related to Human Rights were determined. Of these notions- having indicated to which Human Rights they relate to- positive and negative aspects have been determined along with their reasons.

The fundamental rights and liberties that appear in our constitutional law have been considered as categories of personal rights and liberties, social and economic rights and liberties, and political rights, and being analyzed under these titles, all the messages -positive and negative- have been indicated by analysis. Liberty, justice, equality and safety which are the fundamental notions of Human Rights have been analyzed as well.

As a result of the analysis, to supply the deficiency seen in this area, firstly the necessity that the Human Rights must be taught as a lifestyle, and in order to supply the deficiencies in the books, to which points it is necessary to pay attention while preparing the book, have been stated.

Key Words: Human Rights, Human Rights Education, Social Science, Course Book

ÖNSÖZ

Günümüzde eğitim yalnızca bilgilerin aktarılmadığı, öğrencilerin de toplumsal yaşama aktif biçimde hazırlandığı bir süreçtir. Öğrencilerin toplumsal yaşama katılımının sağlanması için okullarda demokratik ve etik değerlerin oluşturulup, uygulamalı biçimde geleceğe dönük olarak aktarılması gerekir. Toplumsal yaşama etkin bir biçimde katılımın sağlanması için insan hakları yasalarla güvence altına alınmalı ve insan hakları eğitimi verilmelidir.

İnsan hakları eğitiminin etkililiği için uygulanan öğretim programı ile bireylerin insan hakları kazanımlarına ulaşması ve bunların uygulamalı olarak hayata geçirilmesi gerekir. İnsan haklarını eğitiminin kalitesi ile okul ortamı arasında doğrudan bir ilişki vardır. İnsan hakları ilkeleri başta sınıftaki öğretmen- öğrenci ilişkilerine, okulun günlük yaşantısına ve daha sonra aile ortamına yansıdığı ve uygulandığı sürece gerçekleşir. Öğrencilerin önce ailede ve okulda yönetime, karar verme süreçlerine katılımı, düşüncelerini özgürce aktarabilmeleri ve tartışabilmeleri sağlanmalıdır. Bunlar sağlanırsa görülecektir ki öğrenciler haklarının yanında sorumluluklarına da önem vereceklerdir. Yalnızca demokratik bir okul ortamında insan haklarının anlaşılması sağlanabilir.

Sosyal Bilgiler dersi ilköğretimde insan haklarına saygılı ve duyarlı nesillerin yetiştirilmesinde önemli derslerden biridir. Sosyal Bilgiler ders kitapları insan haklarına ilişkin birçok beceriyi öğrenciye kazandırmayı hedeflemiştir. Ders kitaplarının eğitimdeki etkililiği göz önünde bulundurulursa insan haklarının uygulamaya yönelik etkin bir biçimde aktarılmasında Sosyal Bilgiler ders kitaplarının niteliği oldukça önemlidir.

Buradan hareketle, bu çalışmada, ilköğretim 4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen insan haklarıyla ilgili kavramlar incelenmiştir. Aynı zamanda sosyal bilgiler ders kitaplarının insan hakları eğitimi açısından nasıl olması gerektiği de belirtilmiştir.

Bu araştırmanın her aşamasında, bilgi ve deneyimiyle bana yardımcı olan danışmanım Yrd. Doç. Dr. Soner ALADAĞ’a, yüksek lisans eğitimim süresince emeği geçen tüm hocalarıma, her zaman yanımda olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yaptığım bu çalışmanın bu alanda yapılacak olan çalışmalara yol göstermesini ve faydalı olmasını dilerim.

Aydın, 2014

Rabia ÜNAL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
EKLER LİSTESİ	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı.....	5
1.3. Araştırmanın Önemi.....	6
1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları.....	7
1.5. Varsayımlar.....	7
1.6. Tanımlar.....	7
İKİNCİ BÖLÜM	
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9
İnsan Hakları ve Eğitim.....	9
2.1. İnsan Hakları.....	10
2.1.1. İnsan Hakları Kavramı.....	12
2.1.2. İnsan Haklarının Özellikleri.....	13
2.1.3. İnsan Haklarının Düşünsel Boyutları.....	16
2.1.4. Temel Hak ve Özgürlükler.....	17
2.1.4.1. Kişinin Hakları ve Özgürlükleri.....	18
2.1.4.2. Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Özgürlükler.....	22
2.1.4.3. Siyasal Haklar ve Özgürlükler.....	27
2.1.5. Temel Kişi Hak ve Özgürlüklerini Güvence Altına Alan Uluslararası Belgelere Göre Hakların Tanımları.....	28
2.1.6. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi.....	33
2.1.7. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi.....	39
2.1.7.1. Türkiye’de İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi.....	42
2.1.7.2. İnsan Haklarının Korunmasının Önemi.....	45

2.2. İnsan Hakları Eğitimi.....	47
2.3. Ders Kitaplarında İnsan Hakları Eğitimi.....	54
2.4. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İnsan Hakları Eğitimi.....	61
2.5. İlgili Araştırmalar.....	67
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
YÖNTEM.....	74
3.1. Araştırmanın Modeli.....	74
3.2. Evren ve Örneklem.....	75
3.3. Veri Toplama Araçları.....	76
3.4. Veri Toplama Süreci.....	77
3.5. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması.....	77
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
BULGULAR VE YORUMLAR.....	79
4.1.4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan İnsan Haklarının İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	74
4.1.4.1. Alt Amaca İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	79
4.1.4.2. Alt Amaca İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	84
4.1.4.3. Alt Amaca İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	87
4.1.4.4. Alt Amaca İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	91
BEŞİNCİ BÖLÜM	
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	95
5.1. Sonuçlar.....	95
5.2. Öneriler.....	100
5.2.1. Uygulayıcılara Yönelik Öneriler.....	100
5.2.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler	102
KAYNAKÇA.....	103
EKLER.....	109
ÖZGEÇMİŞ.....	133

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

BM	Birleşmiş Milletler
EĞİTİM – SEN	Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
TODAİE	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
Çev.	Çeviren
Akt.	Aktaran

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1: İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabın Künyesi.....	75
Tablo 4.1: 1. Alt Amaca İlişkin Olumlu ve Olumsuz Kavram Sayısı.....	79
Tablo 4.2: 1. Alt Amaca İlişkin Bulgular.....	79
Tablo 4.3: 2. Alt Amaca İlişkin Olumlu ve Olumsuz Kavram Sayısı.....	85
Tablo 4.4: 2. Alt Amaca İlişkin Bulgular.....	85
Tablo 4.5: 3. Alt Amaca İlişkin Olumlu ve Olumsuz Kavram Sayısı.....	88
Tablo 4.6: 3. Alt Amaca İlişkin Bulgular.....	88
Tablo 4.7: 4. Alt Amaca İlişkin Olumlu ve Olumsuz Kavram Sayısı.....	92
Tablo 4.8: 4. Alt Amaca İlişkin Bulgular.....	92

EKLER LİSTESİ

Ek:1.....	110
Ek:2.....	111
Ek:3.....	112
Ek:4.....	113
Ek:5.....	114
Ek:6.....	115
Ek:7.....	116
Ek:8.....	117
Ek:9.....	118
Ek:10.....	119
Ek:11.....	120
Ek:12.....	121
Ek:13.....	122
Ek:14.....	123
Ek:15.....	124
Ek:16.....	125
Ek:17.....	126
Ek:18.....	127
Ek:19.....	128
Ek:20.....	129
Ek:21.....	130
Ek:22.....	131
Ek:23.....	132

GİRİŞ

İnsan haklarının temelinde insan olgusu yatmaktadır ve bu kavram insanı yalnızca biyolojik anlamda ele almaz. Akıl taşıyan, düşünen ve aynı zamanda psikolojik varlık olarak insanın sırf insan olması nedeniyle doğuştan bazı haklarının var olduğu savı insan hakları düşüncesinin başlangıcı olmuştur (Çeçen, 2000).

“İnsan hakları, sözcük olarak, kişinin sırf insan olduğu için sahip olduğu haklar anlamına gelmektedir (Gülmez, 2005:148)”. Yeşil’e göre (2002:25) insan hakları “Hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün insanların yalnızca insan olmalarından dolayı, insanlık onurunun gereği olarak sahip olmaları gereken hakların tümüdür.”

(Çeçen, 2000)’e göre insan hakları hiç kimsenin karşı çıkamayacağı ve sonuna kadar desteklemek durumunda olduğu en üst düzeydeki hukuksal değerlerdir. İlk çağlarda insanı her şeyin ölçüsü olarak ele alan hümanist felsefenin başlattığı süreç, iki bin yıl sonra insan hakları olarak devam etmekte ve bu dünyada binlerce yıldır sürüp gelen yaşamın daha adil ve haklılık esaslarına dayalı olmasını sağlamaktadır.

İnsan hakları, insan olmamızın ve insan onurumuzun bir sonucudur. İnsan onuru ve eşitlik, insan hakları fikrinin merkezinde yer alan iki temel değerdir. İnsanların ve toplumların yaşamlarını insan onuru ve eşitliği temelinde birlikte sürdürebilmeleri için gerekli olan değerler ise özgürlük, adalet, ayrımcılık yapmamak, başkalarına saygı göstermek, hoşgörü ve sorumluluktur.

İnsan hak ve özgürlüklerinin kişiye tanınmış sınırsız bir alan olmadığı, aksine kişiler için bazı görev ve sorumlulukları da beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Temel hak ve özgürlükler kişinin topluma, ailesine ve başka kişilere karşı görev sorumluluklarını da kapsar. Bireyler için hak bilinci ne derece önemli ise toplumlar için de sorumluluk bilinci o derece önemli ve gereklidir(Merey, 2005).

İnsan hakları ve demokrasinin gerçekleşmesi için gerekli koşullar vardır. İnsan hakları ve demokrasi, hak belgelerine, anayasalara ve yasalara yazılmakla kendiliğinden gerçekleşmez. Dünyanın her yerinde ve toplumların tüm bireyleri tarafından bilinmesi, özümsemesi, bir yaşama biçimi ve ahlak kuralı haline

getirilmesi gerekir. Bu da ancak eğitim ile yani öğrenerek ve yaşayarak olur. Dolayısıyla insan hakları ve demokrasinin aileden başlayarak, sokakta, okulda, çevrede ve tüm toplumda her türlü yöntem ve araçlarla öğretilmesi gerekir (Altunya, 2003).

Eğitimin genel amacı bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı bir şekilde uyum sağlamalarına yardım etmektir. “Günümüzde bireylerin etkileşim içinde olduğu ortam teknolojilerin ilerlemesi ve iletişim olanaklarının artması ile gittikçe genişlemekte ve karmaşık hale gelmektedir. Bu karmaşık ortamda insan haklarına saygının geliştirilmesi daha büyük bir önem kazanmaktadır. Bu nedenle, insan haklarına saygıyı geliştirmeyi amaçlayan eğitim, mümkün olduğunca erken yaşta başlamalı ve yaşam boyu süren bir süreç olmalıdır (Kepenekçi, 2000).”

İnsan haklarının ortaya çıkması kadar, korunması ve geliştirilmesi de önem taşımaktadır. İnsan haklarının konusu olan insanın aynı zamanda kendi haklarına sahip çıkması beklenir. Bu da ancak insanların bu konudaki bilinç ve duyarlılıklarıyla gerçekleşir. Bu bilinç ve duyarlılık kişilere eğitim yoluyla kazandırılır (Doğan, 2005).

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Problem Durumu

İnsan hakları eğitimin başarıya ulaşması için, eğitim sisteminin insan haklarını dikkate alacak biçimde düzenlenmesi gerekir. Böylece, hem öğrencilerin insan haklarından üst düzeyde yararlanmaları sağlanır, hem de öğrenciler yakın çevrelerinde insan haklarının uygulandığına tanık olabilirler.

“İnsan hakları eğitimcileri, demokratik değerlere ve insan haklarına saygılı bir kültür oluşturacak eğitimin ‘güçlendirme’ eğitimi olması gerektiğini söyler. Güçlendirme, öğrencilere sadece bilginin üretiminde değil, haklarına sahip çıkma, demokratik değerleri ve insan haklarını koruma için aktif katılımında bulunma, bu doğrultuda gerekli becerileri kazandırma eğitimidir. Bunun için de öncelikle öğrencilerde, hakların özneleri oldukları, aktif katılımıla çevrelerinde değişiklik yaratabilecekleri bilincinin uyandırılması gereklidir (Çayır, 2003:95).”

“Türkiye’de insan hakları eğitimi konusunda yapılan çalışmalar ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında şu noktalar göze çarpmaktadır:

1. Ülkemizde insan hakları eğitimini konu alan bilimsel araştırmalar sayı açısından yetersizdir.
2. Resmi çevrelerde insan hakları eğitiminin önemi konusunda bir bilinç oluşmaya başlamıştır.
3. Özellikle, İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı insan hakları eğitimi konusunu öncelikli olarak ele alan kamu organıdır. Bakanlık, İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu oluşturarak, bu Üst Kurul’u insan hakları eğitimi ile ilgili çalışmaları yürütmekle görevlendirmiştir. Üst Kurul, BM İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Eylem Planını Türkiye’de uygulamak üzere çalışmalar yapmaktadır.
4. Milli Eğitim Bakanlığı ilk ve ortaöğretim düzeyinde insan hakları eğitimini ders haline getirmek üzere gerekli düzenlemeleri yapmıştır. Ancak bu derslerin programlarında birçok eksik ve yanlışlar vardır.

5. Belirtilen iki Bankalığın dışında Adalet, İçişleri, Sağlık ve Kültür Bakanlığı gibi diğer birçok Bakanlık da, kendi görev alanlarına girdiği ölçüde insan hakları ile ilgili uygulamalara da yer vermektedirler.

6. Ülkemizde insan hakları alanında çalışan İnsan Hakları Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Türk Demokrasi Vakfı gibi bazı gönüllü kuruluşlarda insan hakları eğitimi alanında seminer, konferans gibi etkinlikler yürütülerek insan hakları eğitimi konusu bilimsel bir çerçevede ele alınmaktadır (Kepenekçi, 2000:84-85).”

Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, ülkemizde insan hakları konusunda istenilen düzeye ulaşamamıştır. Burada özellikle bu alanda eğitim verecek eğitimcilerin ihtiyaca cevap verecek ölçüde yetiştirilmemiş olması, ders kitaplarında sözlü ve sözsüz iletilerin yanlış kullanılması insan hakları eğitiminde amaca ulaşmamızı engelleyen en önemli sorundur.

Bilindiği gibi kitap en eski ve en etkili bilgi aktarım aracıdır. Mağara duvarlarına çizilen resim ve şekillerle anlatılmaya çalışılan sevinçler, acılar, üzüntüler, bilgi, inanç ve düşünceler, kültürlerle göre farklı şekillerde yazılmıştır ve bilinen en eski ders kitapları Sümerlerin taşlar üzerine kesici aletle oydukları taş tabletlerdir(Daşcan,2000). Bu tarihsel gerçeğin de önemini vurguladığı ders kitapları eğitim öğretim sisteminin vazgeçilmez unsurlarıdır. “Ders kitapları özellikle çocukların sosyal ve psikolojik gelişimi üzerinde önemli etkiye sahiptir. Kitaplar, özellikle de ders kitapları çocukların doğru şekilde bilgilendirilmesine, hedeflenen davranışları kazanmalarına, hayal dünyalarının gelişmesine, estetik duyarlılık kazanmalarına önemli katkılar sağlar (Daşcan, 2000:22).”

Sosyal Bilgiler dersinin en önemli amaçlarından biri de haklarını ve sorumluluğunu bilen, soran, sorgulayan, eleştiren, araştıran, bilimsel düşünceyi davranış haline getirebilmiş yurttaşlar yetiştirilmesidir. Bireylerin bu konuda bilgilendirilmesi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının da bu anlamda içerik açısından doyurucu olması gerekmektedir. İnsan hakları ile ilgili en ilişkili olan derslerin başında Sosyal Bilgiler dersi gelmektedir. Bu nedenle demokratik bir toplum düzeninin oluşması için, insan hak ve özgürlüklerinin herkes için tüm yönleriyle

korunup hayata geçirilmesi için Sosyal Bilgiler dersi ve bu dersin temel aracı olan ders kitaplarının yazımına daha fazla özen gösterilmelidir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içeriğinin bir ülkedeki demokratik anlayış düzeninin ve devlet-birey ilişkilerinin niteliğinin temel göstergelerinden birisi olarak nitelendirilmesi ilkökul 4. sınıf sosyal Bilgiler ders kitabının insan hakları boyutunda incelemeyi gerektirmektedir. Bu çalışmada da ilkökul 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı insan hakları boyutunda incelenecektir.

1.2. Tezin Amacı

Bu tezde İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının insan hakları boyutunda incelenmesi için Milli Eğitim Bakanlığı, Yayınlar Dairesi Başkanlığının izni ile Tuna Matbaacılık tarafından basılan 2013-2014 eğitim- öğretim yılına ait 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı incelenmiştir. Bu doğrultuda ders kitabındaki insan haklarına ilişkin kavramlar insan haklarının temel özelliklerine göre (eşitlik, özgürlük, adalet) ve 1982 Anayasasında yer alan temel hak ve özgürlüklere göre kategorilendirilmiş ve bu alanda yetkin kişiler yardımıyla yorumlanmıştır.

4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan insan haklarının temel özellikleri(eşitlik, özgürlük, adalet) ile ilgili yer alan kavramların neler olduğu ve insan haklarıyla ilgili kazanımların yer aldığı Öğrenme Alanı: Üretim, Dağıtım Ve Tüketim olan 4. Ünite: Üretimden Tüketime, Öğrenme Alanı: Gruplar, Kurumlar Ve Sosyal Örgütler olan 6. Ünite: Hep Birlikte, Öğrenme Alanı: Güç, Yönetim Ve Toplum olan 7. Ünite: İnsanlar ve Yönetim’de yer alan insan haklarına ilişkin kavramların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda belirtilen ünitelerde yer alan kavramlara ilişkin aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır.

1.İnsan hakları boyutunda temel özellikler 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında nasıl yer almaktadır?

2. Kişi hakları ve özgürlükleri 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında nasıl yer almaktadır?

3. Sosyal ve ekonomik haklar ve özgürlükler 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında nasıl yer almaktadır?

4. Siyasal haklar ve özgürlükler 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında nasıl yer almaktadır?

1.3. Tezin Önemi

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de temel özgürlükler, insan hakları, demokrasi, eşitlik, insan onuru gibi kavramlar son yıllarda büyük önem kazanmıştır. Buna rağmen sık sık insan hakları ihlalleri meydana gelmektedir. Bugün anlaşılmıştır ki yasal denetim mekanizmaları önemlidir ancak sorunu çözmede yeterli değildir. Demokratik olmayan süreçleri ve ihlalleri önlemenin yolu insan hakları eğitiminin yetersizliğini ortadan kaldırmaya çalışmak ve eğitimi yaşamın merkezine almaktır. Aynı şekilde bu ihlaller verilen İnsan Hakları ve Demokrasi eğitiminin yetersiz ve etkisiz olduğunu da göstermektedir.

“Türk Milli eğitimin temel ilkelerinden birinin de “demokrasi eğitimi” olduğu göz önünde bulundurulursa eğitim öğretim programlarında soyut olarak sunulan bu ilkenin somut anlamda nasıl pratiğe dönüştüğü yani demokrasi ve insan hakları bilincinin sosyal bilgiler ders kitaplarına nasıl yansıdığı önem kazanmaktadır (Öztürk ve Dilek, 2004: 323). ” Sosyal bilgilerin tanımı, dersin genel amaçları ve öğrenciye kazandırılması düşünülen beceri ve değerler düşünüldüğünde bu dersin insan hakları ile ilgili bilinci daha yüksek bireylerin eğitiminin gerçekleştirilmesinde önemlidir.

Daha önce ilköğretim 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine böyle bir çalışma yapılmamıştır ve alan yazındaki boşluğu dolduracaktır. Bu araştırmadan elde edilecek sonuçlar, Sosyal Bilgiler ders kitaplarının insan hakları açısından değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara yol göstermesi ve kaynak teşkil etmesi açısından da araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

İlköğretimde insan hakları ile ilgili bilgilerin verildiği, bu bilgilerin davranış haline dönüştürüldüğü ve eğitimin demokratik bir toplum düzeni oluşturmaya yönelik amaçlarını gerçekleştirebilmesinde önemli yeri olan derslerden biri de Sosyal Bilgilerdir. Bu araştırmada ilköğretim 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan insan haklarına ilişkin kavramlar bu alanda yetkin kişiler yardımıyla

incelenmiştir. Amaçlanan kitaplarda var olan durumun tarafsız şekilde ortaya konmasıdır. Aynı zamanda bu çalışmada Sosyal Bilgiler ders kitabının da insan hakları eğitimi açısından nasıl olması gerektiği de belirtilmiştir.

1.4. Varsayımlar

1. Araştırmaya katılacak olan insan hakları alanında yetkin kişilerin yorumları doğru olarak kabul edilmiştir.

2. Veri toplama aracı olan TUNA Matbaacılık tarafından Ankara’da, 2013 yılında yayınlanan İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı – 4 ile elde edilecek veriler araştırmanın amacına ulaşılması için yeterli görülmüştür.

1.5. Sınırlılıklar

1. Araştırma TUNA Matbaacılık tarafından Ankara’da, 2013 yılında yayınlanan İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabının 4. , 6. ve 7. ünitesiyle sınırlıdır.

2. Bu alanda yetkin kişiler tarafından alınan görüşler, belirlenen kategorilerde yer alan insan haklarına ilişkin kavramlarla ilgili sorularla sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

İnsan Hakları: Hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün insanların yalnızca insan olmalarından dolayı, insanlık onurunun gereği olarak sahip olmaları gereken hakların tümüdür (Yeşil, 2002:25).

İnsan Hakları Eğitimi: İnsan hakları eğitimi genel anlamda herkeste, örgün eğitim kapsamında düşünüldüğünde öğrencilerde insan haklarına saygı ile bu hakları koruma yararlanma bilincini geliştirmek amacıyla, uygun içerik, materyal ve yöntemlerle verilen eğitimidir (Kepenekçi, 2000:10).

Sosyal Bilgiler: Sosyal Bilgiler, 1948 programında ilkokulun dördüncü ve beşinci sınıflarında “Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi” adı altında okutulan konuların 1968 programında birleştirilerek tek derse dönüştürülüp kaynaştırılmasıyla oluşturulmuş bir derstir (Gülmez, 1994:43).

Ders Kitabı: Ders kitapları, eğitim programlarında belirlenen açmalar doğrultusunda; öğretim programlarındaki derslerin içeriği ile ilgili bilgileri öğrencilere sunan, pekiştirme, sınava hazırlama ve öğrenme hızlarına uygun çalışma olanağı sağlayan kullanışlı bir öğretim materyalidir (Eğitim Sen, 1998:284).

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2. İNSAN HAKLARI VE EĞİTİM

İnsan hakları eğitimi, daha çok insan hakları öğretimi olarak anlaşılmaktadır. Oysa insan hakları eğitimi, öğretimle sınırlı değildir. İnsan hakları ile ilgili değerleri aktarmak ve belli davranış biçimleri oluşturmak da bu eğitimin kapsamına girer. İnsan hakları eğitimi sırasında uluslararası düzenlemeler hakkında bilgi verilmesi ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde insan haklarının korunması ve insan hakları ihlallerinin önlenmesi ile ilgili ilkelerin öğretilmesinden ibaret değildir. Aynı zamanda insan haklarının anlaşılmasını engelleyen faktörlerin ortadan kaldırılması yollarını da göstermeye çalışır.

İnsan hakları eğitimi ile bilgi edinme hakkı arasında yakın bir bağ vardır. Bilgi edinme hakkı, eğitim sistemi tarafından sunulması gereken temel haklardandır. Özellikle sürekli değişik mesajların üretildiği bir toplumda, değişik medya organları (yazılı basın, radyo, TV, reklamcılık, bilgisayarlı telekomünikasyon, vb.) zaman zaman “yanlış bilgilendirme” sorununu doğurmaktadır. Bu durumda çocuk ya da ergen, yanlış bilginin oluşturduğu bu labirentte yolunu bulamayabilir. Bu yüzden, eğitime düşen görev gençlerin kendilerini ilgilendiren mesajları doğru bir şekilde seçebilmelerine yardımcı olmaktır. Bilgilenme, doğru seçim yapabilmenin ön şartıdır. Bu nedenle eğitim, gençleri bilgiyi aktif bir şekilde alabilen kişiler yapmalı, bilgi çoğulculuğunu içinde barındırmalıdır.

İnsan hakları ve eğitim kavramları bir bütün olarak ele alındığında bireyin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmış olan toplum yaşamının devamlılığının sağlanması açısından bir ön koşul olarak kabul edilebilir. Birlikte yaşamının gerekliliğinden doğan paylaşım, anlayış, hoşgörü gibi değerler ve bu değerlerin bireye aktarılmasında gerekli olan eğitim ihtiyacı bu kavramların birbiriyle ilişkisini gündeme getirmekte ve bu ilişkinin olumlu ya da olumsuz olması toplumsal düzeni etkilemektedir.

İnsan hakları ve demokrasinin gerçekleşmesi için gerekli koşullar vardır. İnsan hakları ve demokrasi, hak belgelerine, anayasalara ve yasalara yazılmakla kendiliğinden gerçekleşmez. Dünyanın her yerinde ve toplumların tüm bireyleri tarafından bilinmesi, özümsemesi, bir yaşama biçimi ve ahlak kuralı haline getirilmesi gerekir. Bu da ancak eğitim ile yani öğrenerek ve yaşayarak olur. Dolayısıyla insan hakları ve demokrasinin aileden başlayarak, sokakta, okulda, çevrede ve tüm toplumda her türlü yöntem ve araçlarla öğretilmesi gerekir(Altunya,2003).

İnsan haklarının kabul edilip yasalarla güvence altına alınmadığı bir toplumda toplumsal düzenin varlığından söz edilemez. Toplumsal düzen için vazgeçilmez bir unsur olan demokrasi ve demokratik bir yaşam, ancak haklarını bilen ve haklarına sahip çıkan bireylerle mümkündür. Bireylerin insan haklarını bilip benimsemesi ve uygun davranışlar sergilemesi ancak eğitimle gerçekleşir.

Ancak insan hakları alanında yapılan çalışmaların kağıt üzerinden yasama aktarılabilesinin yolu tüm bireylerin insan hakları eğitiminden geçirmekle mümkündür. Gülmez 'de (2001: 48) bu temel görüşten hareketle insana, yazılı kaynakların yalnız insan olması nedeniyle tanıdığı hakları doğuştan bilemeyeceğini, her bilgi gibi insan hakları bilgisinin de, ancak eğitim ve öğretim yoluyla kazanılabileceği görüşündedir.

2.1. İnsan Hakları

Hak kavramı toplumsal yaşama geçiş ile beraber ortaya çıkmıştır. İnsanlara isteklerini karşılayacağını söyleyen devlet, onlara doğuştan gelme bazı hak ve özgürlükleri bulunduğunu ve bunları korumayı üstlendiğini açıklamıştır. Hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığını gören insanlar da bazı sınırlamalara güvence karşılığında rıza göstermişlerdir. Genel olarak hak bir kimsenin isteyebileceği, ileri sürebileceği ve kullanabileceği bir durumu belirler. Çeçen (2000: 24) hak kavramını “devlet ve toplumun hukuk düzeni aracılığı ile yasalarla güvence altına almış bulunduğu bir durum” olarak tanımlar.

Hak kavramı zamana, yere ve topluma göre değişiklik gösterebilir. Aynı toplumda daha önce hak olan bir durum daha sonra yasalarla kaldırılabilir ve hak olmaktan çıkar ya da daha önce hak olmayan bir hukuksal durum yeni yasa ve anayasalarla hak olarak benimsenebilir.

İnsan haklarının temelinde insan olgusu yatmaktadır ve bu kavram insanı yalnızca biyolojik anlamda ele almaz. Akıl taşıyan, düşünen ve aynı zamanda psikolojik varlık olarak insanın sırf insan olması nedeniyle doğuştan bazı haklarının var olduğu savı insan hakları düşüncesinin başlangıcı olmuştur (Çeçen, 2000). “İnsan hakları, sözcük olarak, kişinin sırf insan olduğu için sahip olduğu haklar anlamına gelmektedir (Gülmez, 2005:148)”. Yeşil’e göre (2002:25) insan hakları “Hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün insanların yalnızca insan olmalarından dolayı, insanlık onurunun gereği olarak sahip olmaları gereken hakların tümüdür.”

İnsan hakları, insan olmamızın ve insan onurumuzun bir sonucudur. İnsan onuru ve eşitlik, insan hakları fikrinin merkezinde yer alan iki temel değerdir. İnsanların ve toplumların yaşamlarını insan onuru ve eşitliği temelinde birlikte sürdürebilmeleri için gerekli olan değerler ise özgürlük, adalet, ayrımcılık yapmamak, başkalarına saygı göstermek, hoşgörü ve sorumluluktur.

İnsan hakları, hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün insanların yalnızca insan olmalarından dolayı, insanlık onurunun gereği olarak sahip olmaları gereken hakların tümüdür. Nitelik yönüyle bu haklar dokunulamaz, vazgeçilemez ve kişiliğe bağlı haklardır. Devlet ya da başka bir güç tarafından keyfi olarak sınırlanıp ortadan kaldırılamayacağı gibi bireylerin kendileri de bunları başkalarına devredemez veya onlardan vazgeçemez (Uygun, 1996,6-7; Kocaoğlu, 1997, 252; Ray ve Tarrow, “YTY”,3) (Akt: Yeşil R. 2002).

İnsan hak ve özgürlüklerinin kişiye tanınmış sınırsız bir alan olmadığı, aksine kişiler için bazı görev ve sorumlulukları da beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Temel hak ve özgürlükler kişinin topluma, ailesine ve başka kişilere karşı görev sorumluluklarını da kapsar. Bireyler için hak bilinci ne derece önemli ise toplumlar için de sorumluluk bilinci o derece önemli ve gereklidir (Merey,2005).

2.1.1. İnsan Hakları Kavramı

İnsan hakları ya da kamu özgürlükleri genel olarak, insan onurunu korumayı, maddi ve manevi gelişmesini sağlamayı amaçlayan haklardır. Kısacası insan hakları bireylerin yalnızca insan olmaları nedeniyle kazandıkları haklardır. İnsana özgü olarak kabul edilen bu haklar, bütün insanların, hatta bazı durumlarda henüz doğmamış olanların, her zaman ve her yerde sahip olması gereken haklardır. Bu sebeple de insan haklarına sahip olmak için özel bir çaba gerekmez. İnsan olarak dünyaya gelmiş olmak insan haklarına sahip olmak için yeterli bir sebeptir. Bunun yanı sıra insanların deri rengi, ırkı, dili, din ve kültürleri insan hakları için ayrıcalık ölçütü olamaz. Yani hiçbir kimse burada sözü edilen ölçütlerden birine ya da bir kaçına dayanarak, “ben insan haklarına daha layığım” diyemez. Deri rengi, dili, yaşama biçimi, dini inanç ve uygulamaları ile düşünceleri insan haklarının güvence sınırları içinde yer alır (Doğan,2006).

İnsan hakları, Jellinek’in de artık klasikleşen ve genellikle benimsenen sınıflandırmasıyla negatif statü hakları (koruyucu haklar), pozitif statü hakları (isteme hakları) ve aktif statü hakları (katılma hakları) diye üç kategoriye ayrılır. Negatif statü hakları kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hürriyetlerdir (vicdan hürriyetleri, düşünce hürriyeti, kişi güvenliği, mülkiyet hakkı gibi). Bunlar devlete negatif bir tutum, sadece bir karışmama ve “gölge etmeme” görevi yüklerler. Pozitif statü hakları, vatandaşa devletten olumlu bir davranış, bir hizmet ve yardım isteme imkânlarını tanır (sağlık hakkı, çalışma hakkı, eğitim hakkı, konut edinme, kültürel yaşama katılma hakkı...) ve bunun karşılığında devlete sosyal alanda belli ödevler ve fonksiyonlar yüklerler. Pozitif statü hakları aynı zamanda ekonomik ve sosyal haklardır. Sanayi devriminin gelişimi ve işçi sınıfının ortaya çıkışıyla birlikte bu haklarda gelişmeler yaşanmış özellikle 1917 Sovyet Devrimi sonrasında ve 2. Dünya Savaşından sonra yazılı hukuk kuralları içerisinde yer bulmaya başlamıştır. Aktif statü hakları ise siyasal görüş ve tutumlarını açıklama, örgütlenme, oy kullanma, seçme seçilme yoluyla vatandaşa toplum yönetiminde söz sahibi olma ve kararlara katılma yetkisi veren siyasal haklardır.

“İnsan hakları aslında “biz insanlar” ve “devlet” arasında bir sözleşme/anlaşma olarak demokrasinin dayanaklarından biri, devlet tarafından bu tür normların kabulüdür (Galtung, 1996, s.13).

İnsan haklarını sadece herhangi bir kültürün ürünü olarak ele alıp onunla özdeşleştirmek (örneğin batı kültürü) yanlış olur. Çünkü bu haklar, dünyada evrensel olarak ifade edilebilecek ve insana dair olan tüm birikimlerin bir yansımasıdır. İnsan hakları dinamik bir kavramdır. İnsanın sürekli ilerlemesi, toplumsal yapıların ve insan gereksinmelerinin gelişmesi, değişmesi, insan hakları taleplerinin çeşitlenmesi ve zenginleşmesini beraberinde getirir. Hak talebi süreci çeşitli dinamikler üzerinde yükselen devamlı bir hareketi tanımlar. İnsan hakları kavramının gelişimi, bu hareketin ivmesiyle doğrudan bağlantılıdır. “Hak mücadelesinin tekerleği daima ileriye doğru döner” (Anar,1996, s.24)

2.1.2. İnsan Haklarının Özellikleri

İnsan haklarının başka hak kategorilerinden daha iyi ayrıştırılabilmesi için, kavramın belli başlı niteliklerini gözden geçirmek gerekmektedir. İnsan hakları kavramı için yapılan tanımlar göz önünde bulundurulduğunda insan haklarının özellikleri şu şekilde belirtilebilir:

a) İnsan hakları evrenseldir.

İnsan haklarının evrensel olması başlıca üç anlama gelir: (i) Bütün insanlar, zamana ve mekâna bağlı olmaksızın insan haklarına sahiptir. (ii) Dolayısıyla, insan hakları toplumsal aidiyeti, kültürel kimliği, sosyal kökeni, ırkı, dili, dini, sınıfı ne olursa olsun, bütün insanların sahip olduğu haklardır. (iii) İnsan haklarını kültürel-göreceli gerekçelerle tanımazlık edilemez. Esasen, kültürel farklılıkların ifade edilmesi ve korunması da en başta insan haklarının tanınmasına bağlıdır.

b) İnsan hakları doğuştandır.

İnsan hakları, insanların doğuştan sahip oldukları, insan kişiliğinden ayrılamaz haklardır. Bu nedenle, insan hakları, varlığı hukukun tanımına bağlı olan veya kazanılan haklardan tamamen farklıdır. Bunlar insan olarak var oluşumuzun

ve insan kişiliğimizin ayrılmaz bir parçasıdır; onun için, insan haklarının kategorik olarak reddi, insanın -insani ve insanca var oluşun- inkar edilmesidir.

c) İnsan hakları toplum öncesidir.

Bu özellik, insan haklarının “doğuştan” olmasının mantıki bir sonucudur. Buna göre, (i) insanlar herhangi bir sosyal oluşumun üyeleri olarak değil, bundan da önce sırf insan olarak var oldukları için bu haklara sahiptirler. (ii) Bu nedenle de insan hakları toplumsal- siyasal varoluş biçiminin (siyasal toplumun) meşruluk temeli ve yön gösterici değerleridirler. (iii) İnsan hakları esas itibariyle topluma ve onun temsilcisi sayılan devlete karşı ileri sürülen haklardır.

d) İnsan hakları mutlaktır.

İnsan haklarının “mutlak” olması şu anlamlara gelir: (i) İnsan haklarının varlığı herhangi bir kayda veya şarta bağlanamaz; hiçbir düşünceyle inkâr edilemez, geçersiz kılınmaz. (ii) İnsan haklarının varlığı özellikle de topluma karşı ödevlerin yerine getirilmesine bağlı değildir. (iii) İnsan haklarının kapsamı daraltılamaz, pazarlık konusu yapılamaz. İstisnasız bütün insan haklarına saygı gösterilmelidir. (iv) Bir insan hakkının kullanımı, ancak başka bir insan hakkına ihlal etmesi halinde veya insan haklarının varlık şartlarını ortadan kaldıran ortamın giderilmesi amacıyla kısıtlanabilir.

e) İnsan hakları vazgeçilmezdir.

Kişiler insan haklarını sözleşmeyle başkalarına devredemezler ya da haklarından vazgeçemezler. Çünkü insan hakları doğrudan doğruya bizim insan kişiliğimize bağlıdırlar. İnsan haklarının vazgeçilmezliği sadece teorik bir ilke değildir; aynı zamanda anayasal-demokratik devletlerin resmileştirmekten kaçınamayacakları bir gereğin de ifadesidir.

f) İnsan hakları birey haklarıdır.

İnsan haklarının öznesi hiç şüphe yok ki insan toplulukları değil, yalnızca birey olarak insanlardır. İnsan hakları birey haklarıdır. Çünkü topluluk, cemaat, grup, sınıf ve toplum gibi kollektiviteler, varlıkları bireylerden bağımsız olan asli

gerçeklikler olmayıp, birey-insanlardan ve onların arasındaki etkileşimlerden oluşan ilişki ağlarıdır. Dolayısıyla, kolektivitelerin hakları, bireysel insan haklarına göre ikinci konumdadır. Esasen, insan hakları bir yanıyla bu gibi kolektiviteler karşısında korunması gereken haklardır. Bu nedenle, insan hakları sadece birey olarak insanlar için kullanılması anlamlı olan bir kavramdır. Bir grubun, bir sınıfın, bir topluluğun, bir ulusun da elbette hakları olabilir; ancak bunlar insan hakları olarak adlandırılmazlar. Hatta bu gibi haklar sıkça bireysel insan haklarıyla çatışırlar. İnsan hakları öznesinin bireyler olması demek, ayrıca, bu haklara sahip olmanın belli bir topluma veya kolektiviteye mensubiyet şartına bağlı olmaması da demektir.

g) İnsan hakları çoğunlukla özgürlük haklarıdır.

İnsan haklarının çoğu özgürlüğün açımlarıdır. Özgürlük, en genel anlamda, hayatı hangi değer ve ideallere göre yaşayacaklarına, keyfi bir dış müdahale olmadan bireylerin kendilerine zarar verebilmelerini ve o yolda hareket edebilmelerini ifade eder. Özgürlük, hemen hemen her durumda, insanların izleyecekleri amaçlar ve kullanacakları araçlar konusunda istedikleri tercihi yapabilmeleri demektir.

h) İnsan hakları temel haklardır.

Bu önermenin ilk anlamı insan haklarının “mutlak”lığını teyit etmektedir. İnsan hakları temel haklardır; çünkü varlıkları egemenin iradesine bağlı değildir. Daha özel olarak, insan haklarının “temel” olmasından kastedilen, onların anayasal düzenin temelini oluşturdukları veya daha doğrusu oluşturmaları gerektiğidir. İnsan haklarının anayasal düzenin “temel”ini oluşturmaları, onların hem kamu politikalarına yön gösterecekleri hem de bunlara aykırı hiçbir yasal ve idari tasarrufta bulunulamayacağı anlamına gelir.

i) İnsan hakları esas olarak devlete karşı ileri sürülen iddialardır.

Bunun açık anlamı, insan hakları iddialarının muhatabının prensip olarak devlet olduğudur. İnsan hakları politiktir ve esas hedefi de kişileri devlet baskısından korumaktır. Bu çerçevede devletin insan haklarıyla ilgili olarak, (a) tanıma, (b) dokunmama, (c) koruma, (d) temin/tedarik olmak üzere başlıca dört ödevinin bulunduğu söylenebilir. Bunlar, kişilerin devlete yönelik iddia ve talepleri olarak da

belirtilebilirler (İnsan Hakları: Temel Bilgiler-Koruma Mekanizmaları-İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, 2006: 19-22).

2.1.3. İnsan Haklarının Düşünsel Boyutları

İnsan haklarının düşüncesinin kökeni, insan olma durumu, insan tabiatı ve insanlık kavramıdır. Nasıl ki hukuki hakların kaynağı hukuk, sözleşmeden doğan hakların kaynağı sözleşme ise insan haklarının kaynağı da insanlık tabiatıdır. Bu durum insan hakları belgelerinde “insanlık onuru” olarak ifade edilmektedir. İnsan onuru, insanın düşünce ve değerler dünyasının dayanak noktasını oluşturmaktadır. Onur sahibi bir varlık olarak insan, düşünce yeteneği, hürriyeti ve ahlaki özelliğiyle mutlak bir değer taşımaktadır. İnsan hakları bizzat insanın kendisinden kaynaklanır (Gözlügül, 2002: 31).

Erdoğan (1998: 117) ise insan haklarının kaynağını en üstün ahlaki hak olarak görmektedir. Çünkü insan hakları her türlü haktan üstün olan ve diğerlerine yol gösteren bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca en temel değer olan insani değerlerin korunmasıyla da ilgili olduğu için insan hakkı herhangi bir hak değil en üstün ahlaki hak olarak görmektedir.

Uygun ise insan haklarının kökenini devletlerin yönetim biçimlerine göre açıklamıştır. Ona göre demokrasiyle yönetilmeyen ülkelerde, yöneticiler insanlara bir lütuf ve ihsan olarak bazı haklar tanımışlardır. Yani hakların kökeninde devletin ve onu yönetenlerin iradesi vardır. Günümüzde ise çağdaş demokratik ülkelerde insan hakları yöneticilerin bahsettiği, istediği zaman geri alabileceği haklar olarak görülmemektedir. İnsan hakları insan onurunun korunması için vardır. İnsanlar, yöneticiler verdiği için değil, sırf insan olmaları nedeniyle bu haklara sahiptirler.

İnsan hakları, dil, din, ırk, cinsiyet, ekonomik ve sosyal durum gibi, hiçbir ayırım gözetmeksizin, bütün insanların yalnızca insan olmalarından dolayı insanlık onurunun gereği olarak sahip olmaları gereken hakların tümüdür. Bu haklar bütün insanlık için ortak değerler, gerçekleştirilmesi gereken ortak ideallerdir (Uygun,1996: 6).

Çeçen ise insan haklarının düşüncesinin beş temel boyuta dayandırır. Buna göre, toplumda adaletin sağlanması ile başta adalet olduğunu söyleyerek diğer boyutlarında eşitlik, özgürlük, güvence, direnme kavramlarıyla açıklamaktadır (Çeçen, 2000: 45–51; Çeçen 1981–1982: 30–35).

İnsan hakları düşüncesinin özü, insanın, insanlık kimliğine dayanır. Bu yönüyle tüm insanlığı evrensel ortak bir değerde birleştiren ana tema olmuştur. İnsan hakları düşüncesinin oluşmasında insanla ilgili olan hemen her şeyin katkısı olmuştur. Uluslararası pek çok belgeye göre insan hakları düşüncesinin üzerine inşa edildiği temel ilkeleri şu şekilde sıralanmıştır (Amnesty International, 1996: 3);

1. İnsan hakları satın alınmamalı, kazanılmamalı ya da miras yoluyla da kalmamalıdır. İnsan hakları sadece insan oldukları için insanlara aittir. İnsan hakları “doğal olarak” her insan içindir.

2. İnsan hakları ırk, cinsiyet, din, siyasi veya başka bir düşünce, ulus veya sosyal köken gözetilmeksizin tüm insanlar için aynıdır. Hepimiz özgür ve onur ve haklar bakımından eşit doğarız. İnsan hakları “evrenselidir”.

3. İnsan hakları geri alınamaz. Hiç kimsenin her hangi bir nedenle bir başkasını insan haklarından yoksun bırakmaya hakkı yoktur. Kendi ülkelerinin kanunları onları görmezden geldiği veya onlara aykırı davrandığı zaman dahi bireylerin insan hakları vardır. Örneğin, esaret zamanında dahi esirlerin bu hakları ihlal ediliyor olsa bile hakları vardır. İnsan hakları “devredilemez”.

4. Onurlu bir şekilde yaşamak için, tüm insanlar özgür, güvenlik içinde ve yeterli yaşam standartlarında yaşamak hakkına sahiptir. İnsan hakları ‘bölünemez’.

2.1.4. Temel Hak ve Özgürlükler

Özgürlükler ve temel insan hakları birbirlerinden ayrılmaz derecede genel bir bütünü oluştururlar. Özgürlükler var olmadan temel haklardan söz edebilmek olanaksızdır, insan hakları var olmadıkça da, özgürlüklerin hiçbir anlamı yoktur. Bir başka açıdan bu yakın bağlantı ele alınırsa, başlı başına özgürlük insanın doğuştan sahip olması gereken temel bir haktır (Çeçen, 2000: 64).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ikinci kısmında temel haklar ve ödevler başlığıyla yer alan temel hak ve özgürlükler; genel gerekçesiyle birlikte, hak ve hürriyetlerin niteliği, sınırlanması, kötüye kullanılmaması, durdurulması ve yabancıların durumunu belirledikten sonra bu kısmın ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerinde sırasıyla kişinin hak ve ödevleri, sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler ile siyasi haklar ve ödevlere yer vermektedir (Gündüz ve Gündüz, 2005: 153).

Bu bölümde, Türkiye Cumhuriyeti anayasası tarafından düzenlenmiş bulunan temel hak ve özgürlükler üzerinde durulacaktır. 1982 Anayasası, “koruyucu haklar”, “isteme hakları” ve “katılma hakları” ayrımını dikkate alarak; hak ve özgürlükleri üç ana başlık altında düzenlemiştir.

2.1.4.1. Kişinin Hakları ve Özgürlükleri

Anayasa bu başlık altında yer alan hak ve özgürlükleri 17.'den 40.'ya kadar toplam 14. maddede düzenlemiştir.

a. Kişi Dokunulmazlığı

Kişi dokunulmazlığı anayasanın 17. maddesi ile düzenlenmiştir. Buna göre, “Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.” Bu hükmün gerekçesi ise; kişinin sahip bulunduğu hak ve hürriyetler, bu maddeden itibaren önem dereceleri göz önünde tutularak belirlenmiştir. Bu madde ile yaşama, maddi ve manevi varlığın bütünlüğü ve bunun geliştirilmesi hakkı korunmaktadır. Bu iki hakkın bir bütün teşkil ettiği, birbirini tamamladığı açıktır. Kanun güvencesi altında olan yaşama hakkını korumak için devlet, gerekli tedbirleri alacaktır. Kişinin, rızası olmadan, bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulması yahut organlarının alınması yasağı, vücut bütünlüğünün korunması hakkının bir gereği ve uzantısı niteliğindedir(Tanör, B. 2000).

b. Zorla Çalıştırma Yasağı

Anayasaya göre zorla çalıştırma ve angarya yasaktır. Ancak bazı koşullardaki çalışma yükümlülükleri zorla çalışma sayılmaz. Bu maddenin gerekçesi oldukça tutarlıdır.

Çalışma, iş görme kişinin serbest iradesiyle yüklendiği bir faaliyet, diğer bir deyimle serbest iradeyle üstlenilen bir yükür. Bu yükün kişiye zorla kabul ettirilmesi, kendisinin iradesi dışında bir faaliyette bulunmaya mecbur bırakılması hem kişi hürriyetiyle bağdaşmayan bir husustur, hem de bu duruma sokulan kişi için bir eziyet teşkil eder. Bu nedenledir ki, maddenin birinci fıkrası zorla çalıştırılmayı yasaklamaktadır. Bu fıkra ile aynı zamanda angarya yasağı da getirilmiştir. Angarya kişinin emeğinin karşılığını almadan zorla çalıştırılmasıdır.

c. Kişi Özgürlüğü ve Güvenliğı

“Kişi özgürlüğü ve güvenliğı hakkı” hem Avrupa Sözleşmesi’nde (m.5) hem de Anayasamızda (m.19) bu adla belirtilmiş ve güvence altına alınmıştır. Sözleşme’deki hükümden, bu hakkın esas olarak, “kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılması”yla ihlal edilebileceğı anlaşılmaktadır. Ancak Sözleşme ve Anayasa, kanuna uygun olarak belli hallerde kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılmasını, “kişi özgürlüğü ve güvenliğı hakkı”nın ihlali olarak göstermemektedirler.

Kişi özgürlüğü terimi, kişinin fiziki veya bedensel özgürlüğünü ifade etmektedir. Kişiyi bu özgürlüğünden keyfi olarak yoksun bırakan, bir yere kapatmak veya bedensel olarak engellemek suretiyle onun hareket serbestisini ortadan kaldıran eylemler bu hakkı ihlal eder. Kişi güvenliğı kişi özgürlüğünü tamamlayan bir hakır. Kişi güvenliğı, bireyin bedensel bütünlüğünün her türlü keyfi müdahaleye karşı korunmasını, kişinin bu bakımdan kendisini güven içinde hissetmesini sağlanmasını gerektirmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, kendisini “güvenli” veya “emin” hissetmedikçe, kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirmesi de mümkün değildir (Armağan 1980: 51).

Kişi özgürlük ve güvenliğıne yapılabilecek müdahaleler yakalama, tutuklama ve hapsedme gibi hukuki işlemlerdir. Gerek Sözleşme gerekse Anayasa, kişi özgürlük ve güvenliğini genel olarak güvence altına almakla beraber, belirli durumlarda kanuna uygun olarak bu hakka yapılacak müdahalelere izin vermekte, yani bu tür müdahaleleri “keyfi” saymamaktadırlar. Bu gibi müdahalelerin her şeyden önce kanunla belirtilmiş olmaları gerekir. Böylelikle, kişi özgürlük ve güvenliğıne yapılan kanuna dayanmayan müdahaleler yasaklanmış olmaktadır. Sözleşme’nin 5. Maddesi

ile Anayasamızın 19. Maddesine göre, kanuna dayanan müdahalelerin de belirli şartlara uygun olması gerekmektedir. Bu şartlar, kişi özgürlük ve güvenliğini korumaya dönük güvenceler niteliğindedirler. Bu güvenceler, kişi özgürlüğünün ya kısıtlanması aşamasında ya da kısıtlanma sonrasında söz konusu olmaktadır.

d. Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması

“Özel hayat” kavramı, kişinin kendi bireysel hayatını başkalarının karışmasından muaf olarak serbestçe düzenlemesini ve yaşamasını ifade etmektedir. “Aile hayatı” ise, özel hayatın bir parçası olarak, kişiyi aile içi ilişkilerinin başkalarının müdahalesinden uzak olması demektir. Konut da kişinin özel hayatının bir parçasıdır. Bireylerin cinsel hayatlarına, psikolojik- psikiyatrik durumlarına ve gördükleri tedavilere ilişkin bilgiler, özel evrakları, yazışmaları ve sözlü iletişimleri, hayat tarzları, kimlikleri ve sırları gibi konularla ilgili bilgilerin hepsi özel hayat kavramına dahildir.

Sözleşme'nin uygulanması bakımından “aile” kavramı, sadece hukuki olarak kurulmuş aileyi değil, fakat hukuki niteliği bulunmayan birlikte yaşama durumlarını da kapsar (Anayurt 2004: 115-16). Özel alanlarını kısmen veya tamamen başkalarının bilgisine açıp açmamak veya başkalarını bu alana dahil edip etmemek, prensip olarak, kişilerin kendi takdirinde olan bir konudur. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihadına göre, 8. Maddenin sağladığı korumadan, tüzel kişiliğe sahip olsun olmasın, “hükümet dışı kuruluşlar” veya “insan toplulukları” da yararlanır (Gölcüklü & Gözübüyük 2002: 331).

Belirtmek gerekir ki, “özel hayat ve aile hayatına saygı”la ilgili hükümde kullanıldığı anlamda –ve genel olarak insan hakları bağlamında- “saygı gösterme” (riayet: respect) kavramı, bir eylem veya tutumu özel olarak takdir etmeyi ve onaylamayı ifade etmez. Buradaki “saygı” moral değil hukuki bir terimdir; dolayısıyla bununla kastedilen hakka riayet etmedir. Şu halde, başkasının özel hayatını tasvip veya takdir etmesek bile, onun hayatını kendi istendiği gibi düzenleme ve yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederek ona müdahale etmeme şeklinde bir hukuki yükümlülük altındayız. Ancak, Sözleşme organlarının yorumuna göre, görevleri veya meslekleri gereği kamuya mal olmuş kişilerin özel hayatlarına

saygı isteme haklarının kapsamı diğer kişilere göre daha dardır (Gölcüklü & Gözübüyük 2002.337). Dolayısıyla, bu istisna dışında, öncelikle kamu otoritesinin bu yükümlülüğe uygun davranması, yani hem kendisinin kişilerin özel hayatına müdahale etmemesi hem de başkalarının müdahalesine izin vermemesi gerekir.

e. Yerleşme ve Seyahat Özgürlüğü

Anayasanın 23. maddesi, “Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir” hükmü ile birlikte, yerleşme özgürlüğü “suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak”, seyahat özgürlüğü de “suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek” amacıyla sınırlandırılabilceğini bildirmektedir. (Demir ve Karatepe: a.g.e., s.191.)

f. Din ve Vicdan Özgürlüğü

Laik devlet ilkesinin temelini oluşturan bu özgürlük anayasanın 24. maddesi ile düzenlenmiştir. Buna göre “Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.”

Bu maddedeki anlamıyla din ve vicdan hürriyeti, kimsenin dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaması; dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamayıp, suçlanamamasıdır (Tanör, B. 2000).

g. Düşünce ve Düşünceyi Açıklama ve Yayma Özgürlüğü

25. madde ile “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir”.

Bu maddedeki şekliyle düşünce ve kanaatlerinde tamamen hür olduğu; bunları açıklamaya zorlanamayacağı; düşünce ve kanaatleri sebebiyle suçlanıp kınanamayacağıdır (Kaboğlu, İ.Ö., 2000).

h. Bilim ve Sanat Özgürlüğü

Anayasanın 27. Maddesine göre, “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.”

Bilim ve sanat hürriyetini güvence altına alan bu madde uyarınca herkes bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma yapmak hakkına sahiptir. Bu hükmün gereği olarak, bilim ve sanat hürriyetini kullanan kişinin, bilim ve sanatın öz niteliği olan objektifliğe riayeti şarttır. (Özek, Ç. 2000)

i. Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü

Anayasaya göre, “Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.” Uygulamada düşünce özgürlüğüne işlerlik sağlayan haklardan bir diğeri de yine, önceden izin alma şartına bağlanmayan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkıdır.

j. Mülkiyet Hakkı

Anayasayla güvenceye bağlanan mülkiyet hakkı 35. Maddede de, “Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz” şeklinde ifade edilmektedir.

k. Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması

Anayasadaki kişinin hakları ve ödevleri bölümünde yer alan son beş hüküm ise, temel hak ve özgürlüklerin korunmasına yöneliktir. Buna göre, “ Anayasa ile tanınmış hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteyebilecektir. Bu ihlal sonucu doğan zarar önce Devletçe ödenecek; Devlet bu ödeme nedeniyle sorumlu kamu görevlisine, daha sonra rücu edebilecektir.

2.1.4.2. Sosyal Ve Ekonomik Haklar Ve Özgürlükler

Anayasa, sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler başlığı altında yaptığı düzenlemeler için, 41.’den 65.’ye kadar 25 madde ayırmıştır.

a. Ailenin Korunması

Anayasanın 41. Maddesi ailenin, Türk toplumunun temeli olduğunu bildirmekle birlikte, “Devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ve uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar” hükmünü taşımaktadır.

Ailenin sosyal yapısının yanı başında bugün millet hayatında oynadığı rol, onun korunması yolunda bir hükmü anayasada yer almasını zorunlu kılmıştır.

Ailenin korunması fikrinin, her şeyden önce Medeni Kanun anlamında evliliklerin kurulmasını yaygınlaştırmak ve kolaylaştırmak olduğu şüphesizdir. Çünkü medeni nikah olmadan bir aileden bahsedilemez. Aile, ahlaki bir çevredir. Aile, toplu yaşamın ilk modeli olarak eğitim, yardımlaşma ve şefkat kaynağıdır. Millet hayatı bakımından aile kutsal bir temeldir. Bu nedenle, Devlet, ailenin refahını ve huzurunu koruyacaktır.

b. Eğitim ve Öğrenim Hakkı

Eğitim ve öğrenim hakkı AIHS’de 1 Nolu Protokol’ün 2. Maddesinde ve anayasanın 42. Maddesinde tanınmıştır. Protokol’ün ilgili maddesi hiç kimsenin eğitim hakkından yoksun bırakılmayacağını belirttiikten sonra, devlete, eğitim ve öğretim alanında üstlendiği görevlerini ebeveynin dini ve felsefi inançlarına uygun olarak yerine getirme yükümlülüğünü yüklemektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne göre, bu madde öğretim özgürlüğünü, yani özel okulların varlığını güvence altına almış değildir. Hüküm özellikle devlet okulları için geçerlidir ve öncelikle temel (ilk) öğrenim amaçlanmaktadır.

Yüksek öğrenim görebilme bu maddenin kapsamında değildir. Bununla beraber, 2. maddenin ilk cümlesi kişilere eğitime ilişkin olarak pozitif bir hak veriyor, dolayısıyla devlete belirli tür ve düzeylerde eğitim kurumları oluşturmak ve herkese bu kurumlarda eğitim yaptırmak zorunluluğu yüklüyor değildir. Bu hüküm sadece, kimsenin, belirli bir zamanda mevcut olan resmi eğitim kurumlarına girme hakkından yoksun bırakılmayacağını garanti etmektedir (Gölcüklü & Gözübüyük 2002: 432-33; Ünal 2001: 324).

Sözleşme'nin tarafı olan devletler eğitim- öğretim programlarını belirleme ve yürütme konusunda takdir hakkına sahip olmakla beraber, belirli bir dinin veya felsefenin aşılmasını sağlamak amacı güdemezler; eğitimin objektif, çoğulcu ve akılcı olmasını sağlamakla yükümlüdürler. Ayrıca, eğitim hakkının özünü ve Sözleşme'nin varlık nedenini ihlal etmemek kaydıyla eğitim ve öğretimin düzenini, süresini ve muhtevasını belirlemek de devletlerin yetkisindedir (Anayurt 2004: 139).

Devletin, ebeveynin dini ve felsefi inançlarına saygı gösterme yükümlülüğünün başlıca iki gereği vardır (Arslan 2005: 64). Birincisi, anne-babanın çocuklarına din eğitimi vermelerinin engellenmemesi, ikincisi ise okullardaki derslerin müfredatının belirlenmesinde ebeveynin dini ve felsefi inançlarının dikkate alınmasıdır. Mahkemeye göre, özel okulların varlığı devlet okullarının bu yükümlülükten muaf olmasına yol açmaz. Ayrıca, burada söz konusu olan sadece din dersleri değil bütün müfredattır. Devlet ana babanın dini ve felsefi inançlarına aykırı nitelikte belli bir fikri aşıl原因amaz ve böyle bir amaç güdemez (Gölcüklü & Gözübüyük 2002: 432, 433). Bu son nokta, kendi dini-felsefi kanaatlerine ters düşen derslerden çocukların muaf tutulmasını ebeveynin isteyebilmelerini gerektirmektedir.

Anayasamızın eğitim ve öğretim haklarının esaslarını belirten 42. Maddesi, kapsamlı kanunla belirlenecek bir eğitim ve öğrenim hakkından kimsenin yoksun bırakılmayacağını öngörmektedir. İfadenin negatif olmasına rağmen, hüküm eğitim ve öğrenimden yararlanmayı herkes için garanti etmesi bakımından aslında bu pozitif bir haktır. Nitekim, maddenin beşinci fıkrasında ilköğretimin devlet okullarında parasız olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, yedinci fıkra, devletin başarılı fakat yoksul öğrencilere ve özel öğrenime ihtiyacı olanlara çeşitli şekillerde yardım yapmasını amirdir.

Buna karşılık, Türkiye'nin taraf olduğu uluslar arası antlaşmaların öngördüğü durumlar saklı kalmak kaydıyla, eğitim kurumlarında vatandaşlara Türkçe'den başka bir dilin "anadil" olarak okutulamayacağına ilişkin son fıkra hükmü Avrupa Mahkemesi'nin içtihadıyla uyumludur. Nitekim, Strasbourg Mahkemesi'ne göre, 1 nolu Protokol'ün öngördüğü eğitim- öğretim hakkı herkese kendi anadilinde öğrenim hakkı vermektedir (Ünal 2001: 327).

c. Kamu Yararı

Anayasa, kamu yararını kıyılardan yararlanma; toprak mülkiyeti; tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması; kamulaştırma ve devletleştirme başlıkları altında beş madde ile düzenlenmiştir.

d. Çalışma İle İlgili Hükümler

Anayasada yer alan çalışma hayatıyla ilgili hükümler iki grupta ele alınabilir. Bunlardan birincisinde bireysel çalışma ilişkilerini düzenleyen hükümler yer almaktadır: Çalışma hakkı, çalışma koşulları ve dinlenme hakkı ve ücrette adalet sağlanmasıdır. İkinci grupta ise, toplu çalışma ile grev hakkı ve lokavt yer almaktadır.

e. Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması

Çevre hakkı özünde çevrenin korunmasıyla ilgili olup, insanların yaşadığı fiziki ortamın insan sağlığı için tehlikeli hale gelmesini önlemek amacıyla yöneliktir. Çevre kavramının tabii çevre yanında, insan yapısı olan sosyo-kültürel çevreyi de kapsadığı genellikle kabul edilmektedir (Kuzu 1997: 157). Çevreyi sağlık için tehlikeli hale getirebilecek etkiler, başlıca ‘‘ çevresel felaketler’’ ile sanayileşme ve iktisadi kalkınma faaliyetlerinden doğmaktadırlar. Nükleer kazalar, deniz kirliliğine yol açan petrol tankerleri kazaları, kimyasal sızıntı ve akıntılar vb. çevreyi kirleten bu türden felaketlerin başında gelmektedir. Bu arada hava kirliliği ciddi bir çevre sorunudur. Ayrıca, madencilik faaliyetleri de çevreyi kirleten sonuçlar meydana getirmeye elverişlidir (Kaboğlu 2000: 337).

Anayasamız ise çevre hakkıyla ilgili hükümlere sağlık hakkıyla birlikte 56. Maddede yer vermiştir. ‘‘Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması’’ başlıklı bu madde herkesin ‘‘sağlıklı ve dengeli bir çevrede’’ yaşama hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Sağlıklı ve dengeli bir çevrenin sağlanmasının ise, devletin çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önleyici tedbirler alması sayesinde mümkün olacağı düşünülmektedir.

Anayasamızın 56. Maddesi, muhtevası açıkça tanımlanmış bir sağlık hakkından çok, ‘‘sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı’’ nı tanımıştır. Bu hak,

mesela, herkesin devletten ‘‘ tıbbi bakım ‘‘ talep edebilmesini kapsamamaktadır. Anayasa’nın 56. Madde çerçevesinde tanıdığı hak, esas olarak, devletin - ve vatandaşların- çevreyi sağlığa elverişli bir hale getirmesi ve bu halde tutmasıyla sağlanacaktır (ikinci fıkra). Devlet ayrıca, üçüncü fıkraya göre, ‘‘ herkesin hayatını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak’’ üzere, tek elden planlanmış bir sağlık hizmeti vermekle yükümlü kılınmıştır. Ancak, dördüncü fıkra gereğince, devlet sağlık hizmetini tek elden verme yükümlülüğünü özel sağlık kuruluşlarını devletleştirerek değil, fakat bunları sadece denetleyerek yerine getirecek ve ayrıca bunlar üzerinde sağlık hizmetini planlamanın gerektirdiği yetkileri kullanabilecektir.

f. Gençliğin, Sporcunun ve Sanatçının Korunması

Anayasa, 58. Maddesi ile gençliğin korunmasını öngörmüştür: ‘‘Devlet, istiklal ve cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müspet ilim ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır.

Sporun geliştirilmesini de 59. Madde ile düzenleyen anayasa, ‘‘Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder’’ demektedir.

Sanatın ve sanatçının korunması ise, 64. Madde ile güvenceye alınmıştır: ‘‘Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.’’

g. Sosyal Güvenlik Hakları

Anayasa, 60. Maddesi ile herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu ve devletin bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri almasını düzenlerken, sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenleri de 61. maddesi ile düzenlemiştir.

h. Sosyal ve Ekonomik Hakların Sınırı

Anayasa 65. Maddesinde “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir” hükmünü taşımaktadır.

2.1.4.3. Siyasal Haklar Ve Özgürlükler

Bu bölümde dokuz maddede (m.66-74) düzenlenen kuralların bir kısmı özgürlükler (koruyucu haklarla), bir kısmı da bunların düzenlenmesiyle, bir kısmı da yükümlülüklerle ilgilidir.

a. Türk Vatandaşlığı

Anayasa şöyle diyor: “Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. / “Türk ananın veya Türk babanın çocuğu Türktür. / “Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir. / Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz. / Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.”

b. Siyasal Etkinlik Hakkı

“Vatandaşlar kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

c. Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı

“Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir. / Hizmete alınmada, görevin getirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.”

d. Dilekçe Hakkı

“Vatandaşlar ve karşılıklık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile dilek ve şikayetleri hakkında yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir. /

Kendileri ile ilgili başvuruların sonucu, gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.”

Bu hak, yabancılara 2001 anayasa değişikliği ile tanınmıştır. Yabancılarla ilgili “karşılıklık” ilkesi, ilgili kişinin vatandaşı olduğu devletin de aynı hakkı Türk vatandaşlarına tanımış olmasını gerektirir.

e. Kişinin Toplumla İlgili Yükümlülükleri

Anayasa kişiler için iki yükümlülük türü düzenlemiştir. Vatan hizmeti ve vergi. Anayasa “vatan hizmet”ini “hak ve ödev” olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım, yurttışa kendi ülkesinde askerlik vb. yolla “hizmet etme hakkı” tanınması açısından önemlidir.

“Vatan hizmeti, her Türk’ün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yapılacağı kanunla düzenlenir.”(m.72)

“Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. / Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. / Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur ve değiştirilir veya kaldırılır.” (m.73)

2.1.5. Temel Kişi Hak ve Özgürlüklerini Güvence Altına Alan Uluslararası Belgelere Göre Hakların Tanımları

Yaşam Hakkı

İnsan haklarının en kutsalı, en dokunulmazı olarak nitelendirilen Yaşam Hakkı, öldürülmeme hakkını ifade eder. Bu devletin, bir yandan yetki alanı içinde bulunan bireyleri öldürmeme, diğer yandan da diğer bireyler tarafından öldürülmelerini engelleme yükümlülüğü anlamına gelir. Uluslararası insan hakları hukukunda birincil sırayı teşkil eden yaşam hakkı ilkeleri insan hakları kapsamında bir haktır. Bu hak yasayla korunur, hiç kimse bu haktan keyfi ya da kasıtlı olarak yoksun bırakılamaz, olağanüstü rejim gerekçesiyle bu hakka aykırı önlem alınamaz. Yasadışı, yargısız- keyfi ya da seri infazların ve bunun bir özel türü olan kayıpların da yaşam hakkının devlet tarafından ağır biçimde çiğnenmesini oluşturduğu kabul

edilmektedir. Birleşmiş Milletler Evrensel Bildirgesi'nin 3.maddesi, Türkiye'nin taraf olmadığı Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 6.1 hükmü ve Türkiye'nin taraf olduğu 10 Kasım 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 37/a maddesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2/1 maddesi yaşam hakkını güvence altına alır.

İşkenceyi Önleme

Yalnız fiziksel bütünlüğe değil, moral ve entelektüel bütünlüğü de ağır biçimde zarar veren işkence insanlık onuruna karşı bir saldırı olarak nitelendirilmekte ve uluslararası insan hakları hukukunda hiçbir istisna tanımayan mutlak bir yasağın konusunu oluşturmaktadır, işkence ile aralarında nitelik değil, derece farkı bulunan zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı davranış ve cezalar da işkence gibi mutlak olarak yasaklanmaktadır.

İşkenceyi yasaklamaya ilişkin belgelerin en eskisi 1215 tarihli Magna Carta Libertatum'dur. Daha sonra 1776 tarihli Virginia İnsan hakları Bildirisi ve 1789 Fransız İnsan Hakları ve Yurttaş Hakkı Bildirisi'nde de işkenceyi yasaklamaya ilişkin hükümler yer almıştır. Birleşmiş Milletler Evrensel Beyannamesi'nin 5.maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2, 3 ve 5.maddeleri, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5/2 maddesi işkence yasağı ile yakından ilgili maddelerdir.

Birleşmiş Milletlerin 9 Aralık 1975 tarihli İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi'ne göre savaş, savaş tehdidi, iç siyasal istikrarsızlık ya da benzeri diğer olağanüstü haller türünden hiçbir istisnai koşulun işkenceyi haklı kılmadığı madde 2/2'de ifade edilmiştir. Bunun anlamı işkence yasağının olağan ya da olağanüstü olsun her koşulda, rejimde geçerli olduğudur.

Özgürlük ve Güvenlik Hakkı

Özgürlük hakkı ile kişinin fizik ya da beden özgürlüğü, yani fizik mekan içinde hareket, yer değiştirebilme serbestisi ifade edilirken, güvenlik hakkı bu özgürlüğe keyfi olarak karışılmasına karşı korunmayı içerir. Özgürlük ve güvenlik hakkı, birbiriyle sıkı bağlantılı bir dizi hakkı içermektedir: Kişinin tutuklanmasının nedenleri ve kendisine yöneltilen suçlamalar hakkında bilgilendirilme hakkı, tutulma

yada tutulmanın yargısal denetimi, diğere bir deyişle tutulan ya da tutuklanan herkesin derhal yargıç önüne çıkarılarak yargılanma ya da salıverilme hakkı, tutulma ya da tutuklamanın yasallığının denetimi, yasaya uygun olmayan tutulma ya da tutuklama için tazminat hakkı özgürlük ve güvenlik hakkı kapsamında değerlendirilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesi kişi özgürlüğüne devletin keyfi müdahalesini önleme amacına yöneliktir.

Özel Yaşama İlişkin Haklar

Temel öğeleri gizlilik ve bağımsızlık olan özel yaşama ilişkin haklar birbirleriyle bağlantılı bir dizi hak içerir. Bunlar özel yaşamına saygı hakkı, esas olarak kamusal bir faaliyete ayrılmamış ve üçüncü kişilerin giremediği bir yaşamı ve buradaki insan ilişkilerini kapsayan, hukuksal düzeyde tanımlanabilir olmayan çok geniş bir alanı içerir. Uluslararası sözleşmelerde açıkça yer verilmeyen cinsel yaşam, özellikle cinsel tercihler, ya da kişisel verilerin korunmasını içerir. Özel yaşama ilişkin hakların kapsamının devlet bakımından karışmama yükümlülüğü kadar karışmaları önleme ve cezalandırma yükümlülüğüne de özel bir önem kazandırır. AİİK kapsamında Moskova Belgesi devletin bireyin kişisel alanına usulsüz ya da keyfi her tür karışmasının demokratik topluma zarar vereceğini vurgulayarak özel yaşamın, aile yaşamının, konutun, haberleşmenin korunması hakkını doğrulamaktadır.

Düşüncüyü Açıklama Özgürlüğü Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9 ve 10. maddeleri düşüncüyü açıklama hakkını koruma altına alır. AİİK çerçevesinde Kopenhag Belgesi de herkesin iletişim hakkı da dahil olmak üzere düşüncüyü açıklama özgürlüğüne hakkına sahip olduğunu bildirmektedir (parag. 1). Belgeye göre bu hak, görüşlerini açıklama özgürlüğü olduğu kadar kamu otoritelerinin karışması olmaksızın ve sınırlar hesaba katılmaksızın öğreni ve düşünceleri alma ve aktarma özgürlüğünü de kapsamaktadır. Bu ifade AİHS'nin ilgili hükmüne koşuttur. Öte yandan Kopenhag Belgesi, bu özgürlüğün kullanılmasının özel bir boyutunu da vurgulayarak belgelerin çoğaltılmasına ilişkin her türlü araca ulaşma ve bunları kullanmaya hiçbir sınır getirilmemesi gerektiğini bildirmektedir.

Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkı, uluslararası sözleşmelerde genel olarak herkesin davasının yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, makul bir süre içinde, kamuya açık olarak ve hakkaniyete uygun biçimde görülmesi olarak düzenlenmektedir. Adil yargılama hakkı, sanık hakları ile suçsuzluk karinesi, ceza yasalarının geriye yürümezliği gibi ilkelerle sıkı sıkıya bağlantılıdır.

Sanık Hakları

Savunmanın güvenceleri olan sanık hakları, genel olarak suçlamanın nedeninden ve niteliğinden en kısa zamanda, anladığı bir dilde bilgilendirilme hakkını, savunmanın hazırlanması için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakkını, sanığın kendini savunma ya da kendi seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanma hakkını, tanıkların dinlenmesinde hak eşitliğini ve sanığın gerektiğinde bir çevirmenin yardımından ücretsiz yararlanma hakkını içermektedir.

Vatandaşlık Hakkı

Evrensel Bildirge 'de tanımlandığı üzere, hem bir vatandaşlığa sahip olma, hem keyfi olarak vatandaşlıktan yoksun bırakılmama, hem de vatandaşlığı değiştirme haklarını içerir.

Toplanma Özgürlüğü Hakkı

Toplanma özgürlüğü hakkı, barışçı ya da silahsız toplantı veya gösteri düzenleme ya da bunlara katılmayı içerir. Bu hak düşünceyi açıklama özgürlüğü hakkının önemli gerçekleşme biçimlerinden biridir ve esas olarak siyasi nitelikteki toplantı ve gösterilere ilişkindir. Paris Şartı'nda ayırım gözetmeksizin herkesin toplantı düzenleme özgürlüğünün bulunduğu doğrulanmaktadır.

Örgütlenme Özgürlüğü Hakları

Dernekleşme Hakkı ulusal hukuklardaki biçim koşullarından bağımsız olarak, siyasi partiler, dinsel topluluklar, ticari ortaklıklar ve sendikalar da dahil olmak üzere, kamu hukuku kişileri dışındaki her türlü örgütlenmeyi içerir. Sendikalaşma hakkı çıkarlarını korumak üzere sendikalar kurma ve bunlara katılma hakkının yanı

sıra sendikalara üye olmama hakkını da içerir. Sendika ile, çalışanların, ortak çıkarlarını temsil eden her türlü örgüt kastedilmektedir.

Seyahat Özgürlüğü Hakkı

Seyahat özgürlüğü hakkı içinde dört farklı haktan söz edilmektedir.

1. Bir ülkenin sınırları içinde dolaşma ve yerleşme;
2. Bir ülkeden ayrılma ve bir ülkeye girme;
3. Bir ülkeden sınır dışı edilmeme;
4. Sürgün edilmeme.

Haberleşme Özgürlüğü

Türkiye'nin taraf olduğu BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 12. maddesinde özel hayatın gizliliği ve dokunulmazlığı kapsamında haberleşme özgürlüğü zikredilir. "Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışması hususlarında keyfi karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz kalmaz. Herkesin bu karışma ve tecavüzlere karşı kanunla korunmaya hakkı vardır." Aynı konu AİHS'nin 8.maddesinde ve Türkiye'nin taraf olmadığı BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 1. maddesinde de işlenmiştir.

Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, 1948 BM Evrensel Bildirgesi'nin 22-27 maddelerine, 1966/76 Ekonomik/Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne, 1961 Avrupa Sosyal Antlaşması'na ve 1954 Avrupa Kültürel Antlaşması'na konu olmuştur. Bu hakların anayasal eksenini sosyal adalet, sosyal refah ve sosyal güvenlik olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik haklar mülkiyet, sözleşme özgürlüğü ve özel girişim özgürlüğünü, sosyal haklar bireysel nitelikte çalışma hakkı ve sosyal güvenlik haklarının yanı sıra toplu sözleşme, grev gibi toplu haklarını içermektedir. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi hakların ekonomik gelişmelerine kendilerinin serbestçe karar vermeleri, doğal kaynak ve zenginliklerinin serbestçe kendilerinin işletme ve kullanma hakları bulunduğunu

ifade etmektedir. Kültürel hakların ilk tanımını veren belge BM Evrensel Bildirge'dir. Ayrıca UNESCO genel konferansı da 1966 yılında 11 maddelik bir Uluslararası Kültürel İşbirliği Bildirgesi kabul etmiştir. Bu Bildirgede her kültürün saygı görmeye hakkı bulunduğu, her halkın kendi kültürünü geliştirme hakkı ve bütün kültürlerin insanlığın ortak mirasının bir parçası olduğu belirtilmektedir. Avrupa Konseyince benimsenen yaklaşıma göre kültürel farklılıkların korunması ve kültürel bakımdan farklı olma hakkı demokratik, çoğulcu toplumların ön koşuludur.

2.1.6. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı Kararıyla ilan edilmiştir. 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 Sayılı Bakanlar Kurulu ile "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Resmi Gazete ile yayınlanması yayımdan sonra okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulması ve yorumlanması ve bu Beyanname hakkında radyo ve gazetelerde münasip neşriyatta bulunulması" kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu Kararı 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 Sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanmıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu; İnsanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu Bildirgeyi her zaman göz önünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla tüm halklar ve uluslar için ortak ideal ölçüleri belirleyen bu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini ilan eder.

Madde 1- Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.

Madde 2- Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse

hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.

Madde 3 -Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.

Madde 4- Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz, kölelik ve köle ticareti her türlü biçimde yasaktır.

Madde 5- Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez.

Madde 6- Herkesin, her nerede olursa olsun, hukuksal kişiliğinin tanınması hakkı vardır.

Madde 7- Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasanın korunmasından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin bu Bildirgeye aykırı her türlü ayırım gözetici işleme karşı ve böyle işlemler için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 8- Herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını çiğneyen eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır.

Madde 9- Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez.

Madde 10- Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır.

Madde 11

1. Kendisine bir suç yüklenen herkes, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonunda, yasaya göre suçlu olduğu saptanmadıkça, suçsuz sayılır.

2. Hiç kimse işlendiği sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan herhangi bir eylem veya ihmalden dolayı suçlu sayılamaz. Kimseye suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Madde 12- Kimsenin özel yaşamına, ailesine konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırılamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.

Madde 13

1. Herkesin bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır.

2. Herkes, kendi ülkesi de dahil olmak üzere, herhangi bir ülkeden ayrılmak ve ülkesine yeniden dönmek hakkına sahiptir.

Madde 14

1. Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır.

2. Gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan veya Birleşmiş Milletlerin amaç ve ülkelerine aykırı eylemlerden doğan kovuşturma durumunda bu haktan yararlanılamaz.

Madde 15

1. Herkesin bir yurttaşlığa hakkı vardır.

2. Hiç kimse keyfi olarak yurttaşlığından veya yurttaşlığını değiştirme hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde 16

1. Yetişkin her erkeğin ve kadının, ırk, yurttaşlık veya din bakımlarından herhangi bir kısıtlamaya uğramaksızın evlenme ve aile kurmaya hakkı vardır.

2. Evlenme sözleşmesi, ancak evleneceklerin özgür ve tam iradeleriyle yapılır.

3. Aile, toplumun, doğal ve temel unsurudur, toplum ve devlet tarafından korunur.

Madde 17

1. Herkesin tek başına veya başkalarıyla ortaklaşa mülkiyet hakkı vardır.
2. Hiç kimse keyfi olarak mülkiyetinden yoksun bırakılamaz.

Madde 18- Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.

Madde 19- Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar.

Madde 20

1. Herkesin silahsız ve saldırısız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır.
2. Hiç kimse bir derneğe girmeye zorlanamaz.

Madde 21

1. Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.
2. Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır.
3. Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir.

Madde 22- Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe hakkı vardır. Ulusal çabalarla ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin

örgütlenmesine ve kaynaklarına göre, herkes onur ve kişiliğinin serbestçe gelişim için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.

Madde 23

1. Herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır.

2. Herkesin, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, eşit iş için eşit ücrete hakkı 1 vardır.

3. Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.

4. Herkesin çıkarını korumak için sendika kurma veya sendikaya üye olma hakkı vardır.

Madde 24- Herkesin dinlenmeye, eğlenmeye, özellikle çalışma süresinin makul ölçüde sınırlandırılmasına ve belirli dönemlerde ücretli izne çıkmaya hakkı vardır.

Madde 25

1. Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir.

2. Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar.

Madde 26

1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.

2. Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

3. Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.

Madde 27

1. Herkes toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir.

2. Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.

Madde 28- Herkesin bu Bildirgede öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır.

Madde 29

1. Herkesin, kişiliğinin serbestçe ve tam gelişmesine olanak veren topluma karşı ödevleri vardır.

2. Herkes haklarını kullanırken ve özgürlüklerinden yararlanırken, başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması ve demokratik bir toplumda genel ahlak ve kamu düzeniyle genel refahın gereklerinin karşılanması amacıyla yalnız yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olur.

3. Bu hak ve özgürlükler hiçbir koşulda Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz.

Madde 30- Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz.

2.1.7. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

İlkel topluluklar döneminde yönetim ve yöneticilere karşı ileri sürülebilecek hak ve özgürlükler yoktur. Bu dönemde demokrasiden ya da demokrasi hak ve özgürlükleri ilişkisinden söz edilemez (Gülmez, 2001). Yine eski çağda günümüzdeki haliyle insan hakları anlayışından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü eski Yunan ve Roma'da kişinin devlet karşısında haklarının olabileceği yolunda bir düşünce benimsenmemiştir.

İnsan hakları ile ilgili ilk düşüncelerin Eski Yunan ve Roma'da gündeme geldiği ve o dönemin düşünürlerince ele alındığı kabul edilmektedir. Ancak bu dönemde hak kavramı düşüncede kalmış, toplum ve devlet düzenine uygulanamamıştır. Ortaçağ döneminde ise yeni bir dönem başlamıştır. Devletin sınırsız istemi, yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Ortaçağ tam bir özgürlük dönemi olmakla beraber, yine de insanların kişilik kazandığı bir ortamı hazırlamıştır. Din olgusu bu dönemde, Allah'ın kullarının bazı haklara sahip olması gerektiğini vurgulamıştır (Çeçen, 1995, 33-34).

Ortaçağa hakim olan Hıristiyanlık başlangıçta insan kişiliğine değer kazandırmış, insanı yüceltmış ve herkesi doğuştan erdemli ve eşit saymıştır. Kişi hakları düşüncesi bu yaklaşımla birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak Hıristiyanlık başlangıçtaki bu yaklaşımını daha sonra yitirmiştir. Ortaçağın bir diğer önemli özelliği olan feodalite ile merkezi devlet anlayışı yıkılmıştır. Bireylerin hiçbir hak ve özgürlüklerinin olmadığı bu yapı, feodal beylere ayrıcalık tanınması ve eşitlik ilkesinin parçalanması nedeniyle insan haklarının gelişimi için olumsuz bir yapıdır.

Rönesans ve Reform döneminde kilisenin devlet üzerindeki etkisi kalkmış ve bu dönemde Sanayi Devrimi ve kapitalizmin etkisiyle yeni toplumsal sınıflar ortaya çıkmıştır. Yine bu dönemde özgürlük, eşitlik ve kişi hakları gibi kavramlar gündeme gelmeye başlamıştır.

Çağdaş anlamda insan hakları düşüncesi, temelinde akıl ve bilimi barındıran Aydınlanma felsefesi ve üretim ilişkilerindeki büyük dönüşümle, Sanayi Devrimi dediğimiz ekonomik ve sosyal olayla birlikte gelişmiştir. Özgürlük ve eşitlik düşüncelerine yeni bir içerik kazandırılmıştır. Uygulamadaki yoksulluk ve eşitsizliklere karşı sosyal eşitlik istem ve tepkileri yoğunlaşmış ve bunu gerçekleştirmeye yönelik somut yasal önlemler alınmaya başlanmıştır (Gülmez, 2001: 11).

Hatemi insan hakları terim ve kavramının, insana bir hedef gösteren ve özel konum veren ‘‘İlahi Hikmetin Öğretisi ve Tebliği’’ ile doğduğunu; ancak hukuk felsefecilerine göre, bugünkü anlama temel olacak şekilde insan hakları kavramının ilk olarak Amerika Bağımsızlık Hareketi sırasında siyasi-hukuki bir metinde yer aldığını belirtmiştir (Hatemi, 1988, 196). Tozlu da bu görüşü destekler nitelikte insan hakları tarihinin, insanlık tarihi ile başladığını belirtmiştir. Ona göre insan, var olduğu günden beri hürriyetini arayan ve bunu, var olma belirtisi olarak görüp mücadelesini veren bir varlıktır (Tozlu 1998, 39).

İnsan hakları tarihine ışık tutacak ve bu süreçte temel kilometre taşları olarak nitelenebilecek birçok belge yayınlanmıştır. Belgelerin önemlileri arasında; Magna Carta Libertatum (1215), Köylülerin Oniki Maddesi (1525), Petition of Rights (1628), Habeas Corpus(1679), Bill of Rights (1689), Act of Settlement (1701), Amerikan Virginia Haklar Bildirisi (1776), Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (1789), Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (1948), Avrupa Sözleşmesi (1950-1953), Avrupa Sosyal Yasası (1961, 1965). Helsinki Nihai Senedi (1975) ve Paris Şartı (1990) sayılabilir. Belgelerin her biri, insan hakları anlayış ve uygulamalarını şekillendirmesi, uluslar arası bir boyut kazandırması açısından önemlidir.

İnsan hakları tarihinde yirminci yüzyıl, hakların düzenlendiği ve pozitif hukukun konusu haline geldiği bir dönem olmuş; anayasalarda yer almaya başlamıştır. İlk örnek de Meksika Anayasa (1917) olmuştur (Erdoğan 1997a, 161; Marks 1998, 487).

Gerçekten de insan haklarının tarihsel gelişimi incelendiğinde, mücadelelerle dolu olduğu görülür. Bu mücadelelerin de daha çok, kişi ya da kurumlarla siyasi otorite arasında meydana geldiği söylenebilir. Birey düzleminde başlayan mücadeleler, zamanla toplum tarafından benimsenmiş ve destek görmüştür. Her kapsamlı mücadelenin ise çoğu zaman, siyasi otoriteden belirli hakların alındığı sözleşme, anlaşma ya da bildirimlerle noktalandığı görülmektedir.

17. ve 18. yüzyıllarda insan hakları anlayışı hukukun laikleşmesi ile kendini göstermiş ve toplum sözleşmesi görüşünü savunan filozofların görüşleriyle birlikte doruk noktasına ulaşmıştır. İnsan hakları düşüncesini “doğal haklar” adı altında ilk dile getiren 17. yüzyıl İngiliz filozofu John Locke’dur. Doğal haklar düşüncesinin oluşmasında daha önceki Stoa felsefesi ile Ortaçağın Hıristiyan “doğal hukuk” anlayışının etkileri vardır. Ancak bu doktrinlerde doğrudan doğruya siyasi iktidara karşı ileri sürülebilecek talepler anlamında “haklar” düşüncesi yoktur (İnsan Hakları: Temel Bilgiler-Koruma Mekanizmaları- İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, 2006: 26).

Modern çağda insan haklarının gelişiminin ilk önemli adımı 1688 “Büyük Devrim”i sonrasında İngiltere’de kabul edilen “Haklar Bildirisi”dir. Haklar bildirisi ve onu izleyen Locke’un doğal haklar teorisi Batı dünyasında etki yaratmış ve 1776’da Amerika’da “eşit özgürlük” ve “vazgeçilmez haklar” ilkelerine dayanan Virginia Bildirgesi ve aynı tarihte Amerikan Bağımsızlık Bildirisi kabul edildi.

17. yüzyıl İngiliz ve 18. Yüzyıl Amerikan devrimlerinden büyük ölçüde etkilenen 1789 Fransız Devrimi ile ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi insan haklarının gelişimi açısından oldukça önemlidir (İnsan Hakları: Temel Bilgiler-Korunma Mekanizmaları- İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, 2006: 27).

İnsan hakları asıl 20. yüzyılda anayasalar ve kanunlarla sistematik bir biçimde düzenlenmeye başlanmıştır. 10 Aralık 1948’de Birleşmiş Milletler tarafından kabul ve ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları karşılayan geniş bir alanı kapsamaktadır. 19. ve 20. yüzyıllarda insan hakları konusu, popülaritesinin artması ve bu alanda dünyanın birçok ülkesinde hukuki düzenlemelere gidilmesi ile zirveye ulaşmıştır.

Başta İnsan Hakları Evrensel Bildirisi olmak üzere, yayınlanmış diğer belge ve yapılan sözleşmelerde vurgulanan eşitlik, saygınlık, her insan için yaşam ve sağlık dileyen o güzel formüllerin günümüz toplumlarının alinyazısına, yaşantısına bakıldığında, ütopya olmaktan ileri gidemediği görülmektedir (Klecker 1982, 151). Halen dünyanın birçok yerinde savaşlar, zulümler, insan hakları ihlalleri sürekli olarak yaşanmaktadır. Yaşanan bu çelişkinin önemli bir sebebinin, insan hakları kavramının, kapsam ve önem yönüyle toplumlar tarafından tam olarak benimsenmemesi olduğu söylenebilir.

Bilişsel olarak kavramın içerik ve önemi, bireyler tarafından bilinmekle birlikte benimsenmemiş olması, söylem ve uygulamalar arasındaki farklılaşmaları doğurmuştur. Bu durum, insan hakları söylem ve uygulamalarındaki farklılıkların ortadan kaldırılması ve toplumlarca benimsenilmesi için, davranış boyutunu ihmal etmeyen ve insan haklarını esas alan bir eğitime ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

2.1.7.1. Türkiye’de İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

a) Cumhuriyet öncesi dönem

Eski Türkler insanı, Tanrıların kutsal nitelikleriyle bezenmiş üstün bir varlık olarak kabul ediyorlardı. Türklerin İslamı kabulüyle; İslamiyetin bir hükmü olan ‘‘insan, şerefli yaratıktır’’ ifadesi, Türklerce içtenlikle benimsenmiştir. Bu içtenlik, kültürün her zerresinde görülmektedir. Nitekim büyük Türk şairi ve bilgisi Yunus Emre, ‘‘yaratıcısından dolayı yetmiş iki millete bir gözle bakmayanın Allah’a karşı asi sayılacağını belirterek, bu insan anlayışını öz bir şekilde ifade etmiştir. Yani Türk toplumu, İslamiyetin de etkisiyle insani değerlere her zaman sahip çıkmıştır. Kurdukları devletlerin tamamında, hak ve adalet kavramlarını göz önünde tutarak ayrımcılıktan uzak, insan haklarına saygılı bir yönetim biçimini benimsemişlerdir. Müslüman Türkler, özellikle de Osmanlılar, yüzyıllar boyu farklı ırk ve inançların birlikteliğini adalet içerisinde sağlamış, diğer milletlere ve devletlere iyi bir örnek teşkil etmişlerdir.

Batıda insan haklarının korunmasına ilişkin ilk belge olan Magna Carta Libertatum, 1215’te yayınlanmışken; II. Mahmut döneminin 1808 Sened-i İttifak’ına

kadar Osmanlı Devleti'nde böyle bir belge yoktu. Bunun sebeplerinden birincisi, Osmanlıda toplumsal eşitsizliğin bulunmamasıdır. İkinci sebep, İslam hukukunun insan haklarının korunması için gerekli çerçeveyi zaten sağlıyor olmasıdır. Üçüncü sebep ise Osmanlının, son dönemlerde kapılarını Batıdaki gelişmelere kapatmış olmasıdır (Bostancı, 1995, 37; Daver, 1983, 527).

1839'da Sultan II. Abdülmecit tarafından ilan edilen "Gülhane Hattı Humayunu" ile başlayan "Tanzimat Dönemi", insan hakları tarihimiz açısından önemli bir adım olarak kabul edilmektedir (Gözübüyük 1996, 30; Duman 1997, 25).

Bununla birlikte Uygun, 19. Yüzyıl ile başlattığı insan hakları ve demokrasinin Türkiye'de gelişim sürecini, üç önemli safhaya ayırmaktadır. Ona göre bu safhalar (Uygun 1996, 11-12);

1876-1920 yılları arası: Bu dönem, "mutlak monarşi"den "meşrutî monarşi"ye geçişi ifade eder. Dönemin özelliği, insan haklarının padişahın lütfundan değil, yazılı bir belgeden, yani 1876 Anayasası'ndan kaynaklanıyor olmasıdır.

1920-1960 yılları arası: Bu dönem, halkın, egemenliğin temel ölçüsü olarak alındığı ve doğal hakların kabul edildiği verimli bir dönemdir.

1960 ve sonraki dönem: Bu dönem, 1961 Anayasası'nın kabulü ile başlamıştır. En önemli özelliği, çoğunluğun yönetme hakkına bazı sınırlamaların getirilmesi ve insan haklarının anayasa ile kabul edildiğinin belgelendirilmesidir.

İnsan hakları ve demokrasi tarihimizde anayasallaşma yönüyle atılan ilk adım, 1876 Anayasası'nın kabulü olmuştur. Ancak bu anayasa ile gündeme gelen meşrutî monarşi anlayışı, mutlak monarşideki padişahın kayıtsız hakimiyetine tam ve kesin olarak son vermemiştir (Uygun 1996, 14 ; Erdoğan 1997a, 161).

II. Meşrutiyet döneminde, anayasanın bazı kuralları değiştirilmek suretiyle insan hakları yolunda bazı adımlar atılmıştır. Ancak bu dönemde de anayasa, tam olarak uygulanamamıştır. 1909 yılında sıkıyönetim uygulamasına geçilmesi, yeni yeşeren insan hakları hareketlerine de son vermiştir. Artık, padişah tahakkümünün yerini parti tahakkümü almıştır. 1921 yılına gelindiğinde yeni bir anayasa kabul

edilmiş ve ‘‘egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir’’ ilkesi benimsenmiştir (Duman 1997, 24; Uygun 1996, 14-19).

Türklerin insan hakları mücadelesi tarihi, Batı toplumları kadar eski ve büyük çalışmalarla dolu değildir. Bunda, Türk kültüründeki insan hakları anlayışının ve devlete saygı geleneğinin önemli bir etkisi vardır. Ayrıca sistematik olarak insan haklarının anayasalarca düzenlenmesi geleneğinin Batı’da, 1917 Meksika Anayasası ile başladığı dikkate alınır, bu geleneğin Türklerde de aynı dönemde başladığı söylenebilir.

b. Cumhuriyet dönemi

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, insan hakları tarihinin ilk anayasa ile başladığı görülür. Aslında 1924 Anayasası Türkiye cumhuriyeti vatandaşlarına yeni haklar vermemiştir. Var olan hakları ayrıntılı biçimde düzenlemiş ve açıklamıştır. Ancak anayasada yer alan haklar, Batı toplumlarındaki gibi liberal bir görünüm kazanamamış ve uygulamalara yansıtılamamıştır (Daver 1983, 528; Uygun 1996, 20). Bir diğer ifade ile, hakların anayasalarda yer bulması, bireylerde hak bilincinin oluşmasını sağlayamamıştır. Bu durum, demokrasi kavramında olduğu gibi, Batılı anlamdaki insan hakları kavramının da bireyler tarafından bilinip benimsenmeden önce, kurumsal olarak topluma yerleştirilmeye çalışıldığını göstermektedir.

Çoğulcu bir anayasa izlerini taşıyan 1961 Anayasası, sosyal ve ekonomik haklar dahil, çağdaş bütün hürriyetlere geniş bir yer vermiş; ancak yine uygulamalara yansıtılamamıştır. Bu anayasa ile, temel hak ve özgürlükler yanında ‘‘insan hakları’’ kavramına da yer verilmiştir (m.2). Başlangıç kısmında, insan hak ve hürriyetlerini gerçekleştirmeyi ve güvence altına almayı mümkün kılan demokratik sosyal hukuk devletinden söz edilmiştir (Daver 1983, 528; Duman 1997,23).

1982 Anayasası, 1961 Anayasası’nın özgürlükçü yönünü büyük ölçüde dışlamıştır. Ancak bunun yanında iktisadi, sosyal ve kültürel haklara, hatta ‘‘çevre hakkı’’ gibi bazı üçüncü kuşak haklara yer vermiştir (Erdoğan 1997a, 161).

İnsan haklarının korunmasında temel ilkeler olarak kabul edilen hukuk devleti ve sosyal devlet ilkelerinin ikisi de, 1982 Anayasası’nda yer almıştır. Bu ilkeler

uyarınca devletin varoluş nedenlerinden biri, insan haklarının korunması ve geliştirilmesidir (Kocaoğlu 1997, 255; Uygun 1996, 34).

Bunların dışında, üyesi olduğumuz Avrupa Konseyi, üye ülkeler için bağlayıcı niteliği olan Avrupa Konseyi, üye ülkeler için bağlayıcı niteliği olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni 18 Mart 1954' de imzalayarak yürürlüğe sokmuş; iç hukukumuzun bir parçası haline getirmiştir (Gözübüyük 1996, 430; Kocaoğlu 1997, 254).

Görüldüğü gibi insan hakları, kavram ve çeşit olarak Cumhuriyet anayasalarında kısmen de olsa yerini almıştır. Hatta bir çok uluslar arası insan hakları belgelerine de imza konulmuştur. Ancak, belgelerde yer alan insan hakları kavram ve çeşitleri, toplum hayatına ve bireylerin davranışlarına tam olarak yansıtılamamıştır. Bunun, insan hakları bilgi ve bilincinin, bireylere kazandırılmayıp geri plana atılmasının bir sonucu olduğu söylenebilir. Demokrasinin bir gereği olarak bireylere insan haklarının benimsetilmesi yerine, anayasa ya da diğer belgelerde bu kavramların yer alması tercih edilmiştir. Oysa insan haklarını bilmeyen veya benimsemeyen bireylerin, insan haklarına saygılı olması beklenemez. İnsan haklarının değişik belgelerde yer almasının yanı sıra, toplumun bu konuda eğitilmesine de cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ağırlık verilmesinin, daha akılcı bir yol olacağı söylenebilir. Böylelikle, toplum düzeyinde insan hakları kavramının söylem olmaktan çıkıp, davranışlar haline gelmesi beklenebilirdi.

İnsan hakları açısından Cumhuriyet döneminin, kurumsal düzenlemeler ve anayasal olarak kısmen gelişmelerin yaşanıp, Batıya uyum sağlamaya çalışılan; ancak, uygulamalar ve toplumun bilinçlenmesi yönüyle oldukça yetersiz kalınan bir dönem olduğu söylenebilir.

2.1.7.2. İnsan Haklarının Korunmasının Önemi

Gerek uluslararası ilişkiler, gerekse ülkemiz insanının devletten beklentileri, demokratik hukuk devleti ve insan haklarına saygılı devletin gelişmesi bakımından insan haklarının korunması önemlidir. Küreselleşme ve medya, internet ve iletişim alanındaki gelişmeler, insan haklarına evrensel bir anlam kazandırmış; “insan haklarına saygı”, uluslar arası ilişkilerde önemli bir ölçüt haline gelmiştir. İnsan

haklarına verilen bu önem, gerek devleti ve gerekse toplumu oluşturan bireyleri bu konuda duyarlı olma ve kurallara uymada daha bilinçli olmaya yöneltmiştir. İnsan haklarının korunması ve etkin güvencelere kavuşturulması, Türkiye'nin uygar dünyadaki yerini alma mücadelesinin olmazsa olmaz koşuludur.

İnsan haklarının korunması, yalnızca devletin değil, birey olarak herkesin sorunudur. İnsan haklarının ulusal ve uluslar arası düzeyde tanınması, bunun korunması ve uygulanmaya geçirilmesi için yeterli olmamakta, ayrıca bireyler arasındaki ilişkilerde de insan hakları konusundaki duyarlılığın ve bilinç düzeyinin artırılması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun da temelde bir eğitim sorunu olduğu göz önünde bulundurularak, başta aile içi ilişkiler olmak üzere, ilköğretim müfredatının da bu yönde geliştirilmesi son derece önem taşımaktadır.

Günümüzde devletlere verilen önem; sadece ekonomik veya askeri gücü ile değil, insan haklarına duyduğu saygı ve verdiği önem ile de belirlenmektedir. Hatta devletin yalnızca insan haklarına saygı duyması değil, kurum ve kuruluşların eylem ve işlemlerinde insan haklarına dayanarak hareket etmesi beklenmektedir. O halde, insan hakları devletin uluslararası itibarı konusundaki önemli ölçütlerden birisini oluşturmaktadır. Bu ölçüt, bir ülkenin uygarlık derecesi ve demokrasi kültürünün belirleyici unsurlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Birey odaklı devlet anlayışında, bireyin huzur ve mutluluğunun sağlanması ve korunması temel alınmakta, bireylerin tekil olarak huzur ve mutluluk içerisinde olması giderek toplumun da mutlu ve huzurlu olmasına vesile olmaktadır.

İnsan hakları kültürünün kazandırılmasındaki en önemli unsurlardan birisi insan hakları eğitimidir. Kuşkusuz, insan haklarına gerçek ve sürekli saygıyı sağlamanın asıl yolu, doğru bir insan hakları eğitimidir. Bunun sebebi, insan haklarına ilişkin uluslararası belgelerde öngörülen çeşitli koruyucu ve telafi edici ya da yaptırım uygulayıcı mekanizmaların, hemen her zaman bir ihlalin gerçekleşmesinden sonra devreye girip onun gerçekleşmesini önlemektir.

Geniş anlamda eğitim, insan yaşamı boyunca devam eden bir süreç olduğuna göre, insan hakları eğitimi konusunda sadece devletin okullarda verdiği eğitimin tek başına yeterli olacağı sanılmamalıdır. Özellikle medya, sivil toplum kuruluşları

eğitici ve bilinçlendirici çalışmalar yapmalı, yayın akışında insan hakları ve insan ilişkilerinde sevgi ve saygıyı vurgulayan –birkaç dakikalık da olsa- hatırlatmalarda bulunmalıdırlar. Bu yaklaşım insan haklarına verilen önemin de bir göstergesi olacaktır. Gerçekten, insan hakları bilincinin sağlanması sadece devlete ait bir yükümlülük olarak görülmemelidir. Bu bağlamda insan hakları bilinci ailede, komşuluk ilişkilerindeki tutum ve davranışlarda şekillendirilmelidir. Bunun temelini ise, eğitim olduğu yadsınamaz. Eğitimde fırsat eşitliğinin ve özellikle kız çocuklarının okutulmasının sağlanması, yakın dönemde gerçekleştirilen çabaların düzenli ve daha güçlü yürütülmesi gerekir. İyi eğitim almış ve insan hakları bilinci oluşturmuş kız çocuğunun daha sonra yetiştirdiği çocukların da insan hakları bilincinin ve kültürünün gelişmiş olacağı açıktır. Oysa, insan hakları bilinciyle yetiştirilmeyen bireylerin, ne kendilerine tanınan hakları gereğince kullanabilmesi, ne de hakları ihlal edildiği zaman koruyucu mekanizmaları işletebilmesi düşünülebilir. Kısaca, insan haklarının en önemli güvencesi, insan hakları bilincinde olan insanların kendisidir.

İnsan hakları, toplumun sosyal sınıfları içerisinde zayıf, güçsüz ve korumasız olanın korunmasını da sağlayan bir araçtır. Çünkü insan hakları ahlaki ve felsefi temelini, etik değerlerden alır.

2.2. İnsan Hakları Eğitimi

Eğitimin genel amacı bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı bir şekilde uyum sağlamalarına yardım etmektir. “Günümüzde bireylerin etkileşim içinde olduğu ortam teknolojilerin ilerlemesi ve iletişim olanaklarının artması ile gittikçe genişlemekte ve karmaşık hale gelmektedir. Bu karmaşık ortamda insan haklarına saygının geliştirilmesi daha büyük bir önem kazanmaktadır. Bu nedenle, insan haklarına saygıyı geliştirmeyi amaçlayan eğitim, mümkün olduğunca erken yaşta başlamalı ve yaşam boyu süren bir süreç olmalıdır (Kepenekçi,2001:1).”

“Bireyin, kendisini tüm yönlerden geliştirebilmesi, yaşadığı çevreyi ve toplumu kavrayabilmesi, sorunlarına ilgi duyup çözümüne düşünsel ve eylemsel olarak katılması, toplumda etkin ve yararlı bir rol oynayabilmesi ve bu amaçla sorumluluklar üstlenebilmesi, öncelikle öznesi olduğu hak ve özgürlükleri öğrenerek

“hak bilinci” edinmesine bağlıdır. İnsan hakları eğitimi, “edilgen” kimliğinden sıyrılarak “etkin, özgür ve katılımcı yurttaş” kimliği kazanan hak özneliyle, sivil toplumun ve sonuç olarak demokrasinin katılımcı boyutunun geliştirilip güçlendirilmesini sağlayacaktır. Bu anlamda insan hakları eğitimi, aynı zamanda insan haklarının ve demokrasinin de güvencesidir (Gülmez, 1998: 546).”

İnsan hakları ve demokrasi eğitimi örgün öğretim sistemi ve bu sistemin ilköğretim aşamasıyla sınırlı olmayıp, tüm yaşamı kapsayan bir süreçtir. Örgün öğretimin ilköğretim aşamasında insan hakları eğitimi kesintisiz ve bütünsel bir süreç olarak programlara konulmalıdır. Bunun için insan hakları ve demokrasi ile ilgili bilgilerin aktarılmasını amaçlayan doğrudan ve bağımsız dersler gerekli ancak yeterli değildir.

Aynı zamanda programda yer alan diğer derslerin programlarının da insan hakları eğitimi açısından birbirini tamamlar nitelikte olması gerekir. İkinci aşamada programlara uygun kitapların hazırlanması, üçüncü aşamada, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin bilgilendirilmeleri ve bu bilgileri davranışa dönüştürüp içselleştirmiş olmaları gerekir. Aynı zamanda sınıfın ve tüm okulun öğrenciye kazandırılması hedeflenen davranışların sergilendiği bir ortam haline getirilmesi gerekir. Tüm bunları sağlamak bir süreç olan insan hakları eğitiminin ailede başlayıp okulda ve okul dışında da sürmesi ile mümkündür (Gülmez, 1998).

İnsan haklarının ortaya çıkması kadar, korunması ve geliştirilmesi de önem taşımaktadır. İnsan haklarının konusu olan insanın aynı zamanda kendi haklarına sahip çıkması beklenir. Bu da ancak insanların bu konudaki bilinç ve duyarlılıklarıyla gerçekleşir. Bu bilinç ve duyarlılık kişilere eğitim yoluyla kazandırılır (Doğan,2005).

İnsan haklarının pratiğe geçirilmesi ve evrensel bir barış kültürünün oluşturulması için hakların özneleri olan insanların belirli bir bilince ulaşmaları, duyarlılık geliştirmeleri ve harekete geçmeleri gereklidir (Bağlı ve Esen, 2003: 21).

İnsan hakları bireyin sırf insan olmasından kaynaklanan haklardır; dolayısıyla hiçbir şekilde sınırlanamaz ve hiçbir şarta bağlanamaz. İnsan haklarının bireyin yaşamı açısından birçok boyutu vardır ve evrensel barış kültürü oluşturmak için

insan hakları bilincinin eğitim yoluyla genç kuşaklara aktarılması gereklidir. İnsan hakları eğitimi en basit şekliyle insan hakları konusundaki bilgilerin aktarılması, gerekli tutum ve davranışların geliştirilmesi olarak tanımlanabilir. Genel anlamda herkeste, örgün eğitim kapsamında düşünüldüğünde, küçük sınıflardan başlamak üzere tüm düzeylerdeki öğrencilerde insan haklarına saygı ile bu hakları koruma ve yararlanma bilincini geliştirmek amacıyla, uygun içerik, materyal ve yöntemlerle verilen eğitime “insan hakları eğitimi” denir (Kepenekçi, 2000). “İnsan hakları eğitimi, herkese tanınan eğitim hakkının işlevlerinden biri olarak da vurgulanan “insan haklarına saygıyı güçlendirme” amaç ve ülküsünün içerdiği bir “hak”tır (Gülmez, 1994:6).

Ancak insan hakları alanında yapılan çalışmaların kağıt üzerinden yaşama aktarılabilmesinin yolu tüm bireylerin insan hakları eğitiminden geçirmekle mümkündür. Gülmez’de (2001: 48) bu temel görüşten hareketle insana, yazılı kaynakların yalnız insan olması nedeniyle tanıdığı hakları doğuştan bilemeyeceğini, her bilgi gibi insan hakları bilgisinin de, ancak eğitim ve öğretim yoluyla kazanılabileceği görüşündedir.

Geray şu şekilde belirtmektedir (Geray, 1993: 97–98);

1. Okulun genel yapısı ve uygulamaları insan haklarının özünü oluşturan “özgürlük, İnsan haklarına duyarlı, demokratik bir okul ve sınıf ikliminin nasıl olması gerektiğini hoşgörü, dürüstlük, doğruluk” gibi temel insani değerlere verilen önemi yansıtmalıdır.

2. Okul, insan olma bakımından, öğrenci, öğretmen ve tüm eğitim çalışanlarına temel hak ve özgürlüklerini hissettirip, bu hak ve özgürlüklerine saygı göstermelidir. Ayrıca ırk, dil, din, sınıf ya da cins ayrımı gözetmemeden, özellikle çocuk ve bayanlara ayrı bir özen ve saygı gösterilmelidir.

3. Disiplin cezası verilmeden önce kişilere savunma hakkı tanınmalıdır.

4. Okulda herkes için düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğü ile toplantı ve örgütlenme özgürlüklerine sahip bir ortam oluşturulmalı ve öğrencilerin bu tür etkinliklerde bulunmalarına imkan tanınmalıdır.

5. Okulda uygulanan eğitimin niteliği insan kişiliğinin tam ve bir bütün olarak gelişmesine imkan vermelidir.

6. Okul hem yapısı hem de uygulamaları ile farklılıklar arasında anlayış, hoşgörü, dostluk ve barış köprüleri kurabilmelidir.

7. Okul kişilere hak ve özgürlüklerinin yanında başkalarının haklarına saygıyla birlikte, içinde bulunduğu topluma karşı görev ve sorumluluklarının olduğunu da sunmalıdır.

İnsan hakları eğitiminin tüm derslerin içeriği bağlamında gerçekleştirilebilecek birçok hedefi vardır. BM İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Eylem Planı'nda yer aldığı şekliyle bu eğitimin hedeflerinden bazıları şunlardır:

1. İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmek,
2. İnsanlar ve uluslar arasındaki demokrasiyi, toplumsal adaleti, dayanışmayı ve dostluğu geliştirmek,
3. Bireyleri etkin yurttaşlık doğrultusunda güçlendirmek,
4. Evrensel insan hakları değerlerine dayalı bir barış kültürü oluşturmak.

“İnsan hakları ve demokrasi kültürünün gelişmesinin sağlayacak bu hedeflere ulaşma açısından en önemli noktalardan birisi, eğitimin sadece bilgilendirme boyutunda kalmaması gerekliliğidir. Etkili bir insan hakları eğitimi bilgilendirici boyutunun yanında, tutum ve davranış değişikliği yaratacak şekilde yürütülmesi gerekir (Bağlı ve Esen, 2003: 22-23).”

Türkiye'nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi'nin 1985 yılında aldığı Okullarda İnsan Haklarının Örgütlenmesi Konusundaki Tavsiye Kararı'na göre insan hakları eğitimi ile geliştirilmesi gereken becerilerin bazıları şunlardır:

1. Dinleme, kendini savunma gibi zihinsel beceriler,
2. Yazılı ve görsel basın gibi çeşitli kaynaklardan elde edilecek materyali analiz edebilme, özellikle önyargı ve ayrımcılık gibi konuları tanımlayabilme becerisi.

3. Farklılıkları kabul etme, olumlu kişisel ilişkiler kurabilme gibi toplumsal beceriler,
4. Çatışmaları şiddete başvurmadan çözebilme becerisi,
5. Sorumluluk alma ve karar alma süreçlerine katılım becerisi (Bağlı ve Esen, 2003: 24-25). ”

Kepekçi (2000: 13), İnsan hakları eğitiminin dayandığı ilkeleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Tüm öğretim kurumlarında, insan hakları eğitimine büyük bir önem verilmeli ve bu eğitim teşvik edilip sürekli denetlenmelidir.
2. İnsan hakları eğitimi gerçek yaşamla bağlantı halinde olmalıdır.
3. Öğrencilerin temel haklar ve bu alanda kullanılan terminoloji hakkında temel bir bilgi düzeyine sahip olmaları sağlanmalıdır.
4. Öğrencilerin tek tek ve toplu olarak tutum ve davranışlarında değişme meydana getirilmeye çalışılmalıdır.
5. Öğrencilerde insan hakları, barış ve kalkınma adına, ileride aktif olarak toplum yaşamında etkinliklerde bulunabilecek potansiyel oluşturmalıdır.

İnsan hakları eğitimi, okulun tüm kaynaklarının(insan ve madde) birleştirilmesini ve etkili kullanımını gerektirir. Gençleri yarının dünyasının sorumluluklarına hazırlamak için, ayrıca, yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde eşgüdümlü etkinlikler yürütülmelidir. Bu doğrultuda, öğrencilerdeki girişimci ruh uyarılmalı, bağımsız karar almaları teşvik edilmeli, ülkenin ve dünyanın yüz yüze olduğu sorunlarla ilgilenecek çözüm yollarını aramaları ve bunları yaparken işbirliği kurmaları özendirilmelidir. Eğitim sırasında verilecek örneklerin de çevrenin ve bölgenin özelliklerine uygun olmasına dikkat edilmelidir.

İnsan hakları eğitimi takım çalışmasını gerektirir. Gençlerin yetişkin yaşama hazırlandıkları bu dönemde verilecek eğitim, onlara, haksızlıkların, insan hakları ihlallerinin ve çatışmanın tehlikelerini göstermeli, dünyada yaşanan olayları objektif

bir biçimde algılama ve doğru bir şekilde analiz etme yeteneği kazandırmalıdır. Ayrıca öğrencilere, bir vatandaş olarak sahip oldukları hakları elde etmek için nasıl çaba göstereceklerini öğreterek, araştırma yapmalarını teşvik etmelidir.

İnsan hakları eğitiminin başarıya ulaşması için, en başta eğitim sisteminin insan haklarını dikkate alan biçimde düzenlenmesi gerekir. Bu tür bir eğitim sistemi her şeyden önce, tüm öğrencilerin eğitim haklarından en üst düzeyde yararlanmalarını sağlayacak biçimde örgütlenmelidir. Bunun için öncelikle temel eğitim herkese açık olmalı ve bundan sonraki eğitim düzeylerinden sadece ayrıcalıklı belli bir kesim değil, herkes yararlanmalıdır. Ulusal kaynakların yeterli olmadığı hallerde, uluslararası kuruluşlar, gelişmekte olan ülkelere ortaöğretim düzeyinde destek vermelidir.

Genellikle birçok insan hakları eğitimi programında, alanla ilgili bütün bilgilerin verilmesi ya da uluslar arası sistem ve onun işleyişi alanında bilgilenmek gibi büyük ve küçük çaplı hedefler yer almaktadır.

Herhangi bir eğitim programının istenilen verimi sağlayabilmesinin koşullarından birisi, belki de en önemlisi, o programın amaçlarının hem uygulayıcıları hem de öğreticiler tarafından belirlenmiş ve benimsenmiş olması gerekliliğidir. Bu doğrultuda genel eğitimin bir parçası olarak insan hakları eğitimi ile:

1. İnsan haklarının kavramsal çerçevesinin verilmesi,
2. Bu bilgilerin kültürler ve uluslar tarafından uygulanabilirliğinin incelenmesi,
3. İnsan hakları alanındaki belli sorunlar üzerinde odaklaşılarak, insan haklarının uygulanmasını ve ihlallerinin önlenmesini sağlayacak stratejilerin yorumlanmasını ve değerlendirilmesi amaçlanır (Kepenekçi, 2000: 16).''

Uluslararası İnsan Hakları Derneği de 1997 yılındaki raporunda insan hakları eğitiminin amaçlarını şöyle sıralamaktadır:

1. Grupların hakları ve görevleri hakkındaki bilinçlenmeyi sağlamak,

2. Öğrencilerin insan hakları ile ilgili diğer devletlerin uygulamalarını anlamalarını sağlamak,
3. Öğrencilere ve dolaylı olarak düşünüldüğünde tüm topluma insan hakları ile ilgili ulusal ve uluslararası hukuksal düzenlemeleri ve demokratik süreçleri tanıtmak,
4. Uygun yöntemlerle, insan haklarının teorik olarak öğrenilmesiyle somut uygulamayı birleştirip karşılaştırmak,
5. Öğrenciler arasında bilgiyi ve deneyimi paylaşma fırsatları sağlamak,
6. İnsan onuruna saygıyı geliştirmek, toplumun yönetimine bireylerin katılımını sağlamak ve insan hakları ihlallerini ortadan kaldırmaya çalışmak (Kepenekçi, 2000:17).

İnsan hakları eğitimin başarıya ulaşması için, eğitim sisteminin insan haklarını dikkate alacak biçimde düzenlenmesi gerekir. Böylece, hem öğrencilerin insan haklarından üst düzeyde yararlanmaları sağlanır, hem de öğrenciler yakın çevrelerinde insan haklarının uygulandığına tanık olabilirler.

İnsan hakları eğitimcileri, demokratik değerlere ve insan haklarına saygılı bir kültür oluşturacak eğitimin ‘güçlendirme’ eğitimi olması gerektiğini söyler. Güçlendirme, öğrencilere sadece bilginin üretiminde değil, haklarına sahip çıkma, demokratik değerleri ve insan haklarını koruma için aktif katılımında bulunma, bu doğrultuda gerekli becerileri kazandırma eğitimidir. Bunun için de öncelikle öğrencilerde, hakların özneleri oldukları, aktif katılımı çevrelerinde değişiklik yaratabilecekleri bilincinin uyandırılması gereklidir (Çayır, 2003:95).

“Türkiye’de insan hakları eğitimi konusunda yapılan çalışmalar ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında şu noktalar göze çarpmaktadır:

1. Ülkemizde insan hakları eğitimini konu alan bilimsel araştırmalar sayı açısından yetersizdir.
2. Resmi çevrelerde insan hakları eğitiminin önemi konusunda bir bilinç oluşmaya başlamıştır.

3. Özellikle, İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı insan hakları eğitimi konusunu öncelikli olarak ele alan kamu organıdır. Bakanlık, İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu oluşturarak, bu Üst Kurul'u insan hakları eğitimi ile ilgili çalışmaları yürütmekle görevlendirmiştir. Üst Kurul, BM İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Eylem Planını Türkiye'de uygulamak üzere çalışmalar yapmaktadır.

4. Milli Eğitim Bakanlığı ilk ve ortaöğretim düzeyinde insan hakları eğitimini ders haline getirmek üzere gerekli düzenlemeleri yapmıştır. Ancak bu derslerin programlarında birçok eksik ve yanlışlar vardır.

5. Belirtilen iki Bakanlığın dışında Adalet, İçişleri, Sağlık ve Kültür Bakanlığı gibi diğer birçok Bakanlık da, kendi görev alanlarına girdiği ölçüde insan hakları ile ilgili uygulamalara da yer vermektedirler.

6. Ülkemizde insan hakları alanında çalışan İnsan Hakları Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Türk Demokrasi Vakfı gibi bazı gönüllü kuruluşlarda insan hakları eğitimi alanında seminer, konferans gibi etkinlikler yürütülerek insan hakları eğitimi konusu bilimsel bir çerçevede ele alınmaktadır (Kepenekçi,2000:84-85).”

Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, ülkemizde insan hakları konusunda istenilen düzeye ulaşamamıştır. Burada özellikle bu alanda eğitim verecek eğitimcilerin ihtiyaca cevap verecek ölçüde yetiştirilmemiş olması, ders kitaplarında sözlü ve sözsüz iletilerin yanlış kullanılması insan hakları eğitiminde amaca ulaşmamızı engelleyen en önemli sorundur.

2.3. Ders Kitaplarında İnsan Hakları Eğitimi

Bilindiği gibi kitap en eski ve en etkili bilgi aktarım aracıdır. Mağara duvarlarına çizilen resim ve şekillerle anlatılmaya çalışılan sevinçler, acılar, üzüntüler, bilgi, inanç ve düşünceler, kültürlere göre farklı şekillerde yazılmıştır ve bilinen en eski ders kitapları Sümerlerin taşlar üzerine kesici aletle oydukları taş tabletlerdir (Daşcan,2000). Bu tarihsel gerçeğin de önemini vurguladığı ders kitapları eğitim öğretim sisteminin vazgeçilmez unsurlarıdır. “Ders kitapları özellikle çocukların sosyal ve psikolojik gelişimi üzerinde önemli etkiye sahiptir. Kitaplar,

özellikle de ders kitapları çocukların doğru şekilde bilgilendirilmesine, hedeflenen davranışları kazanmalarına, hayal dünyalarının gelişmesine, estetik duyarlılık kazanmalarına önemli katkılar sağlar (Daşcan, 2000:22).”

“Ders kitapları, eğitim programlarında belirlenen amaçlar doğrultusunda; öğretim programlarındaki derslerin içeriği ile ilgili bilgileri öğrencilere sunan, pekiştirme, sınava hazırlama ve öğrenme hızlarına uygun çalışma olanağı sağlayan kullanışlı bir öğretim materyalidir (Eğitim Sen, 1998:284).”

“Ders kitapları öğretim amacıyla kullanılan temel kaynaklardır. Bir derste, bilgilerin öğrenciye aktarımı sürecinde öğrencinin yaş ve bilgi seviyesine uygun, öğretim programları esas alınarak hazırlanmış basılı eğitim araçları olan ders kitapları en yaygın öğretim materyalleridir(Bayrakçı, 2005).”

“Eğitim-öğretim sürecinde ağırlıklı olarak kullanılan ders kitaplarının en önemli şu üç özelliği ile bağlantılandırılabilir: İlki Türkiye’de kitap sözcüğünün simgesel olarak kutsal bir anlama sahip olmasıdır. Çünkü kitap çoğunluğu Müslüman olan Türkiye’de tekil kullanıldığında Kuran-ı Kerim’i, Müslümanların kutsal kitabını, oradan da giderek tüm tek tanrılı dinlerin kutsal kitabını simgeler. İkinci özellik ders kavramıyla bağlantılıdır. Ders genel kabulü çerçevesinde, belenmesi gereken, yol gösteren şeydir. Üçüncü özellik bu ikisinin bir bileşimidir: Ders kitabı bilgi aktarır ve bilimi çağırır. Bilim ise en üst düzeyde değerlerden biridir: bilimsel bilgi kanıtlanmıştır, tartışılmaz ve tersi kanıtlanana kadar, tamamen geçerli yani doğru olandır (Tanrıöver, 2005: 88).”

“Ders kitapları eğitim-öğretim etkinliğinde, öğretim çalışmalarının etki ve verimini artırmak amacıyla öğretmen ve öğrencilerin yararlanmaları için hazırlanmış araç gereçlerin en önemlilerinden birisidir. Hele Türkiye gibi teknolojik gelişmeleri (bilgisayar, TV, radyo, görsel-işitsel diğer eğitim araçlarını) eğitimine yansıtamamış ülkelerde ders kitapları vazgeçilmez bir öğretim aracıdır (Eğitim Sen, 1998: 283).”

Türkiye’de yasalar örgün eğitim kurumlarında temel eğitim aracı olarak Milli Eğitim Bakanlığı’na belirlenen ders kitaplarının kullanımını şart koşmaktadır. Durum böyle olunca ders kitapları eğitim-öğretimde vazgeçilmeyecek araçlara

dönüşmektedir. Kuşkusuz bu yasal gerekten kaynaklanan ve bu durumu destekleyen başka nedenler de bulunmaktadır:

1. Ders kitabının öğretmen açısından, izlenmesi gereken eğitim programı ve sınıf içi uygulamalar konusunda temel bir kılavuz; öğrenci açısından ise, öğrenmesi istenen bilgi ve değerlerin temel kaynağını oluşturması;
2. Türkiye’de eğitim-öğretim alanında hayli merkezi bir sistemin var olması ve ders kitabının resmi müfredatı sınıfa taşıyan bir araç işlevi görmesi;
3. Ders kitaplarının, Milli Eğitim Bakanlığı’nca onaylanıp dağıtılmasının öğrenci, öğretmen ve velilerin gözünde yarattığı meşruiyetin ders kitabının en güvenilir kaynak olarak kabul görmesini sağlaması ya da kolaylaştırması;
4. Ülkedeki örgün eğitim kurumlarında eğitim gören öğrencilerin öteden beri eğitim- öğretim sürecinin çeşitli aşamalarında girdiği sınavların (ÖSS, SBS vb.) aynılığı ve bu sınavların müfredat dışı konuları kapsamaması ve son olarak,
5. Ders kitaplarının daha ekonomik ve kolay yollardan temin ediliyor oluşu da ders kitaplarının vazgeçilmezliğinin nedenleri arasındadır.

Ders kitapları ulusal kültüre ait değerlerin, toplumsal ve siyasal normların toplum geneline yayılmasında ve yaygınlaştırılmasında kullanılan en etkin temel eğitim araçlarından biridir. Ders kitapları ulusal alanda üstlendiği rolün yanında, uluslar, halklar, kültürler arasında ilişkilerde barışçıl değerlerin paylaşılmasında, insan hakları ve demokrasi bilincinin oluşturulmasında ve yaygınlaştırılmasında da önemli işlevlere sahiptir.

Branson ve Purta’ya göre, insan hakları eğitimin amaçları şu şekilde sıralanmaktadır. İnsan hakları eğitimin başta gelen amacı, kişide “kendine saygı ve kendine güveni” geliştirmektir. Politik sosyalleşme araştırmalarına göre insanların kendine verdiği değer onları medeni haklarını kullanma ve sosyal yaşama katılmada daha aktif kişiler haline getirmektedir. Hatta sosyalleşme araştırmalarına göre kişinin kendisine saygısı yoksa başkalarına saygı duyma yeteneği geliştirmesi de hemen hemen imkânsız hale gelmektedir.

Çocuk kendine saygıyı okuldaki ve ailesindeki olumlu yaşantılarından edinir. Ders kitaplarında başka insanlara saygı ile ilgili ifadeler ve tavsiyelere yer verilmesi çocuğun kendine saygı ve değer verme duygularını geliştirmesine yardımcı olur. Ancak kendine saygıyı geliştirmede yetişkinlerin çocuğa içten saygı duymaları da çok önemlidir. Bu tip davranışlar çocuğun kendine güven duygusunu geliştirmesine büyük ölçüde katkı sağlar. Öyleyse, çocuğun kendine değer vermesinin, okulundaki ya da evindeki bireylerin kendine değer vermesine göre ya da çocuk yetişkin ilişkilerindeki sıcaklığa göre şekillendiği söylenebilir. Bu ilişkiler görüntüsü yalnızca çocuğun duygusal gelişimini değil, aynı zamanda başkalarıyla ilişkisinin biçimini de etkiler.

İnsan hakları eğitimi yalnız örgün eğitimle sınırlı kalmamalı, yaygın eğitimle de desteklenmelidir. İnsan hakları eğitimine yönelik örgün ve yaygın eğitimin amaçları bir çok bakımdan birbirleri ile örtüşmektedir. İnsan hakları eğitimi alanında, yaygın eğitimin amaçları şunlardan oluşur:

1. İnsan hakları alanında bilgiyi genişletme: Örneğin: Anayasa tarafından korunan insan hakları hakkında bilgi de bildirgelerde, anlaşmalarda ve sözleşmelerde ele alınan haklar hakkında bilgi.
2. İnsanların yaşam şartlarına ilişkin eleştirel düşünme yeteneğini genişletme: Örneğin: Hakların ve özgürlüklerin uygulanmasını engelleyen durumları sorgulama
3. Değerlerin anlaşılır hale getirilmesi sürecine yardımcı olma: Özellikle doğruluk, eşitlik, adalet gibi değerlerin önemi üzerinde insanları düşünmeye teşvik etme
4. İnsanlarda olumlu tutum değişikliği oluşturma. Örneğin: Değişik etnik ve ulusal kültürlerin insanlarına birbirlerine karşı hoşgörülü olabilmeyi öğretme.
5. Dayanışma, birli ve bütünlüğü geliştirici tutumlar oluşturma. Örneğin: Yurt içinde ve yurt dışında kötü yaşam koşulları içinde olan insanları anlama, onlara yardım şekillerini araştırma ve insan hakları ihlallerine karşı tepkisiz olmamalarını sağlama.

6. İnsanların birbirlerine saygılı olmalarını sağlayan etkinlikleri geliştirme. Örneğin: Erkeklerin kadınları istismar etmemeleri, devlet görevlilerinin vatandaşların haklarına saygı göstererek onlara iyi davranmaları.

Bağlı ve Esen (2003: 27-39)'in insan hakları eğitiminin hedefleri göz önünde bulundurularak insan hakları prensiplerine uygun ve demokratik değerleri güçlendirecek bir yaklaşımın der kitaplarında nasıl yer alabileceğine ilişkin önerileri şu şekildedir:

1. “Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınıflandırılması ve Aktarılması

İnsan haklarının eğitiminin temel hedeflerinden birisi bilgilendirmedir. Bu bağlamda ders kitaplarında öğrencilerin özellikle yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, sağlık ve eğitim hakkı gibi temel hak ve özgürlükler konusunda bilgilendirilmeleri gerekir. İnsan haklarının basit bir şekilde sınıflandırılarak verilmesi bu bilgilerin kavranmasını kolaylaştıracaktır.

2. Hakların Doğru Bir Şekilde Tanımlanması

İnsan hakları eğitiminin hedeflerine ulaşması için ders kitapları yazarları tarafından hakların doğru bir şekilde tanımlanması oldukça önemlidir. Hak tanımlarının evrensel prensiplere göre yapılması gerekir.

3. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişiminin Aktarılması

İnsan haklarının insanlığın belirli mücadeleler sonucunda geliştirdiği idealler olduğu bilincinin uyandırılması için, hakların tarihsel gelişiminin aktarılması gerekir.

4. Hakların Gündelik Yaşamla İlişkinin Kurulması

Hakların bireyin yaşamıyla ilişkilendirilmesi için resmi dile bağımlılıktan kurtulmalı, haklar öğrencilerin yaş grubuna göre anlayabilecekleri şekilde gündelik dile aktarılmalıdır. Ders kitaplarında haklar tanımlanırken gündelik yaşamın gerekleri olduğu bilincinin verilebilmesi için mutlaka somut örneklerle açıklanmalıdır.

5. Devlet, Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü Gibi Kavramların Doğru Aktarılması

İnsan hakları kültürünün gelişebilmesi için, küçük yaşlardan itibaren bireylere devlet, demokrasi, adalet, hukukun üstünlüğü gibi kavramların doğru ve açık bir şekilde aktarılması gerekir.

6. Atatürk'ten ve Önemli Tarihsel Kişiliklerden Yapılan Alıntılar

Yapılan alıntılarda ders kitabı yazarları özellikle demokratik değerleri ve barış kültürünü geliştiren sözleri tercih etmelidirler.

7. İnsan Hakları Eğitimine Uygun Pedagojik Ortamın Hazırlanması

İnsan hakları eğitiminin en önemli boyutlarından birisi pedagojisidir. Bilgilendirmenin yanında tutum ve davranış değişikliği yaratmayı da hedefleyen İHE “problem çözmeye yönelik” bir eğitim anlayışını gerektirir. Böyle bir anlayışın en önemli araçlarından biri de öğrencileri düşündürmeye ve problemlere çözüm yolları geliştirmeye yöneltecek öykü ya da senaryoların kullanılmasıdır.

8. İnsan Hakları ve Barış Kültürünü Güçlendirecek Stratejiler

Ders kitaplarında barışı, diğer insanlara ve kültürlere karşı hoşgörüyü geliştiren ifadeler yer verilmesi, İnsan hakları eğitiminin evrensel barış kültürü oluşturma hedefinin merkezinde yer almaktadır. Bunun için de farklılıklara saygı duyan, işbirliğinin avantajlarından bahseden, önyargılara yol açabilecek genelleme ifadelerden kaçınan bir anlayışla hazırlanmış ders kitaplarına ihtiyaç vardır.”

En önemli eğitim girdilerinden biri olan ders kitaplarında yer alan metinler bir ulusal kültüre ilişkin temel fikirleri yansıtır ve çoğu kez kültürel mücadelenin ve anlaşmazlığın alevlenme noktasını oluşturur. Peki, bu kitaplarda daha çok nelerle karşılaşırız? Ders kitapları inanılmaz miktarda olgu, veri ve başka bilgilerin yanı sıra kurmaca metinler, masallar ve hikayeler de içerir elbette. Bunların dışında ve ötesinde yetişkinlerin ötesinde yetişkinlerin doğruluğuna inandığı ve genç kuşağa aşılacak istediği çok sayıda kurala, norma ve davranış kalıbına açık göndermelere de rastlarız. Dolayısıyla “ders kitapları ” sadece bilgi aktarmakla yetinmeyerek, bir

toplumun siyasal ve toplumsal normlarını da belleklere kazımaya çalışırlar (Pingel, 2003).

Ders kitaplarının politik bir niteliğinin varlığı ve bu politik niteliği doğrultusunda meşru saydığı bilgileri yeni kuşaklara aktarımı sırasında her zaman doğru ya da nesnel bilgiler aktardığı söylenemez. İnal'a göre (2008: 119-120) “ Genel olarak ders kitaplarında altı tür yanlışlık görülür:

1. Ötekileri görünmez kılma (invisibility): Bu kavram, bazı alt kültürlerin (microcultures) ders kitaplarında düşük düzeyde temsil edilmesini ifade eder. Ders kitaplarında kadınlar, azınlıklar, özürlü bireyler, yaşlı insanlar gibi öteki olarak değerlendirilen gruplara, diğer konulara göre daha az yer verilerek, bu tür grupların değer ve öneminin düşük olduğu imgesi ortaya konulmaya çalışılır.

2. Kalıp yargılama (stereotyping): Bu kavram, bir gruba geleneksel ve katı roller atfedilmesini ifade eder. Bu yakınlık türü, bireylerin çeşitliliğini, karmaşıklığını ve farklılığını yadsır. Özellikle mesleki alanda kalıp yargılar kullanma eğilimi yaygındır. Kadınlara ve erkeklere uygun meslek olduğunu ileri sürme, bir çeşit kalıp yargıdır.

3. Seçmelik ve dengesizlik: Bu yakınlık türü, ders kitaplarında konuların belli bir gruba ya da grupları ders kitaplarından tümüyle ya da kısmen atmaktadırlar.

4. Gerçekçi olmayış (unreality): Ders kitaplarında tarihsel çağdaş birçok olay, gerçekçi olmayan bir biçimde anlatılır.

5. Parçalama ve yalıtma (fragmentation and isolation): Bazı konuların ders kitabının sonuna atılması, ana konular dışında ayrı bir bölüm olarak alınması, azı konuların/olguların da tarihsel ve çağdaş gelişmelerin bütünsel bir parçası olarak görülmemesi, parçalama ve yalıtma örnekleridir.

6. Dil: Erkeksi(masculine) dilin kullanılması ve farklı ırktan/renkten insan adlarına yer verilmemesi, dil açısından yapılan bir ayrımcılıktır.”

Ders kitaplarının içerisinde insan hakları açısından da cinsel ayrımcılığından yaşam hakkına kadar hemen her konuda insan haklarını ihlal eden, çarpıtan ya da

düpedüz yok sayan ifadeler karşımıza çıkıyor. İnsan hakları açısından sorunlu ifadelerle ilgili örnekler bunu kanıtlar niteliktedir. "...bir tarih ders kitabında" İstanbul halkının huzurunu sağlamak için tütün ve içki içme yasağı getirdi... Yasaklara uymayanları idam cezası ile cezalandırarak İstanbul'da güvenliği sağladı" ifadesiyle güvenliğin esas olarak ölüm cezasıyla sağlanacağı fikri olumluyor, yaşam hakkının ihlalini meşru göstererek insanın en temel hakkına saldırıda bulunuyor. Benzer biçimde bazı ders kitaplarında yer alan "Kişi özgürlüğünü sınırlandırmak devletin temel görevidir." Gibi ifadeler kişi özgürlüğünün devlet tarafından sınırlandırılmasının gayet normal olduğu düşüncesini yayıyor ve öğrenciyi yanıltıyor. Cinsiyet ayrımcılığı ders kitaplarında bir başka sorundur. "Bizi annemiz dünyaya getirir. Besleyip büyütür. Hastalanınca başucumuzda bekler. Her zaman bizim için çalışır. Yemeklerimizi pişirir. Çamaşırlarımızı yıkar..." Bu arada erkek ev işlerinin ve çocuk bakımının tamamen dışında tutulmuş, bu tür işler kadının asli görevi olarak sunulmuş. Yani kadın ve erkeğe farklı toplumsal cinsiyet rolleri biçilmiş, bu rollerin son derece doğal, değişmez olduğu izlenimi yaratılmış (Irzık,2005: 28-29)."

Yine Tarih Vakfı tarafından 2002- 2004 yılları arasından yapılan Birinci Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi çerçevesinde ilk ve orta öğretimde okutulan ders kitapları insan hakları ve demokrasi kültürünün ana ölçütleri çerçevesinde biçim, içerik ve pedagojik yöntemler açısından incelenmiş ve elde edilen bulgularda ders kitaplarının demokrasi ve insan hakları açısından pek çok sorunu bünyesinde barındırdığı vurgulanmıştır. Tarih Vakfı, 2004 yılında değiştirilen ders programları doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarının tekrar gözden geçirilip ilk projeden sonra gerçekleşen iyileşmeleri ve devam eden sorunları tespit etmek amacıyla 2007 yılında İkinci Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi'ni başlatmıştır. Bu proje bulgularında bazı iyileşmelerle birlikte ders kitaplarında sorunların devam ettiği görülmektedir.

2.4. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İnsan Hakları Eğitimi

Öğretimin ilk dilimini oluşturması ve bireyin temel becerilerini geliştirmesi, yeteneklerini, ilgilerini ortaya çıkarması, okuma ve yazma gibi en temel becerileri sağlaması nedeniyle ilköğretim önemli bir basamaktır. Bu nedenle ilköğretimde dersler ve derslerin içerikleri çağdaş değerlere göre düzenlenmelidir. Özellikle bireyi toplumsal yaşama hazırlayan sosyal bilgiler dersi ilköğretimde giderek önem

kazanmaktadır. “Ülkemizde, 1997 yılından beri zorunlu hale getirilen temel eğitim içerisinde okutulan en önemli derslerden biri de Sosyal bilgiler dersi. Sosyal Bilgiler dersinin ilköğretimdeki amacı, özellikleri bireylerin nitelikli toplumsallaşmasını sağlamak şeklinde ifade edilebilir (Şahiner, 2008: 17).”

Gülmez’e göre (1994: 43) “Sosyal Bilgiler, 1948 programında ilkokulun dördüncü ve beşinci sınıflarında “Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi” adı altında okutulan konuların 1968 programında birleştirilerek tek derse dönüştürülüp kaynaştırılmasıyla oluşturulmuş bir derstir.” Sosyal bilgiler hemen her bakımdan değişen ülke ve dünya koşullarında bilgiye dayalı karar alıp problem çözebilen etkin vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı içeriği disiplinler arası bir yaklaşımla kaynaştırarak kullanan bir öğretim programıdır (Öztürk, 2009: 27).

Sosyal bilgilerdeki konular yakından uzağa, kolaydan zora, basitten karmaşığa, somuttan soyuta ve birbirinin önkoşulu olacak nitelikte düzenlenmelidir. Bireydeki istendik davranış sürecini gerçekleştirmek ve yetiştirmek istenen insan tipini tanımlamak sosyal bilgiler konularında ağırlıklı olarak yer almaktadır. Sosyal bilgilerde bireye temel becerilerin kazandırılması en önemli amaçtır. Toplumdaki değerlerin kazandırılması, çevresini yorumlaması, algılaması, demokratik bir düşünce tarzına sahip olması, uyumlu ve üretken bireylerin yetiştirilmesi de sosyal bilgilerin öncelikli hedefleri arasındadır (Daşcan, 2000).

Sosyal Bilgiler öğretim programında Genel Amaçlar, Vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları, toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkileri, çevreyi, yurdu ve dünyayı tanıma ile ekonomik yasama fikrini ve yeteneklerini geliştirme yönünden olmak üzere dört ana başlıktan oluşmaktadır. Genel amaçlar daha çok öğrencinin kazanacağı davranışlar ifade edilmiştir. Buna göre öğrencilere kazandırılmak istenen vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları başlığı altında insan hakları ile ilgili olanlar şunlardır;

1. Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk inkılâp ve ilkelerine bağlı, çalışkan, araştırmacı, özverili, erdemli girişimci iyi insan, iyi vatandaş olarak yetiştirirler.

2. Türkiye Cumhuriyetinin insan haklarına dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu bilir, Cumhuriyet rejiminin özelliklerini ve önemini kavrarlar.

3. Millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutarak milleti ve yurdu için canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ilke haline getirirler.

4. Her yerde görev ve sorumluluk alabilecek hale gelir, aile bütünlüğüne bağlılık kazanır, ailenin refah ve mutluluğu için sorumluluk ve görev duygularını geliştirirler.

5. Kanun kavramını benimser, kanunlara ve devlet otoritesine uyma duygusunu ve alışkanlığını kazanır (Kocaoluk, 1998: 2543).

İnsan hakları teorisinin geçirdiği onca yeniliğe, gelişime rağmen eğitim sistemimiz halen bu doktrine karşı duyarsızdır. Günümüze en yakın program olan Sosyal Bilgiler öğretim programının incelenen diğer programlarda olduğu gibi, görev ve sorumlulukların öğretiminde ısrarcı olması, kanuna ve devlete bağlılığı öncelik edinmesi, kendine güvenen, kişiliği oturmuş bireyler yetiştirmekten uzak, hakkını aramaktan yoksun, itaatkâr bir nesil yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu anlayış doğrultusunda yetişen bireyleri de “iyi insan, iyi vatandaş” olarak tanımlanmaktadır.

Oysa günümüzün insan tipolojisi haklarını bilen, isteyen ve kendine tanınan haklar doğrultusunda hareket eden etkin bireylerdir. Kısacası programın bu anlamda insan hak ve özgürlükleri ile çeliştiğini söyleyebiliriz.

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında ayrıca “toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkileri yönünden” başlığı altında şu davranışlarında kazandırılmasını ön görmektedir;

1. İnsanların karşılıklı hak ve sorumluluklar taşıdıklarını ve birbirlerinin görüş ve inanışlarını saygı ve hoşgörü ile karşılamaları gerektiğini benimserler.

2. Beraber çalışma, sorumluluk alma, yardımlaşma ve karar verme kurallarını uygulamayı öğrenirler.

3. Bütün çalışmalarında demokratik yasayısın kurallarına göre düzenlemeyi öğrenirler.

4. Aile, okul ve toplum hayatının dayandığı temel ilkeleri ve topluluk halinde yasamanın zorunluluğunu kavrarlar (Kocaoluk, 1998: 2544).

İnsanların birbirlerine karı hakları ve sorumlulukları olduğunu, farklı düşünce ve inançlara karşı saygı ve hoşgörüyü benimsemesi, hayatın her kesitinde demokratik yaşayış kurallarına göre düzenlemeyi ve toplum halinde yaşamanın gerektirdiği temel ilkeleri öğrenmesine yer vermesi, insan hakları bilincinin gelişmesi adına önemli bir yeniliktir.

Güven, (2009: 429- 430) “ sosyal bilgiler dersinin amaçlarını şu şekilde sıralamıştır:

1. Özgür bir birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi istek ve yeteneklerinin farkına varır.

2. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.

3. Atatürk İlke ve İnkılâpları'nın, Türkiye Cumhuriyetinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; laik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.

4. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir.

5. Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak, milli bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder.

6. Yaşadığı çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanıyarak, insanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklar.

7. Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir.
8. Ekonominin temel kavramlarını anlayarak, kalkınmada ve uluslar arası ekonomik ilişkilerde ulusal ekonominin yerini kavrar.
9. Meslekleri tanır, çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli olduğuna inanır.
10. Farklı dönem ve mekânlara ait kanıtları sorgulayarak, insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirler, değişim ve sürekliliği algılar.
11. Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanır.
12. Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlakı gözetir.
13. Bireyi toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, sosyal bilgilerin temel kavramlarından yararlanır.
14. Katılımın önemine inanır, kişisel ve toplum sorunlarının çözümü için kendine özgü görüşleri sunar.
15. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak, yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.
16. Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder.
17. İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesi ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir.”

Sosyal bilgiler dersinin amaçlarına baktığımızda direkt demokrasi ve demokrasinin temel prensipleri olan, özgürlük, eşitlik, hukuk ve insan haklarına

vurgu yapıldığını, bunun yanı sıra yetiştirilmesi hedeflenen bireylere bu özelliklerin kazandırılmasına yönelik amaçların da yer aldığını görebiliriz.

Sosyal bilgiler dersinin amaçlarının gerçekleşmesinde, kullanılacak araç-gereçlerin büyük önemi vardır. 20. Yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen değişimle beraber bilgisayar, internet gibi bilgiye ulaşımı kolaylaştıran eğitim araçları eğitim ortamına girmiştir. Ancak öğretmen ve ders kitabı eğitim ortamındaki önemini korumaya devam etmektedir. Teknolojideki gelişme ve öğretim araçlarındaki çeşitliliğe rağmen ders kitaplarının halen en önemli kaynaklardan biri olmasının nedeni bu kitapların soyut olarak müfredat programlarında planlanan amaç ve hedeflerin, somut olarak kendini gösterdiği materyaller olmaları ile ilgilidir. Ders kitabı aynı zamanda öğrencide derslere ilişkin ilk algılamaları oluşturan, derslerin bilim dallarının temel kavram, bilgi ve becerilerini öğrenciye kazandıran bir eğitim öğretim aracıdır. Ders kitabının diğer bir özelliği de ulaştığı kesimin sayısal büyüklüğü nedeniyle bireysel ve toplumsal bilinç ve algılamaların oluşturulmasındaki işlevidir. Özellikle sosyal bilimler ile ilintili derslerin ders kitapları ve içerikleri bir ülkedeki demokratik anlayışların düzeyinin ve devlet-birey ilişkilerinin niteliğinin temel göstergelerinden biri olarak da görülmektedir (Kabapınar, 2009).

Ulusoy (2008: 211), “ okullarda okutulacak sosyal bilgiler ders kitaplarında olması gereken nitelikleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Öğrencileri: milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerler bakımından besleyen; demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmede yol gösteren ve bu değerlerle ilgili ders konularını sevdiren okuma metinleri içerir.
2. Türk Milli Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkeleri ile kitabın hitap ettiği eğitim kurumunun amaçlarına uygun olur.
3. Atatürk İlke ve İnkılâpları ile ilgili konulara, öğretim programlarına ve Talim Terbiye Kurulu’nca alınan kararlara uygun olur.
4. Demokrasi ve insan hakları ile kültürel ve evrensel değerleri kapsar.

5. Bilginin nasıl üretileceğine ilişkin vurgu yapar.
6. Bilişim teknolojisinin etkin ve verimli kullanılmasını teşvik eder.
7. Öğretim programının kazandırmayı amaçladığı değer, tutum ve yeterlilikleri kapsar.
8. Ön yargı ve normatif önermelerden uzak olarak konuyla ilgili farklı bakış açıları içerir.
9. Kişi, kurum ve kuruluşları yıpratıcı unsurları taşımaz.
10. Her türkü etkinlikte öğretmen rehberliğinde öğrenciyi merkeze alır.
11. Konuların hazırlanması ve düzenlenmesinde öğrencilerin ilgi, yetenek ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulur.

Sosyal Bilgiler dersinin en önemli amaçlarından biri de haklarını ve sorumluluğunu bilen, soran, sorgulayan, eleştiren, araştıran, bilimsel düşüncüyü davranış haline getirebilmiş yurttaşlar yetiştirilmesidir. Bireylerin bu konuda bilgilendirilmesi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının da bu anlamda içerik açısından doyurucu olması gerekmektedir. İnsan hakları ile ilgili en ilişkili olan derslerin başında Sosyal Bilgiler dersi gelmektedir. Bu nedenle demokratik bir toplum düzeninin oluşması için, insan hak ve özgürlüklerinin herkes için tüm yönleriyle korunup hayata geçirilmesi için Sosyal Bilgiler dersi ve bu dersin temel aracı olan ders kitaplarının yazımına daha fazla özen gösterilmelidir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içeriğinin bir ülkedeki demokratik anlayış düzeninin ve devlet-birey ilişkilerinin niteliğinin temel göstergelerinden birisi olarak nitelendirilmesi ilköğretim 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan insan haklarına ilişkin kavramları incelemeyi gerektirmektedir.

1.5. İlgili Araştırmalar

İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan insan haklarına ilişkin sözlü ve sözsüz iletilerin doğrudan doğruya inceleme konusu yapıldığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu bölümde araştırmaya dolaylı olarak

katkı sağlayabilecek ve bu araştırmanın konusuna benzerlik gösteren çalışmaların bir kısmına yer verilmiştir.

Yeşil (2002), tarafından “Okul ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi” adlı doktora tez çalışmasında; demokrasi ve insan hakları kavramlarını ayrı ayrı ele alarak her iki kavramın anlamlarını, niteliklerini, tarihsel gelişimlerini, insan hakları ve demokrasi eğitiminin özelliklerini ve unsurlarını, Türkiye’de ve dünyadaki insan hakları ve demokrasi eğitimini açıklayarak bazı ülkelerden örnekler getirmiştir. Son olarak çalışmanın asıl boyutunu oluşturan, okulda ve ailede demokrasinin ve insan haklarının yerini incelemiştir. Bu amaçla Van ili merkez ilçe ilköğretim okullarının II. kademe öğrencileri ile bu öğrencilerin velileri ve derslere giren öğretmenlere yönelik anket uygulamıştır.

Araştırma sonucuna göre demokrasi bir kültür ve zihniyet sorunu olup daha çok yaşanarak ve gözlemlenerek öğrenilebilmektedir. İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde okul ve aile tek baslarına yeterli olmayıp bu konuda sıkı bir işbirliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Yine öğretim ortamının ve çevredeki tüm özelliklerin insan hakları ve demokrasi konularının öğrenilmesinde etkilidir. Araştırmada öne çıkan bir diğer nokta da öğrenci davranışlarına yön verebilme gücü bakımından, okul ve aileden çok, çocukların, arkadaşlarının davranışlarından etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Arıkan (2002) yapmış olduğu çalışmasında “VİHE (Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi) dersi programını öğretmen görüşleri doğrultusunda” değerlendirmiştir. Araştırmanın amacı Sakarya ili merkez ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin VİHE dersi programı hakkındaki görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesidir. Öğretmenler programda yer alan amaçların tam manasıyla gerçekleşmediğini, ayrıca ders kitabının aranan özelliklere sahip olmadığını düşünmektedirler. Ders içeriği öğretmenler tarafından yeterli düzeyde bulunmamaktadır. Ayrıca içeriğin yeterince akıcı ve anlaşılır olmadığı, verilen sözcüklerin öğrenci gelişim düzeyine uygun olmadığı görüşünü belirtmişlerdir.

Özbek (2004) yaptığı doktora çalışmasında “VİHE Ders Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyini” incelemiştir. Araştırma; Siirt il merkezinde bulunan

ilköğretim okullarının 8. sınıflarına devam eden öğrenciler ve bu derslere giren öğretmenlerin görüşlerine göre farklı değişkenler açısından incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmada tarama modeli kullanılmış verileri 312 öğrenci ile 56 öğretmene uygulanan “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Amaçlarını Gerçekleşme Düzeyi” anketi ile toplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenler VİHE dersinin amaçlarının orta düzeyde gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin cinsiyet ve mezun oldukları okula göre görüşleri değişmezken, çalışma yıllarına göre değişmiştir. Buna göre, ilk 5 yılda çalışan öğretmenlerin puanları diğerlerine göre yüksek bulunmuştur. Bu araştırma VİHE dersinin hedeflerine ulaşamadığını ve böylece yurttaşlık eğitiminin gerektiği gibi yapılamadığını ortaya koymaktadır.

Kepenekçi (2005a) tarafından yapılan “Türkiye’de İnsan Hakları Eğitiminin Etkililiği Üzerine Bir Çalışma” başlıklı araştırma yapılmıştır. Çalışmanın odak noktası Türkiye’deki ilkokullarda okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları eğitimi dersinin etkililiği incelenmiştir. Söz konusu derse ilişkin temel ölçüt program öğeleri olan içerik, eğitim durumları, öğretim yöntem ve teknikleri, materyal durumları ile öğrencilerin değerlendirilmesi şeklinde planlanmıştır. Çalışmada ilgili dersin öğretmenlerinden 71 tanesi katılmıştır. Öğretmen görüşlerinin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma bulgularına dayalı olarak ulaşılan sonuçlar şöylece özetlenebilir. Türkiye’de uygulanan Vatandaşlık ve İnsan Hakları eğitimi dersi öğretmenlerinin görüşlerine göre, söz konusu dersin etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dersleri daha etkili hale getirmek için öğretim programının, öğrencilerin eleştirel düşüncelerini, katılımlarını, işbirliği ve yardımlaşma yeteneklerini geliştirecek şekilde yeniden düzenlenmelidir. Vatandaşlık ve insan hakları dersine ayrılan ders saati süresi artırılmalıdır. Öğretmenler için rehber kılavuzların hazırlanması, okul yönetiminin de gerek öğretmenlere gerekse de derse yönelik çeşitli materyalleri sağlamada yardımcı olmaları da öneriler arasındadır.

Kepenekçi (2005b) tarafında yapılan “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi: Türkiye ve ABD’deki Ders Kitaplarının Bir Karşılaştırılması” başlıklı bir diğer çalışma daha yapılmıştır. Araştırmada Türkiye için MEB tarafından tavsiye edilen

ilköğretim 7 ve 8. sınıflara yönelik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders kitapları ile ABD’de ortaokullar için tavsiye edilen ve Vatandaşlık Eğitimi Merkezi tarafından yayınlanan iki öğrenci kitabı “Biz İnsanlar (We The People) ve Demokrasinin Temelleri: Otorite, Özel Hayat, Sorumluluk ve Adalet kitapları inceleme için seçilmiştir.

Araştırma bulgularına göre incelenen bütün kitaplarda en çok değinilen konu “Haklar” konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa kitaplarda konuların eşit bir şekilde dağılımının yapılması önerilmektedir. Bununla birlikte barış gibi günümüz dünyasının en önemli problemi olan konu başlığının ders kitaplarında daha fazla yer almasına dikkat çekilmektedir. Yine ders kitaplarında yer alan okuma parçalarının öğrencilerin ihtiyaç ve düzeyleri dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi de öneriler arasındadır. Ayrıca her bir ünitenin başlangıç kısmında ünitenin içeriğine ilişkin açıklayıcı bilgilerinde yer alması önerilmektedir. Bu çalışma Türkiye ve ABD’deki Vatandaşlık ve İnsan Hakları ders kitaplarıyla sınırlı tutulmuştur. Bundan sonraki çalışmalar için başka ülkelerin Vatandaşlık ve İnsan Hakları ders kitaplarının karşılaştırılması da alana yararlı sonuçlar getireceği düşünülmektedir.

Başaran (2007) yapmış olduğu yüksek lisans tezinde “İlköğretim okullarında VİHE programının uygulanışına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini” saptayarak programla ilgili öneriler geliştirmeye çalışmıştır. Araştırmanın evrenini 2006-2007 eğitim öğretim yılında, Edirne ili Merkez İlçesi’nde ilköğretim okullarında görev yapan Sosyal Bilgiler öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklemini ise söz konusu ilköğretim okullarında görev yapmakta olan 19 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma nitel araştırma yöntemleri kullanılarak tarama modeli biçiminde desenlenmiş ve görüşme tekniği yoluyla elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yaklaşımından yararlanılmıştır.

Araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: VİHE ders programında yer alan hedeflerin davranış sayısı olarak çok yüklü olması bu hedeflere ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Belirlenen hedeflere ulaşılması ve içeriğin ders sürecinde tamamlanabilmesinde öğretmenlere sağlanan ders saati yeterli değildir. İçerik çok yoğun ve öğrenci seviyesinin üzerindedir. İçerikte soyut kavramların çok fazla yer alması ve tekrarların çok olması öğretmenlerin içeriği yetiştirmesine olanak

vermemektedir. Görsel materyallerden yararlanılmamaktadır. Değerlendirme sürecinde ise ezber nedeniyle değerlendirmeler sağlıklı yapılmakta ve bu ezberler nedeniyle konular çabuk unutulmaktadır.

Ersoy (2007) yapmış olduğu doktora çalışmasında “Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri”ni incelemiştir. Araştırmanın amacı öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde etkili vatandaşlık eğitimi için gerçekleştirdikleri uygulamaları ve vatandaşlık eğitimi konusundaki eğitim gereksinimlerini belirlemektir. Araştırmada tarama modeli uygulanmıştır. Araştırmanın birinci aşamasında 24 öğretmenle yarı-yapılandırılmış görüşme, ikinci aşamasında ise, 404 öğretmene anket uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Öğretmen Görüşme Formu ve Öğretmenleri Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarını Değerlendirme Anketi kullanılmıştır. çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği; anketle elde edilen verilerin çözümlenmesinde ise, frekans, yüzde ve aritmetik ortalamadan yararlanılmıştır.

Araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: Öğretmenler, etkili vatandaşı; haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını bilen, başkalarının haklarına saygılı olan kişi olarak tanımlamışlar ve sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık eğitiminde önemli bir rolü olduğunu belirtmişlerdir. Sınıf ortamını oluştururken sınıf kararlarına katılma, kurallara uyma ve saygılı olma ilkelerine dikkat etmektedirler. Öğrencilerin vatandaşlıkla ilgili kazanımlarını en çok gözlem, yazılı yoklama sınavları, testler ve ürün dosyası ile değerlendirdiklerini belirtmişlerdir.

Elkatmış (2007) hazırladığı doktora tezinde “İngiltere ve Türkiye’deki İlköğretim I. Kademedeki İnsan Hakları Eğitimlerinin Karşılaştırılması”ni yapmıştır. Araştırmada doküman incelemesi ile görüşme gibi iki farklı teknik birlikte kullanılarak getirilen bulguların desteklenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde; çalışmanın birinci boyutu için doküman incelemesi yapıldığından veriler karşılaştırmalı olarak ele alınmış, getirilen programlar sahip oldukları öğeler ve özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci boyutunda ise, uzman görüşleri, resmi ve sivil toplum kuruluşlarının görüşleri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Görüşme verileri ayrı ayrı kategorilenerek içerik analizi yöntemiyle verildikten sonra öneriler bölümünde veri olarak kullanılmıştır.

Araştırma bulgularına göre ulaşılan bazı sonuçlar özetle şöyledir; İngiltere’de insan hakları eğitimine yönelik başlı başına bir ders bulunmazken söz konusu disipline ilişkin konular vatandaşlık eğitimi dersi adı altında verilmektedir. Türkiye’de ise bu durum insan hakları ve vatandaşlık eğitimi ara disiplini başlığı ile verilmektedir. Her iki programında birbirine benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. Örneğin, İngiltere’deki öğretim programlarında, programın öğelerinden hedef kavramı yerine “öğrenme amaçları” kullanılırken Türkiye’de “kazanım” ifadesi kullanılmaktadır.

İngiltere’de program öğrenciyi düşündürmeye, mukayeseler yaptırmaya, hayata dair gerçeklere yorumlamalar yaptırmaya, yeteneklerinin farkında, eleştire düşünmeye, sorgulamaya, sorumluluk almaya dönük bir anlayışla hazırlanırken Türkiye’de kazanımların yarısından fazlası bilişsel alana yönelik olarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla İngiltere’deki programın yapılandırmacı eğitim modeline daha uygun olan bir anlayışla düzenlendiğini, Türkiye’deki programın ise halen davranışçı eğitim modelinin izlerini taşıdığını söyleyebiliriz.

İngiltere’de içeriğin belirlenmesine yönelik ana kavramlar ve özellikler belirlenerek, her bir amaç doğrultusunda yazılmış konular listesi yer almaktadır. Ancak Türkiye’de bu öğeye ilişkin daha sınırlı bulguya ulaşılmıştır. Eğitim durumları açısından her iki programda da düzenlenecek etkinlikler açık bir şekilde örneklendirilmiş, öğretmenin rolü ve yapması gerekenler tablolar halinde belirtilmiştir. Değerlendirme ögesine ilişkin olarak ise her iki ülkede de her hangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Günel (2009), ilköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan demokrasi ve insan haklarına ilişkin sözlü ve sözsüz iletileri öğretmen görüşlerine göre analiz ederek ortaya koymuştur. Araştırmada elde edilen nicel verilen için “İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Değerlendirme Formu” araştırmacı tarafından hazırlanarak, Aydın ilinde ilköğretim okullarında çalışan 76 sosyal bilgiler öğretmenine uygulanmıştır. Değerlendirme formu “Ayrımcılığa İlişkin İletiler, Birey Hakları ve Devlet İlişisine Yönelik İletiler, Toplumsal Kurum, Kavram ve Değerlere İlişkin İletiler” olmak üzere 3 boyuttan oluşmaktadır.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ilköğretim 6. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan demokrasi ve insan haklarına ilişkin sözlü ve sözsüz iletiler ile ilgili görüşleri genel anlamda “katılıyorum” düzeyindedir. Ölçeğin “Ayrımcılığa İlişkin İletiler” boyutuna genel anlamda “katılmıyorum” düzeyindedir. Ölçeğin “Birey Hakları ve Devlet İlişkisine Yönelik İletiler” boyutuna genel anlamda “katılmıyorum” düzeyindedir. Ölçeğin “Toplumsal Kurum, Kavram ve Değerlere İlişkin İletiler” boyutuna göre genel anlamda “katılıyorum” düzeyindedir. Ölçeğin her bir boyutuna (ayrımcılığa, toplumsal kurum, kavram ve değerlere, birey hakları ve devlet ilişkisine yönelik iletiler) göre; öğretmenlerin cinsiyet, mezun oldukları alan, sendikaya üye olup olmama, üye oldukları sendika, çalıştıkları okulların buldukları yerin durumu bakımından anlamlı bir farklılık göstermemekte, öğretmenlerin kıdem durumu bakımından anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Aydeniz (2010) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde “İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinin İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimindeki İşlevselliği” araştırılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak; “İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Programının İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimindeki İşlevselliği Konusunda Öğretmen Görüşleri” başlıklı anket kullanılmıştır. Anket sonucunda; Ders kitapları, ulaşılmak istenen hedeflerin kazandırılmasında dil açısından yeterlidir” ifadesine öğretmenlerin bir kısmı katılıyorum derken, bir kısmı da katılmadıklarını ve kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Bazı öğretmenler, 4.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında konuların; anlatım biçimi ve yöntem açısından yetersiz olduğunu ve öğrenci çalışma kitaplarının gelişigüzel hazırlanmış olduğunu, bu derste konuların sade bir dille anlatılıp bolca örneklere yer verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. “Ders kitapları, ulaşılmak istenen hedeflerin kazandırılmasında öğrenci seviyesine uygunluk açısından yeterlidir” ifadesine katılanlar daha fazla olmakla birlikte katılmayanlar ve kararsız olanlar da diğerlerine yakındır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının insan hakları boyutunda incelendiği bu çalışma nitel bir çalışmadır. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının insan hakları boyutunda incelendiği bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e göre (2011); doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmada doğrudan gözlem ve görüşmenin olanaklı olmadığı durumlarda veya araştırmanın geçerliliğini arttırmak amacıyla, görüşme ve gözlem yöntemlerinin yanı sıra, çalışılan araştırma problemiyle ilişkili yazılı ve görsel materyal ve malzemeler de araştırmaya dahil edilebilir. Bu demektir ki, doküman incelemesi veya analizi tek başına bir araştırma yöntemi olabildiği gibi, diğer nitel yöntemlerin kullanıldığı durumlarda ek bilgi kaynağı olarak da işe yarayabilir.

Rummel (1968), Best vd. (1959) de mevcut kayıt ve ya da belgelerin veri kaynağı olarak kullanmasını doküman metodu olarak tanımlamışlardır (Best, 1959; Rummel, 1968; Akt. Karasar, 2005).

Hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabileceği araştırma problemi ile yakından ilgilidir. Örneğin eğitim ile ilgili bir araştırmada, şu tür dokümanlar veri kaynağı olarak kullanılabilir: eğitim alanında ders kitapları, program (müfredat) yönergeleri, okul içi ve dışı yazışmalar, öğrenci kayıtları, toplantı tutanakları, öğrenci rehberlik kayıt ve dosyaları, öğrenci ve öğretmen el kitapları, öğrenci ders ödevleri ve sınavları, ders ve ünite planları, öğretmen dosyaları, eğitimle ilgili resmi belgeler, vb. (Bogdan ve Biklen 1992; Goetz ve LeCompte, 1884) Akt. Yıldırım ve Şimşek (2011).

Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu tür araştırmalarda, araştırmacı, ihtiyacı olan veriyi, gözlem ve görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilir. Bu anlamda doküman

incelemesi, araştırmacıya, zaman ve para tasarrufu anlamında katkıda bulunacaktır (Yıldırım ve Őimsek, 2011).

Doküman incelemesini yaparken izlenebilecek bir dizi aşama vardır. Ancak, bu aşamalar daha çok genel bir yönerge olarak dikkate alınmalıdır. Her araştırmacı bu aşamaları araştırma probleminin niteliğine, doküman incelemesi sonucunda elde etmeyi hedeflediği veriye veya dokümanları ne kadar kapsamlı ve derinlemesine incelemek istediğine bağlı olarak yeniden yorumlayabilir. Doküman incelemesi belli başlı beş aşamada yapılabilir: (1) dokümanlara ulaşma, (2) orijinalliğini kontrol etme, (3) dokümanları anlama, (4) veriyi analiz etme ve (5) veriyi kullanma (Forster, 1995; Akt. Yıldırım ve Őimsek, 2011).

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 20 Aralık 2010 tarih ve 267 sayılı kararıyla 2011 – 2012 öğretim yılından itibaren, beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul ettiği Tuna Matbaacılık tarafından yayınlanan İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı – 4 oluşturmaktadır. Bu kitabın seğilmesinde Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları arasında en çok okutulan ders kitabı olması göz önünde bulundurulmuştur.

Tablo 3.1: İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Künyesi

KİTABIN KÜNYESİ:	<p>KİTABIN ADI, SINIFI: İlkokul Sosyal Bilgiler</p> <p>Ders Kitabı - 4</p> <p>YAZAR: Sami TÜYSÜZ</p> <p>YAYINEVİ: TUNA Matbaacılık</p> <p>YAYIN YERİ, YILI: Ankara, 2011</p> <p>Bu kitap, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 20 Aralık 2010 tarih ve 267 sayılı kararıyla 2011 – 2012 öğretim yılından itibaren, beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir.</p>
-------------------------	---

Bu araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden doğrulayıcı ve yanlışlayıcı örnekleme türü kullanılmıştır. Doğrulayıcı durumlar hâlihazırda bulunmuş temalara veya sonuçlara zenginlik ve derinlik katan, bulguların geçerliliğini arttıran ek durumlardır. Yanlışlayıcı durumlar da bulunmuş sonuçlara alternatif veya zıt açıklamalar getirilmesini sağlar veya bulunmuş sonuç ve temaların hangi sınırlar içinde geçerli olduğunu belirler(Şimşek ve Yıldırım, 2011). İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan insan haklarına ilişkin iletilerden doğrulayıcı ve yanlışlayıcı olanlar tespit edilerek incelenecektir.

Araştırmanın örneklemini ise insan haklarıyla ilgili kazanımların yer aldığı Öğrenme Alanı: Üretim, Dağıtım Ve Tüketim olan 4. Ünite: Üretimden Tüketime, Öğrenme Alanı: Gruplar, Kurumlar Ve Sosyal Örgütler olan 6. Ünite: Hep Birlikte, Öğrenme Alanı: Güç, Yönetim Ve Toplum olan 7. Ünite: İnsanlar Ve Yönetim oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının insan hakları boyutunda incelenmesine yönelik alanında uzman 3 kişinin görüşleri doğrultusunda anayasamızda yer alan temel hak ve özgürlüklerden kişinin hakları ve özgürlükleriyle ilgili kişi dokunulmazlığı, zorla çalıştırılma yasağı, kişi özgürlüğü ve güvenliği, özel hayatın gizliliği ve korunması, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, düşünce ve düşüncüyü açıklama ve yayma özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, dernek, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, mülkiyet hakkı ve temel hak ve özgürlüklerin korunması maddeleri belirlenmiştir.

Sosyal ve ekonomik haklar ve özgürlüklerle ilgili ailenin korunması, eğitim ve öğrenim hakkı, kamu yararı, çalışma ile ilgili hükümler, sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması, gençliğin, sporunun ve sanatçının korunması maddeler belirlenmiştir.

Siyasal haklar ve özgürlükler ile ilgili Türk vatandaşlığı, siyasal etkinlik hakkı, kamu hizmetlerine girme hakkı, dilekçe hakkı ve kişinin toplumla ilgili yükümlülükleri maddeleri belirlenmiştir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı insan haklarının temel özellikleri ve anayasamızda yer alan temel hak ve özgürlükler doğrultusunda alanında uzman 3 kişinin görüşleri doğrultusunda oluşturulan maddelere göre insan hakları boyutunda incelenmiştir.

3.4. Verilerin Toplanması Süreci

Araştırmada 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının insan hakları boyutunda incelenmesine yönelik tarafımdan yapılan ilk inceleme sonucunda 30 madde bulundu. Yüksek lisansını sosyal bilgiler alanında yapmış, alanında uzman sosyal bilgiler öğretmeniyle beraber bulduğum 30 madde yeniden incelendi ve insan haklarının temel özellikleriyle ilgili 8, kişi hakları ve özgürlükleriyle ilgili 6, sosyal ve ekonomik haklar ve özgürlüklerle ilgili 4, siyasal haklar ve özgürlüklerle ilgili 5 madde olmak üzere toplam 23 maddenin araştırmaya uygun olduğuna karar verildi. Araştırmacının kendisi ve alanında 3 uzman kişi arasında görüş birliği yapılarak insan haklarının yer aldığı 23 madde düzenlenmiştir. Uzmanların 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında insan hakları boyutunda yer alan maddelere ilişkin eleştirileri ve görüşleri doğrultusunda kapsam geçerliliği sağlanmıştır.

3.5. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının insan hakları boyutunda incelenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır.

Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde araştırmacı görüştüğü ya da gözlemiş olduğu bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2003).

Çepni'ye göre betimsel analizlerle; “Verilen bir durumu aydınlatmak, standartlar doğrultusunda değerlendirmeler yapmak ve olaylar arasındaki olası ilişkileri ortaya çıkarmak” amaçlanır (Çepni, 2005).

Kaptan (1993) bütün çalışmaların nicel verilerle gerçekleştirilemeyeceğini belirterek özellikle sosyal alanlarda yapılan çalışmalarda betimsel analizlerin bilimsel çalışmalarda kullanılmasının gerektiğini ifade eder.

Betimsel analiz dört aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşamada araştırmacı araştırma sorularından, araştırmanın kavramsal çerçevesinden ya da görüşme ve gözlemlerde yer alan boyutlardan hareket ederek veri analizi için bir çerçeve oluşturur. Böylece verilerin hangi temalar altında düzenleneceği ve sunulacağı belirlenmiş olur (Yıldırım ve Şimşek, 2003). Bu doğrultuda insan haklarının temel özellikleri olan eşitlik ve anayasamızda yer alan temel hak ve özgürlüklerden kişi hakları ve özgürlükleri, sosyal haklar ve özgürlükler ve siyasal haklar ve özgürlükler birer kategori olarak belirlenmiştir. 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan maddeler bu başlıklar altında incelenmiştir. Anayasamızda yer alan temel hak ve özgürlüklerle ilgili kavramların belirlenmesi için 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında insan haklarıyla ilgili kazanımların yer aldığı üniteler 4. Ünite: Üretimden Tüketime, 6. Ünite: Hep Birlikte ve 7. Ünite: İnsanlar ve Yönetim belirlendi.

Ardından, araştırmacı daha önce oluşturmuş olduğu çerçeveye dayalı olarak verileri okur ve düzenler. Bu süreçte verilerin anlamlı ve mantıklı bir biçimde bir araya getirilmesi önem taşımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2003). 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan insan haklarıyla ilgili maddelerin belirlenmesi için belirlenen üniteler oluşturulan kategoriler oluşturulan kategoriler altında incelendi. Alanında uzman Sosyal Bilgiler öğretmenin yapmış olduğu incelemeyle karşılaştırıldı. Yapılan karşılaştırma sonucunda 23 maddenin incelenmesine karar verildi.

Bu aşamadan sonra araştırmacı düzenlemiş olduğu verileri tanımlar. Bunun için gerekli yerlerde doğrudan alıntılara da başvurmak zorunda kalabilir Bu sürecin sonunda araştırmacı tanımlamış olduğu bulguları açıklar, ilişkilendirir ve anlamlandırır (Yıldırım ve Şimşek, 2003). İncelenmesine karar verilen 23 madde alanında uzman 3 kişinin görüşü alınarak tanımlandı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının insan hakları boyutunda incelenmesi bulunmaktadır. Ders kitabının sayfa sayısı yazılarak insan haklarına ilişkin maddeler belirtilmektedir. Gerekçelerle olumlu ve olumsuz öğretiler açıklanmaktadır.

4.1.4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabına İlişkin Bulgular ve Yorumlar

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan insan haklarıyla ilgili bulgular alt amaçlar kapsamında değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

4.1.4.1. Alt amaca ilişkin bulgular

Araştırmada 1. alt amaç kapsamında insan haklarının temel özelliklerinin 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında nasıl yer aldığı neler aldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda insan haklarının temel özelliklerinden olan özgürlük ve eşitlik kavramlarına ilişkin olumlu madde bulunmamış, 8 olumsuz örnek tespit edilmiştir.

Bu alt probleme ilişkin bulgular aşağıdaki şekildedir.

Tablo 4.1: 1. Alt Amaca İlişkin Olumlu ve Olumsuz Kavram Sayısı

İnsan Haklarının Temel Özellikleri	Olumlu	Olumsuz
Araştırmada Bulunan Madde Sayısı	-	8

Tablo 4.2: 1. Alt Amaca İlişkin Bulgular

İNSAN HAKLARININ TEMEL ÖZELLİKLERİ	OLUMLU ÖRNEK		OLUMSUZ ÖRNEK	
	VAR	YOK	VAR	YOK
Ayrımcılık (Cinsiyet)			✓	
Ayrımcılık (Dil, din, ırk)			✓	
Ayrımcılık (eğitim)			✓	

İnsan hakları en genel tanımıyla insanların dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin eşit sayılmasıdır. Bu tanımdan yola çıkarsak 4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarına ilişkin temel kavramlardan eşitliğin ihlal edildiği birer kategori altında birçok örnek ile görülmektedir.

Ders kitabında verilen örneklerde öğrencilerin çoğunun mavi önlük yerine özel okul öğrencisi gibi kıyafet giymeleri yine eğitimdeki eşitlik ilkesine aykırı örnekler oluşturmaktadır.

Mesleklerin seçiminde güç, kuvvet gerektiren konularda erkeklerin, temizlik, titizlik gerektiren konularda kadınların örneklendirilmesi, yerel yöneticilerin ve idarecilerin erkeklerden örneklendirilmesi, buna karşılık kadın yöneticilere, idarecilere yer verilmemesi cinsiyetçi anlatım tarzına ilişkin örnekleri oluşturmaktadır.

Ders kitabının sonunda yer alan Türk Dünyası Haritası da etnik ayrımcılık yaratmaktadır. 4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan konular incelendiğinde konuların bu haritayı gerektirmediği görülmüştür. Bu harita ülkede yaşayan ve Türk olmayan yurttaşlara yapılan bir ayrımcılıktır.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı incelendiğinde 1. alt amaç kapsamında insan haklarının temel özellikleri bakımından aşağıdaki bulgulara ve yorumlara ulaşılmıştır.

(s.13) Resimlerde Seda, Mert, Arda ve Salih kolej kıyafeti giymişler, Seda ise mavi önlüklü.

(s.48) Sağ alt resimdeki sıralar renkli ve tek kişilik, öğrenciler özel okul öğrencisi gibi giyinmiş.

(Bakınız Ek: 1)

Fırsat ve İmkân Eşitsizliği

Olumsuz: Eğitimde eşitliğin sağlanması ve sosyo-ekonomik farklılıkların ortadan kaldırılması için, fırsat ve imkân eşitliğinin sağlanması için bir sınıftaki öğrencilerin tamamı aynı kıyafeti giymelidirler. Mavi önlüklü öğrenciler yerine özel okul öğrencilerinin kıyafetlerini giyenlerin olması, fiziki imkanlar ve materyaller bakımından sınıf ortamlarının birbirinden farklı olması sınıfsal ayrımcılıktır. Farklı kalkınma düzeylerindeki öğrenciler ve bölgeler için daha özenli resimlere ve iletilere yer verilmesi daha yerinde olacaktır.

(s: 38) Soyağacında Elif'in annesi babasının soyadını almış.

(Bakınız Ek: 2)

Cinsiyet Ayrımcılığı

Olumsuz: Anne ile çocuğu arasındaki kan bağıını yok sayan, çocuğu sadece babaya aitmiş gibi gösteren ataerkil aile yapısına ait, cinsiyet ayrımcılığı yapan örneklerden uzaklaşılmalıdır. Öğrencilerin annesinin kırlık soyadının yanında babasının da soyadını alabileceğı örneklere de ders kitaplarında yer verilmelidir. Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi konusunda örneklerin daha dikkatli ve amaçlı seçilmesi gerekmektedir.

(s.100) Metinde evin aylık bütçesini Demet ve babası yapıyor.

(Bakınız Ek:3)

Cinsiyet Ayrımcılığı

Olumlu: Çocuğa aile bütçesinin hazırlanmasında söz hakkı tanıyor. Çocuk evin aylık bütçesi hakkında bilgi sahibi oluyor ve ev içi yönetimde etkin hale geliyor. Aile içinde demokrasi kültürünün gelişmesi açısından güzel bir örnek verilmiştir.

Olumsuz: Babayı evin reisi, evle ilgili kararları verebilen tek kişi olarak gösteriyor. Evin aylık bütçesi hesaplanırken annenin ve evin diğer bireylerinin söz sahibi olmaması evde demokrasi kültürünün zayıf olduğunu gösteriyor, ataerkil aile düzenine teşvik ediyor.

(s.104-105) Elif ve annesi alışverişe gidiyor.

(Bakınız Ek:4)

Cinsiyet Ayrımcılığı

Olumsuz: Anneyi evin işlerini yapan kadın olarak gösteriyor. Evin alışverişini annenin yapması cinsiyetçi bir anlatım tarzıdır. Genelde baba çalışır, para kazanır, anne alışverişini ve ev işlerini yapar. Kadının toplumsal konumu eş ve anne olarak tanımlanmıştır. Kadınların evdeki görevleri ve sorumlulukları da görsellerle ve metinlerle vurgulanmaktadır. Babanın da ev işlerine ve alışverişe yardım ettiği örneklere de kitaplarda eşit oranda verilmelidir.

(s.117-118-119) Fırıncı erkek, Şoför erkek, Doktor erkek, Mimar, müteahhit, inşaat mühendisi erkek, Ayakkabı ustası erkek

(s.151) Hemşire kadın

(Bakınız Ek:5)

Cinsiyet Ayrımcılığı

Olumsuz: Meslekler cinsiyetçi bir anlatım tarzıyla anlatılmıştır. Güç, kuvvet gerektiren mesleklerde erkeklerin, temizlik, titizlik gerektiren mesleklerde kadınların örneklendirilmesi cinsiyet ayrımını güçlendiriyor. Kadınlara uygun görülen mesleklerin sınırlı olduğu, erkeklerin ise çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Bu toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının ortadan kaldırılacağı, cinsiyet eşitliğinin sağlanacağı olumlu örneklere ders kitaplarında yer verilmelidir.

(s.172) Alt resimdeki temsil heyetinin tamamı erkek.

(s.177) Belediye meclisi bir oylama sırasında fotoğrafında görülenlerin tamamı erkek (Bakınız Ek:6)

Cinsiyet Ayrımcılığı

Olumsuz: İdari işlerde kadınlar yok sayılarak örneklendirmeler erkekler üzerinden yapılmıştır. Cinsiyetçi bir anlatım tarzıyla yönetimde ve idari işlerde erkeklerin aktif olduğu vurgulanıyor. Kitaptaki örneklendirmelerin geleceğin kadın ve erkeklerinin toplumsal kimliklerini oluşturma amacı içerdiğinin düşünülerek kadınların da yerel yönetimlerde söz sahibi olabileceği, aktif olarak çalışabileceği örneklendirmelerin erkeklerle eşit oranda yapılması gerekir.

(s.173) Metinde ve resimde anlatılan kaymakam erkek

(s.176) Fotoğraftaki belediye başkanı erkek

(Bakınız Ek:7)

Cinsiyet Ayrımcılığı

Olumsuz: Yerel yöneticilerin erkeklerden seçilmesi ve kadınların örneklendirilmemesi cinsiyetçi anlatım tarzıdır. Kadın belediye başkanlarının, milletvekillerinin, kaymakamların da yönetimde söz sahibi olabileceği örneklendirmeler ders kitaplarında yer almalıdır. İlk kadın valinin, ilk kadın başbakanın, milletvekillerinin de aktarılarak yönetimde kadınların da önemli yerlere geldikleri anlatılmalıdır. Yalnızca erkeklerin yerel yönetimlerde görev almadığı kadınların da aktif rol aldığı örneklere yer verilmelidir.

Ders kitabının sonunda Türk Dünyası Haritası var.

(Bakınız Ek:8)

Cinsiyet Ayrımcılığı

Olumsuz: 4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki konular incelendiğinde Türk dünyası ve Türk devletleri ile ilgili konuların yer almadığı görülmüştür. Türk kökenli devletlerin yanında diğer ülkelerin de verilmesi gerekir. Bu Türkiye'deki Türk olmayan yurttaşlara yapılan bir ayrımcılıktır.

4.1.4.2. Alt amaca ilişkin bulgular

Araştırmada 2. alt amaç kapsamında insan hakları boyutunda kişi hak ve özgürlüklerinin 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında nasıl yer aldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda kişinin hakları ve özgürlükleri kavramlarına ilişkin 4 olumlu madde bulunmuş, olumsuz madde tespit edilmemiştir.

Bu alt probleme ilişkin bulgular aşağıdaki şekildedir.

Tablo 4.3: 2. Alt Amaca İlişkin Olumlu ve Olumsuz Kavram Sayısı

Kişi Hakları ve Özgürlükleri	Olumlu	Olumsuz
Araştırmada Bulunan Madde Sayısı	4	-

Tablo 4.4: 2. Alt Amaca İlişkin Bulgular

KİŞİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ	OLUMLU ÖRNEK		OLUMSUZ ÖRNEK	
	VAR	YOK	VAR	YOK
Kişi Dokunulmazlığı				
Zorla Çalıştırılma Yasağı				
Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği	✓			
Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması				
Yerleşme ve Seyahat Özgürlüğü				
Din ve Vicdan Özgürlüğü	✓			
Düşünceyi Açıklama ve Yayma Özgürlüğü	✓			
Bilim ve Sanat Özgürlüğü	✓			
Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü	✓			
Mülkiyet Hakkı				
Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması				

4.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde 2. alt amaç kapsamında kişi hakları ve özgürlükleriyle ilgili kişi özgürlüğü ve güvenliği, din ve vicdan özgürlüğü, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, dernek, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüyle ilgili olumlu örnekler ulaşılmıştır. Kişi dokunulmazlığı, zorla çalıştırılma yasağı, özel hayatın gizliliği ve korunması, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, mülkiyet hakkı ve temel hak ve özgürlüklerin korunmasıyla ilgili örnekler ulaşılamamıştır.

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde 2. alt amaç kapsamında kişi hak ve özgürlükleri bakımından aşağıdaki bulgulara ve yorumlara ulaşılmıştır.

(s. 20) “Duygu ve Düşüncelere Saygı” okuma parçası

(Bakınız Ek:9)

Düşünce ve Düşünceyi Açıklama ve Yayma Özgürlüğü

Olumlu: Elif'in kendisi hakkındaki olumsuz düşünceleri hoşgörü ile karşılaması öğrencilere uzlaşma kültürünü öğretiyor ve eleştirilere açık olma becerisini kazandırıyor. Anayasamıza göre herkes düşünce ve kanaatlerinde tamamen hürdür, düşünce ve kanaatleri nedeniyle suçlanıp kınanamaz.

(s.28-29-30-31) Atatürk'ün kişilik özelliklerinden bahsedilmiş.

(Bakınız Ek:10)

Düşünce ve Düşünceyi Açıklama ve Yayma Özgürlüğü

Olumlu: Atatürk'ün kişilik özelliklerinden bahsederken bunları örneklerle desteklemesi bahsedilen özelliklerini doğruluyor. Kişilerin hakkındaki söylemlerin nesnel verilerle desteklenmesi kişi haklarına gösterilen bir saygıdır. Ayrıca çok yönlü ve üstün kişilikli bir lider olan Atatürk'ün zihinsel gelişim çağındaki öğrenciler tarafından örnek alınması sağlanarak öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal gelişimlerine destek olunuyor.

(s.158) Lösemili Çocuklar Vakfı

(s.160) Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı

(s.1629 Türk Kızılayı

(Bakınız Ek:11)

Dernek Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü, Din ve Vicdan Özgürlüğü

Olumlu: Sivil toplum; insanların tek tek yapamadıklarını beraber yapmasıdır. Birlikteliği, gönüllülüğü, yardımlaşmayı ve dayanışmayı temsil eder. Demokratik bir toplum yaratılmasında, devlet, toplum ve birey ilişkilerinin düzenlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Öğrenciler metinlerden ve görsellerden yola çıkarak sivil toplum

kavramının önemini anlıyorlar. Sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini ve bunların yasal olduğunu öğreniyorlar.

(s.192) Mustafa Kemal egemenliğin millete ait olduğuna inanıyordu söylemi ve buna paralel Nutuk'tan alıntı.

(Bakınız Ek:12)

Düşünce ve Düşünceyi Açıklama ve Yayma Özgürlüğü ve

Bilim ve Sanat Özgürlüğü

Olumlu: Mustafa Kemal'in düşüncesinin Nutuk'tan alınan bölümlerle desteklenmesi bu düşüncenin doğruluğunu gösterir. Kişilerden alınan alıntılarının örneklendirilerek, alıntılar yapılarak verilmesi kişi haklarına gösterilen saygıdır. Herkesin sahibi bulunduğu her türlü ilim, edebiyat veya sanat eserlerinden manevi ve maddi menfaatlerinin korunmasına hakkı vardır. Fikir ve sanat eserlerinin sahibinden bağımsız düşünülemez olduğundan dolayı Anayasa'nın “ düşünce ve düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” , “bilim ve sanat hürriyeti”, “sanatın ve sanatçının korunması” maddelerince koruma altına alınmıştır.

Dünyaya mal olmuş bir liderin tarihe hesap verdiği ve tüm uygarlığa katkıda bulunduğu eseri olan Nutuk'ta seçim ve temsil ilkesinden, demokrasiden bahsedilmesi, bu ilkenin cumhuriyetin ilanından beri uygulanması Türkiye'de demokrasi kültürünün gelişimi açısından olumlu örneklerdir.

4.1.4.3. Alt amaca ilişkin bulgular

Araştırmada 3. alt amaç kapsamında insan hakları boyutunda sosyal ve ekonomik haklar ve özgürlüklerin 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında nasıl yer aldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda sosyal ve ekonomik haklar ve özgürlüklerle ilgili 6 olumlu madde bulunmuş, olumsuz madde tespit edilmemiştir.

Bu alt amaca ilişkin bulgular aşağıdaki şekildedir.

Tablo 4.5: 3. Alt Amaca İlişkin Olumlu ve Olumsuz Kavram Sayısı

Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Özgürlükler	Olumlu	Olumsuz
Araştırmada Bulunan Madde Sayısı	6	-

Tablo 4.6: 3. Alt Amaca İlişkin Bulgular

SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLERİ	OLUMLU ÖRNEK		OLUMSUZ ÖRNEK	
	VAR	YOK	VAR	YOK
Ailenin Korunması				
Eğitim ve Öğrenim Hakkı				
Kamu Yararı				
Çalışma İle İlgili Hükümler				
Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması	✓			
Sosyal Güvenlik Hakları	✓			
Sosyal ve Ekonomik Hakların Sınırı				

Araştırmada 3. alt amaç kapsamında sosyal ve ekonomik haklar ve özgürlüklerden sağlık hakkı, çevre hakkı, tüketici hakları ve sosyal güvenlik haklarına değinildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında sosyal ve ekonomik haklar ve özgürlüklerle ilgili ailenin korunması, kamu yararı, çalışma hakları, sosyal güvenlik haklarının sınırıyla ilgili verilere ulaşılamamıştır.

Eğitim hakkı ile ilgili 2 örneğe ulaşılmıştır ancak siyasal haklar kapsamında değerlendirilmesi uygun görüldüğünden dolayı 4. Alt amaç kapsamında değerlendirilmiştir.

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde 3. alt amaç kapsamında sosyal ve ekonomik haklar ve özgürlükler bakımından aşağıdaki bulgulara ve yorumlara ulaşılmıştır.

S.17 Huzurevi ziyareti günlüğünden alıntı

(Bakınız Ek:13)

Sosyal Güvenlik Hakları

Olumlu: Huzurevleri yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Kimsesiz, hasta ve bakıma muhtaç insanları ziyarete teşvik ederek onların mutlu olmalarını ve moral bulmalarını sağlıyor. Öğrenciler toplumsal dayanışmayı, empati duygusunu, hoşgörüyü, vicdanlı olmayı içselleştiriyorlar ve toplumsal yardımlaşma sorumluluğunu kazanıyorlar. Yaşlıların huzurevlerine veya huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezine yerleştirilmesi, yaşlılara bağlanan aylıklar, evsiz ve sokakta kalanlara yapılan yardımlar kanun güvencesine alınarak kişinin yaşama hakkını korumak sosyal güvenlik haklarının kapsamındadır.

(s. 22-23) “Hoşgörü Abidesi” metni

(Bakınız Ek:14)

Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması

Olumlu: Mevlana'nın hoşgörü anlayışından bahsetmesi, yetmiş üç millete kucak açması, hayvanlara yardım etmesi, öğrencilere insanlara ve doğadaki canlılara saygıyı öğretiyor. Anayasamıza göre herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşın ödevidir. Öğrenciler çevrenin ve doğanın korunması konusunda bilinçleniyorlar.

(s.105) Elif'in aldığı ürünlerin üretim ve son kullanma tarihine bakması

(Bakınız Ek:15)

Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması

Olumlu: Öğrenciler tüketicinin gıda maddeleri üzerinde bilgi edinme hakkı olduğunu öğreniyorlar ve aldıkları ürünlerin üretim ve son tarihine bakmanın tüketici hakkı olduğunu biliyorlar. Öğrenciler sağlık haklarının korunması için üretim ve son kullanma tarihinin aldıkları ürünlerin üzerinde yazmasının ne kadar önemli olduğunu farkına varıyorlar.

(s.109) Elif son kullanma tarihi geçmiş meyve suyunu markete götürerek değiştiriyor. Hatalı çizmeyi fişi ile birlikte Tüketici Hukuku Heyetine teslim ediyor. Yapılan inceleme sonrasında haklı olduğu ortaya çıkıyor ve parasını alıyor.

(Bakınız Ek:16)

Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması

Olumlu: Öğrenciler tüketici olarak haklarını biliyorlar ve hangi yasal yollardan haklarını savunacaklarını öğreniyorlar. Mal ve hizmet satın alımında zarar gören tüketicinin mağduriyetinin giderileceğini öğreniyorlar. Verilen örnekte öğrenciler tüketici hakları konusunda bilinçlendiriliyor ve tüketici hareketine katılması için çaba içindeler.

(s.110-113) Tüketiciyi Koruma Derneği, Tüketici Sorunları Hakem Heyeti

(Bakınız Ek:17)

Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması

Olumlu: Öğrenciler TükoDer(Tüketiciyi Koruma Derneği) şubelerinin bulunduğu her yerde, tüketici olarak haklarını aramada yalnız olmadıklarını

öğreniyorlar. TükoDer şubelerindeki görevlilerin, şikayetini bildiren her tüketiciye hak arama konusunda sonuna kadar yardımcı olduğunu öğreniyorlar.

(s.150-151) Sağlık alanında çalışan kurumlar, kişiler

(Bakınız Ek:18)

Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması

Olumlu: Öğrenciler sağlık hizmetine ulaşma ve yararlanmanın birer hak olduğunu öğreniyorlar. Eğitilme hakkıyla bağlantılı olarak sağlık kuruluşlarının ve buralarda çalışan kişilerin görevlerini öğreniyorlar.

(s.189) Gazete haberinde mahalleli baz istasyonunun kurulmasını izin veren belediyeyi protesto ediyor. Belediye de kararından vazgeçiyor.

(Bakınız Ek:19)

Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması Hakkı

Dilekçe Hakkı

Olumlu: Sağlık hakkının ihlaline neden olan bu örnekte öğrenciler sağlık haklarını korumanın sosyal bir hakkı olduğunu öğreniyorlar. Siyasal haklarından dilekçe hakkını kullanarak bunun yasal olduğunu ve sağlık haklarını korumak için nasıl itiraz edebileceğini öğreniyorlar. Hakların savunulmasının ve kamuoyunun yerel yönetimler üzerinde ne kadar etkili olabileceği öğreniliyor.

4.1.4.4. Alt amaca ilişkin bulgular

Araştırmada 4. alt amaç kapsamında insan hakları boyutunda siyasal haklar ve özgürlüklerin 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında nasıl yer aldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan incelemeler siyasal haklar ve özgürlüklerle ilgili 5 olumlu madde bulunmuş, olumsuz madde tespit edilmemiştir.

Bu alt amaca ilişkin bulgular aşağıdaki şekildedir.

Tablo 4.7: 4. Alt Amaca İlişkin Olumlu ve Olumsuz Kavram Sayısı

Siyasal Haklar ve Özgürlükler	Olumlu	Olumsuz
Araştırmada Bulunan Madde Sayısı	5	-

Tablo 4.8: 4. Alt Amaca İlişkin Bulgular

SİYASAL HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLER	OLUMLU ÖRNEK		OLUMSUZ ÖRNEK	
	VAR	YOK	VAR	YOK
Türk Vatandaşlığı				
Siyasal Etkinlik Hakkı	✓			
Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı				
Dilekçe Hakkı	✓			
Kişinin Toplumla İlgili Yükümlülükleri				

Araştırmada 4. alt amaç kapsamında siyasi haklar ve özgürlüklere ilişkin 4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında siyasi etkinlik hakkı ve dilekçe hakkıyla ilgili olumlu örnekler bulunmuştur. Türk vatandaşlığı, kamu hizmetlerine girme hakkı ve kişinin toplumla ilgili yükümlülükleriyle ilgili kavramlara ulaşamamıştır. Yapılan incelemeler sonucunda sosyal ve ekonomik haklar ve özgürlükler kavramlarına ilişkin 6 olumlu madde bulunmuş, olumsuz madde tespit edilmemiştir.

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde 4. alt amaç kapsamında siyasi haklar ve özgürlükler bakımından aşağıdaki bulgulara ve yorumlara ulaşılmıştır.

(s.172) Resimde sınıf içinde seçim sandığı var ve öğrenciler oy kullanıyorlar.

(Bakınız Ek: 20)

Siyasal Etkinlik Hakkı

Olumlu: Kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma her vatandaşın hakkıdır. Sınıf içinde herkesin eşit olduğu, sınıf içinde demokratik ortamın olduğu bu örnekte öğrenciler özelden genele doğru yönetimde söz sahibi olmayı öğreniyorlar. Sınıflarından başlayarak demokrasi kültürünü bir yaşam biçimi haline getiriyorlar.

(s.173) Yerel yönetim birimlerini tanıtıyor.

(Bakınız Ek:21)

Siyasal Etkinlik Hakkı

Olumlu: Yerel yönetim birimlerinin tanıtılması, faaliyetlerinin öğretilmesi öncelikle eğitim hakkıdır. Eğitim hakkıyla bağlantılı olarak ve öğretimde yakından uzağa ilkesi ile öğrenciler buldukları yerel yönetim birimlerinden başlayarak yönetim birimlerini ve faaliyetlerini öğreniyorlar.

(s.178-185) Belediyelerin görevleri anlatılıyor.

(Bakınız Ek: 22)

Siyasal Etkinlik Hakkı

Olumlu: Eğitilme hakkı ve siyasi etkinlik hakkıyla bağlantılı olarak öğrenciler belediyelerin faaliyetlerini ve kamu hizmetlerinin yürütülmesinde belediyelerin rolünü öğreniyorlar.

(s.187) Mahalle halkı basın açıklamasında bulunuyor, dilekçeleri imzalıyorlar.

(Bakınız Ek:23)

Dilekçe Hakkı

Olumlu: İnsan hakları bireye kendi haklarına sahip çıkma, başkalarının haklarını çiğnememe, insanlığa hizmet etme gibi davranışları kazandıran sorumluluk eğitimini içerir. Öğrenciler haklarını savunmayı ve haklarını savunma yollarını öğreniyorlar.

(s.189) Gazete haberinde mahalleli baz istasyonunun kurulmasını izin veren belediyeyi protesto ediyor. Belediye de kararından vazgeçiyor.

(Bakınız Ek:19)

Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması Hakkı

Dilekçe Hakkı

Olumlu: Sağlık hakkının ihlaline neden olan bu örnekte öğrenciler sağlık haklarını korumanın sosyal bir hakkı olduğunu öğreniyorlar. Siyasal haklarından dilekçe hakkını kullanarak bunun yasal olduğunu ve sağlık haklarını korumak için nasıl itiraz edebileceğini öğreniyorlar. Hakların savunulmasının ve kamuoyunun yerel yönetimler üzerinde ne kadar etkili olabileceği öğreniliyor.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde ilköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan insan haklarına ilişkin kavramlar incelenerek sonuçlara bağlı olarak uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik önerilere yer verilmektedir.

5.1. Sonuçlar

Bu çalışma İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan insan haklarına ilişkin kavramları incelemek amacıyla yapılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda insan hakları anayasamızda yer alan temel hak ve özgürlüklere göre insan haklarına ilişkin kavramlar olumlu ve olumsuz yönleri ile tespit edilmiş, insan haklarının temel özellikleri ve kişi hak ve özgürlükleri, sosyal ve ekonomik haklar ve siyasal haklar olarak kategorilendirilerek açıklanmıştır.

a) 1. Alt Amaca İlişkin Sonuçlar

İnsan Haklarının Temel Özelliklerine Göre İnsan Hakları Kavramı

İnsan hakları en genel tanımıyla insanların dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin eşit sayılmasıdır. Bu tanımdan yola çıkarsak 4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarına ilişkin temel kavramlardan eşitliğin ihlal edildiği birer kategori altında birçok örnek ile görülmektedir. Ders kitaplarında verilen örneklerde öğrencilerin çoğunun mavi önlük yerine özel okul öğrencisi gibi kıyafet giymeleri yine eğitimdeki eşitlik ilkesine aykırı örnekler oluşturmaktadır.

Özellikle mesleklerde ve cinsiyet rollerinin seçiminde çok belirgin şekilde cinsiyet ayrımcılığı görülmektedir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında cinsiyet ayrımcılığıyla ilgili 6, dil, din, ırk ayrımcılığıyla ilgili 1, eğitimde ayrımcılıkla ilgili 1 olumsuz örnekle bu durum tespit edilmiştir.

Cinsiyet rollerinin belirlenmesinde güç, kuvvet gerektiren mesleklerde erkeklerin, temizlik, titizlik gerektiren mesleklerde ise kadınların örneklendirilmesi eşitlik ilkesine aykırı örnekler oluşturmaktadır. Mesleklerde ise erkeklere geniş bir

yelpaze açılarak erkeklerin yapabilecekleri mesleklerin sayısı çok gösterilirken, kadınların yapacakları meslekler sınırlıdır.

Babanın çalıştığı para kazandığı, evle ilgili kararları verdiği, aile bütçesini eşi olmadan planladığı, annenin alışverişi, ev işlerini yaptığı ataerkil aile yaşantısına ait cinsiyetçi anlatımların yer aldığı görülmüştür.

Gümüšoğlu (2013)'ün de dediği gibi “ Baba, bütçeyi hesaplar, alışverişte neyin alınıp neyin alınmayacağına karar verir. Burada baba, devlet memuru olan annenin karşısında mutlak otoriteye ve bilgiye sahip kişidir.”

İdari görevlerdeki ve yerel yöneticilerin seçilmesindeki örneklendirmelerin erkekler üzerinden yapılması, kadınlara yer verilmemesi de cinsiyet ayrımcılığına ilişkin olumsuz örneklerdir. Verilen gizil mesajlarda yönetimde erkeklerin yer alması gerektiği, erkeklerin aktif olduğu vurgulanıyor.

Ders kitaplarında toplumsal cinsiyete ilişkin örnekler sorunludur. Kadının toplumsal konumu özel alanla bağlantılı olarak tanımlanmaya, kadınlara uygun görülen mesleklerin sınırlı olduğu, erkeklerin ise çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Buna bağlı olarak da kadının üretim ve yeniden üretim sürecindeki emeği görmezden gelinmekte, kadının konumu eş ve anne olarak tanımlanmaya devam etmektedir (Gümüšoğlu, 2013).

Görseller incelendiğinde kimi öğrencilerin mavi önlük giydiği kimi öğrencilerin de kolej öğrencisi gibi giyindiği, sınıf ortamlarının fiziki imkanlar açısından birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Bunlar eğitimde fırsat ve imkan eşitsizliğini gösteren örneklerdir.

Ders kitabının sonunda yer alan Türk dünyası haritası da Türkiye’de yaşayan Türk olmayan yurttaşlara yapılan ayrımcılıktır.

b) 2. Alt Amaca İlişkin Sonuçlar

Kişinin Hakları ve Özgürlüklerine Göre İnsan Hakları Kavramı

Kişi hak ve özgürlükleri kavramıyla ilgili 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 4 olumlu bulgu tespit edilmiştir. Kişi özgürlüğü ve güvenliği, din ve vicdan

özgürlüğü, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, dernek, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüyle ilgili olumlu örneklerle ulaşılmıştır.

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkıyla ilgili sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili metinlerde ve verilen okuma parçasında öğrenciler kendileriyle ilgili olumsuz düşünceleri hoşgörü ile karşıyorlar, toplum içinde uzlaşma kültürü anlatılıyor, duygu ve düşüncelere saygı duyulması gerektiği öğretiliyor.

Atatürk'ün hayatından, kişilik özelliklerinden ve Nutuk'tan bahsederken bunlar ders kitabında nesnel verilerle desteklenmiş, örnekleri güzel bir anlatımla verilmiş. Bu örnekler kişinin fikir ve sanat eserlerine saygı duymayı, bilim ve sanat özgürlüğünü anlatmaktadır.

Öğrenciler ders kitabında verilen sivil toplum kuruluşlarıyla dernek, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkında bilgi sahibi oluyorlar.

Bu olumlu örneklerin yanında kişi dokunulmazlığı, zorla çalıştırılma yasağı, özel hayatın gizliliği ve korunması, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, mülkiyet hakkı ve temel hak ve özgürlüklerin korunmasıyla ilgili örneklerle ulaşılamamıştır.

Özel hayatın gizliliği ve dokunulmazlığı, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, gençliğin ve sporcunun korunmasına yönelik haklara yer verilmediği görülmektedir. Ders kitaplarında temalar içinde bu haklara da yer verilmelidir.

Kepenekçi (2005a) tarafından yapılan “Türkiye’de İnsan Hakları Eğitiminin Etkililiği Üzerine Bir Çalışma” başlıklı çalışmada da Türkiye’de uygulanan Vatandaşlık ve İnsan Hakları eğitimi dersi öğretmenlerinin görüşlerine göre, söz konusu dersin etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Arıkan (2002) yapmış olduğu “VİHE (Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi) dersi programını öğretmen görüşleri doğrultusunda” değerlendirme çalışmasında öğretmenlerin programda yer alan amaçların tam manasıyla gerçekleşmediğini, ders kitabının aranan özelliklere sahip olmadığını düşünmektedirler. Ders içeriği öğretmenler tarafından yeterli düzeyde bulunmamaktadır.

c) 3. Alt Amaca İlişkin Sonuçlar

Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Özgürlüklere Göre İnsan Hakları Kavramı

Sosyal ve ekonomik haklara ilişkin 6 olumlu kavram bulunmuştur. Metinlerden ve görsellerden yola çıkılarak yapılan incelemelerde sağlık hakkı, çevre hakkı, tüketici hakları ve sosyal güvenlik haklarına değinildiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Ders kitabı incelendiğinde özellikle tüketici haklarına geniş bir yer ayrıldığı, öğrencilerin tüketici olarak hakları konusunda ayrıntılı olarak bilinçlendirildiği görülmüştür. Öğrenciler aldıkları ürünlerin üretim ve son kullanma tarihlerine bakıyorlar, sağlık haklarının korunması için ürünlerin tarihlerine bakmanın ne kadar önemli olduğunu öğreniyorlar. Hatalı ürünleri fişiyle birlikte iade ederek etkili bir hukuk yoluna başvurmaya öğreniyorlar. Yaşama haklarını ve yaşam standartı haklarını en güzel şekilde korumayı öğreniyorlar.

Tüketici haklarıyla bağlantılı olarak sağlık haklarına da yer verilmiştir. Sağlık haklarıyla ilgili sağlık alanında çalışan kişilerin ve kurumların tanıtılması, mahallede kurulması düşünülen baz istasyonuna halkın tepki vermesi gibi güzel anlatımlarla öğrenciler sosyal hakları konusunda bilinçlendiriliyor. Huzurevi ve sağlık kurumları konusuyla da sosyal güvenlik hakkında bilinçleniyorlar.

Araştırma kapsamında bu olumlu örneklerin yanında sosyal ve ekonomik haklar ve özgürlüklerle ilgili ailenin korunması, kamu yararı, çalışma hakları, sosyal güvenlik haklarının sınıрыyla ilgili verilere ulaşılamamıştır. Ders kitabında sosyal ve ekonomik haklarla ilgili amaca yönelik konuların yazılmaması insan hakları eğitimi açısından eksiklik yaratmaktadır.

Elkatmış (2007) “İngiltere ve Türkiye’deki İlköğretim I. Kademedeki İnsan Hakları Eğitimlerinin Karşılaştırılması”nı yaptığı doktora tezinde İngiltere’de içeriğin belirlenmesine yönelik ana kavramlar ve özellikler belirlenerek, her bir amaç doğrultusunda yazılmış konular listesi yer almaktadır. Ancak Türkiye’de bu ögeye ilişkin daha sınırlı bulguya ulaşılmıştır. Eğitim durumları açısından her iki

programda da düzenlenecek etkinlikler açık bir şekilde örneklendirilmiş, öğretmenin rolü ve yapması gerekenler tablolar halinde belirtilmiştir.

d) 4. Alt Amaca İlişkin Sonuçlar

Siyasal Haklar ve Özgürlüklere Göre

Siyasal haklar ve özgürlüklere ilişkin 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 5 olumlu kavram bulunmuştur. Siyasal haklar ve özgürlüklerden siyasal etkinlik hakkı ve dilekçe hakkıyla ilgili olumlu örneklere ulaşılmıştır.

Görsellerde verilen örnekte öğrencilerin sınıf seçimlerine katılması sınıfta demokratik bir ortam oluşturmaktadır. Öğrenciler seçme ve seçilme hakkını sınıf içinde etkin bir şekilde kullanmaktadır.

Kitapta yerel yönetim birimlerinin tanıtılması konusuna değinilmiş. Eğitim hakkıyla bağlantılı olarak siyasal etkinlik hakkında öğrencilere bilgi veriliyor. Öğrenciler kamu hizmetlerini, yönetim birimlerini ve faaliyetlerini öğreniyorlar.

Toplanma ve örgütlenme ve etkili bir hukuk yoluna başvurmayla ilgili örnekler tespit edilmiştir. Öğrenciler etkili bir hukuk yoluna başvurarak haklarını savunabileceklerini öğreniyorlar.

Siyasal haklar ve özgürlüklerle ilgili Türk vatandaşlığı, kamu hizmetlerine girme hakkı ve kişinin toplumla ilgili yükümlülükleriyle ilgili kavramlara ulaşamamıştır

Yapılan inceleme sonucunda hakların korunması ve geliştirilmesi amacına yönelik sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklere yer verilmediği görülmektedir. İnsan hakları kavramlarını değerlendirmeye yönelik de bulgulara ulaşamamıştır.

Aydeniz (2010) “İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinin İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimindeki İşlevselliği” başlıklı yüksek lisans tezinde öğretmenler, 4.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında konuların; anlatım biçimi ve yöntem açısından yetersiz olduğunu ve öğrenci çalışma kitaplarının gelişigüzel hazırlanmış olduğunu, bu derste konuların sade bir dille anlatılıp bolca örneklere yer

verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. “Ders kitapları, ulaşılmak istenen hedeflerin kazandırılmasında öğrenci seviyesine uygunluk açısından yeterlidir” ifadesine katılanlar daha fazla olmakla birlikte katılmayanlar ve kararsız olanlar da diğerlerine yakındır.

5.2. Öneriler

5.2.1. Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

1. İlköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında anayasamızda yer alan birçok temel hak ve özgürlüğe değinilmediği görülmüştür. Bu durum insan hakları konusunun sosyal bilgiler dersi içinde işlenmesinin yeterli olmadığını göstermiştir. İlköğretimde insan hakları ayrı bir ders olarak okutulmalıdır. Bu alanda yapılan çalışmalar sonucunda ilk defa 2012-2013 öğretim yılında İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi adıyla haftada 4. Sınıflarda okutulacak olsa da bu ilköğretimin diğer sınıflarında devamının gelmemesi nedeniyle yeterli değildir.

2. Araştırmada insan haklarının temel özellikleri ve barış kavramına ders kitabında yer verilmediği görülmüştür. Öncelikle insan haklarının temel özellikleri ve insan haklarına ilişkin öğretilen özgürlük, adalet, eşitlik gibi kavramların hayata geçirilmesi sağlanmalıdır. Özellikle sınıf ve aile ortamından başlanarak öğrencilerin öğrendikleriyle gördükleri arasında anlamlı bir bağ oluşturması sağlanmalıdır.

3. Araştırmada insan hakları kavramıyla ilgili sınıf içi ve ders dışı etkinliklere yer verilmediği, anlatılanların bilişsel alana yönelik olduğu görülmüştür. İnsan hakları öğretiminde anlatılan ilkelerin davranışa dönüştürülmesi çok önemlidir. Eğitimciler sınıf içinden başlayarak bu bilgileri davranışa dönüştürerek öğrencilere olumlu bir model olmalıdırlar.

4. Araştırmada insan haklarıyla ilgili anlatılan kavramların öğrencileri düşündürmeye, karşılaştırmalar yapmaya, yorum yapmaya yöneltmediği görülmüştür. İnsan hakları eğitimine ilişkin sınıf içi uygulamalar her şeyden önce öğrenci merkezli olmalı, dersin işlenişinde öğrencilerin araştırma, sorgulama, eleştirme, üretme, problem çözme, karar verme süreçlerine katılmasını sağlayacak

etkinliklerin kullanılması, yaparak veya yasayarak öğrenme ve iş birlikçi öğrenme stratejileri kullanılmalıdır.

5. Araştırmada insan hakları kavramının diğer derslerle ilişkilendirilmediği görülmüştür. İnsan haklarının çok boyutlu, çok disiplinli bir alan olduğu gerçeğinden hareketle, bu alanda yapılacak eğitim de çok boyutlu olmalıdır. Bu açıdan, ilköğretim düzeyinde bağımsız bir insan hakları eğitimi dersinin yanı sıra, bu ders, programda yer alan diğer ana derslerle, güçlü bir ilişkiler ağı kurularak verilebilir ve diğer derslerin de insan hakları eğitimine katkısı artırılabilir.

6. Araştırmada ders kitabının farklı sosyo- ekonomik düzeydeki çocukların düşünülerek yazılmadığı görülmüştür. Hazırlanan öğretim programlarında insan haklarının temel özelliklerinden eşitliğin ön planda olduğu kitaplar hazırlanmalıdır. Sosyal Bilgiler ders kitaplarının hazırlanmasında ve oluşturulan inceleme komisyonlarında farklı bölgelerden uygulayıcı öğretmenlerin görüşleri daha fazla alınarak eğitim kalitesindeki eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

7. Araştırmada örnekler incelendiğinde yaşlılara, özürlü bireylere yer verilse de bunların sınırlı olduğu görülmüştür. Ders kitaplarındaki insan haklarına ilişkin iletilerin aktarılmasında örneklendirme yapılırken yaşlılar, hastalar, özürlü bireyler, boşanmış ailelerin çocukları gibi ötekileştirilmiş kişiler dikkate alınarak hazırlanmalıdır.

8. Araştırmada Ders kitaplarında insan haklarıyla ilgili bilgilerin aktarılmasında çoğunlukla davranışçı eğitim yöntemi ve bilişsel alana yönelik vurgular bulunmuştur. İnsan hakları ile ilgili kavramların anlatılmasında yapılandırıcı anlatım yöntemiyle öyküleyici anlatımlara ve hayatın içinden örneklere daha çok yer verilmesi gerekmektedir.

9. Araştırmada ders kitabında insan hakları kavramıyla ilgili öğretmenlere yönelik açıklayıcı bilgilerin verileceği herhangi bir bilginin ya da rehber olacak kılavuzun hazırlanmadığı görülmüştür. Öğretmenlere insan hakları eğitimi alanında

sunulacak bilgilerle, hizmet içi eğitimle insan hakları konusunda daha verimli olmaları sağlanmalıdır.

5.2.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. Ders kitaplarının niteliğine yönelik araştırmaların sayısı arttırılmalıdır.
2. Ders kitaplarındaki insan haklarının değerlendirildiği çalışmaların sayısı arttırılmalıdır.
3. Ders kitaplarında insan haklarının değerlendirilmesinde geniş kapsamlı bir öğretmen ve uzman grubundan yararlanılacağı çalışmalar yapılabilir.
4. Farklı ülkelerdeki sosyal bilgiler ders kitapları ve insan hakları öğretimi karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Altunya, N. (2003) *Vatandaşlık Bilgisi (1. Baskı)*, Nobel Yayın: Ankara.
- Anar, E. (2000). *İnsan Hakları Tarihi (2. Basım)*, Chiviyazıları Yayınevi: İstanbul.
- Anayurt, Ö. (2004) *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Seçkin Yayıncılık: İstanbul.
- Arıkan, F. (2002) *Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Eğitim Programının Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.
- Armağan, S. (1980) *Temel Haklar ve Ödevler Fakülteler*, Mat Yayınevi: İstanbul.
- Aydeniz, D. (2010) *İlköğretim 4-5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinin İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimindeki İşlevselliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.
- Bağlı, M. T. ve Esen Y. (2003) *İnsan Haklarına Duyarlı Ders Kitapları*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.
- Başaran, T. (2007) *İlköğretim Okullarında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Uygulanışına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Edirne.
- Bayrakçı, M. (2005) "Ders Kitapları Konusu ve İlköğretimde Ücretsiz Ders Kitabı Dağıtım Projesi", *Milli Eğitim Dergisi*, S. 165, ss.3-16.
- Bostancı, M. N. (1996) *Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, Ötüken Yayınevi: İstanbul.
- Çayır, K. (2003) "Ders Kitaplarında İnsan Hakları ve Demokrasi Bilinci", *Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları (1. Baskı)* (Editör: B. Çotuksöken, A. Erzan, O. Silier), Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.
- Çeçen, A. (1995) *Düşünce Hukuku*, Doruk Yayınları: Ankara.

Çeçen, A. (2000) *İnsan Hakları*, Gündoğan Yayınları : Ankara

Çepni, S. (2005) *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş (2. Baskı)*, Üçyol Kültür Merkezi: Trabzon.

Daşçan, Ö. (2000) *İlköğretim 6. ve 7. Sınıflarda Okutulan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Öğrenci Başarısına Etkisi Konusunda Uzman, Denetçi, Yönetici ve Öğretmen Görüşleri Nelerdir?*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara

Daver, B. (1993) *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi: Ankara.

Demir, F. ve Karatepe, Ş. (1989): *Anayasa Hukukuna Giriş*, Evrim Basım Yayın- Dağıtım: İstanbul

Doğan, İ. (2001). *Modern Toplumda Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları- İnsan Haklarının Kültürel Temelleri*. Pegem Yayıncılık. Ankara

Doğan, İ. (2005) *Modern Toplumda Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları- İnsan Haklarının Kültürel Temelleri (6. Baskı)*, Pegem Yayıncılık: Ankara

Duman, İ. H. (1997) *Sosyal Devlet*, İnkılap Kitabevi: İstanbul

Eğitim-Sen (1998) *Demokratik Eğitim Kurultayı "Ders Kitapları"*, 2-6 Şubat 1998, Volkan Matbaası: Ankara

Elkatmış, M. (2007) *İngiltere ve Türkiye'deki İlköğretim I. Kademedeki İnsan Hakları Eğitimlerinin Karşılaştırılması*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.

Erdoğan, M. (1997) *Anayasal Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, Siyasal Kitabevi: Ankara

Erdoğan, M. (2011) *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, Orion Yayınevi: Ankara

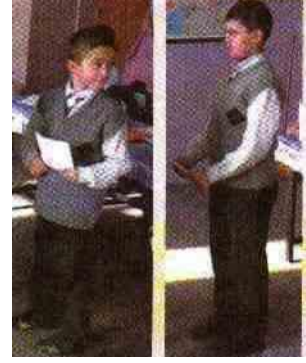
- Ersoy, A.F. (2007) *Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Eskişehir.
- Galtung, J. (1999). *Bir Başka Açıdan İnsan Hakları* (Çev. Müge Sözen), Metis Yayınları: İstanbul.
- Gemalmaz, M. S. (2001). *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Basım Yayım: İstanbul.
- Geray, C. (1993) “İnsan Hakları İçin Eğitim” *İnsan Hakları Yıllığı*, TODAİE: Ankara
- Gölcüklü, F. ve Gözübüyük, Ş. (1996). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi: Ankara.
- Gözlügül, S. V. (2002). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzda Etkisi* (2. Baskı), Yetkin Yayınevi: Ankara.
- Gözübüyük, Ş. (2000) *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi: Ankara.
- Gözübüyük, Ş. (2002) *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi: Ankara.
- Gülmez, M. (1994) *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi (Uluslararası Belgeler ve Türkiye)*, TODAİE Yayınları: Ankara.
- Gülmez, M. (2001) *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi* (2. Basım), TODAİE Yayını: Ankara
- Gümüšoğlu, F. (2013) *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet 1928-2013*, Kaynak Yayınları: İstanbul
- Günel, N. (2009) *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Demokrasi ve İnsan Haklarına İlişkin Sözlü ve Sözsüz İletilerin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Aydın.
- Gündüz, M., Gündüz, F. (2005) *Yurttaşlık Bilinci*, Anı Yayıncılık: Ankara.

- Güven, S. (2009) *Demokrasi Eğitimi, Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar-I* (Editör: R. Turan, A. M. Sünbül, H. Akdağ), Pegem Akademi Yayıncılık: Ankara
- Hatemi, H. (1998), “İnsan Hakları”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 4, Say 21: İstanbul.
- İrzık, G. (2005) “*Türkiye’de Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Gelişmeler, Sorunlar ve Çözümler*”, *Nasıl Eğitiliyoruz?- İnsan Hakları Eğitimi ve Ders Kitapları Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (Editör: D. T. Ceylan, G. İrzık), ss.26-34, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.
- İnal, K. (2008) *Eğitim ve İdeoloji*, Kalkedon Yayınları: İstanbul.
- İnsan Hakları (2006) *Temel Bilgiler- Koruma Mekanizmaları- İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları (1. Baskı)*, Matus Basımevi: Ankara.
- Kabaoğlu, İ. Ö. (2000) “*Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü*” (Yay.Haz.: Korkut TANKUTER), İnsan Hakları, Yapı Kredi Yay.:İstanbul.
- Kabaoğlu, İ. Ö. (2000) “*Düşünce Özgürlüğü*” (Yay.Haz.: Korkut TANKUTER), İnsan Hakları, Yapı Kredi Yay.: İstanbul.
- Kabapınar, Y. (2009) “*Yeni Öğrenme Anlayışının Işığında Sosyal Bilgiler Ders Kitapları*”, *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi (I. Baskı)* (Editör: C. Öztürk), Pegem Akademi Yayıncılık: Ankara.
- Kaptan , S. (1993) *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. Ankara: Tek Işık Ofset.
- Karasar, N. (2003) *Bilimsel Araştırma Yöntemi - Kavramlar, İlkeler ve Teknikler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Karasar, N. (2011) *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Kepekçi, Y. K. (1999) *Türkiye’de Genel Ortaöğretim Kurumlarında İnsan Hakları Eğitimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

- Kepenekçi, Y.K. (2000a) “İnsan Hakları Eğitimine Temel Yaklaşımlar” *Milli Eğitim Dergisi*, S.145, s. 36-37.
- Kepenekçi, Y. K. (2000b) *İnsan Hakları Eğitimi*, Anı Yayıncılık: Ankara.
- Kepenekçi, Y. K. (2005a). “A Study of Effectiveness of Human Rights Education in Turkey” *Journal of Peace Education*. 2, (1), 53–68.
- Kepenekçi, Y. K. (2005b)” Citizenship and Human Rights Education: A Comparison of Textbooks in Turkey and the United States” *International Journal of Educational Reform*. 14, (1), 73–85.
- Kocaoluk F. ve Kocaoluk M. Ş. (1998) *İlköğretim Okulu Programı*, Milsan Basım: İstanbul.
- Kuzu, B. (1997). *Ülkemizde Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği (1. Baskı)* Filiz Kitabevi: İstanbul
- Kuzu, B. (1997), “Demokrasi ve Gerekleri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 3, Sayı 17.
- Merey, Z. (2005) *Demokrasi ve İnsan Haklarının 1980- 2000 Yılları Arası Lise Tarih Ders Kitaplarına ve Tarih Müfredat Programlarına Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Van.
- Özbek, R. (2004) *Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum.
- Özek, Ç. (2000) “*Kitle İletişim Özgürlükleri*” (Yay. Haz.: Korkut TANKUTER), İnsan Hakları, Yapı Kredi Yay.: İstanbul.
- Öztürk, C., Dilek, D. (2003), “*Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*”, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları, Pegama Yayıncılık: Ankara.
- Öztürk, C. (2009) “*Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Bakış*”, *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi (1. Baskı)* (Editör: C. Öztürk), ss. 1-31, Pegem Akademi Yayıncılık: Ankara.
- Pingel, F. (2003) *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi* (Çev. N. Elhüseyni), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını: İstanbul.

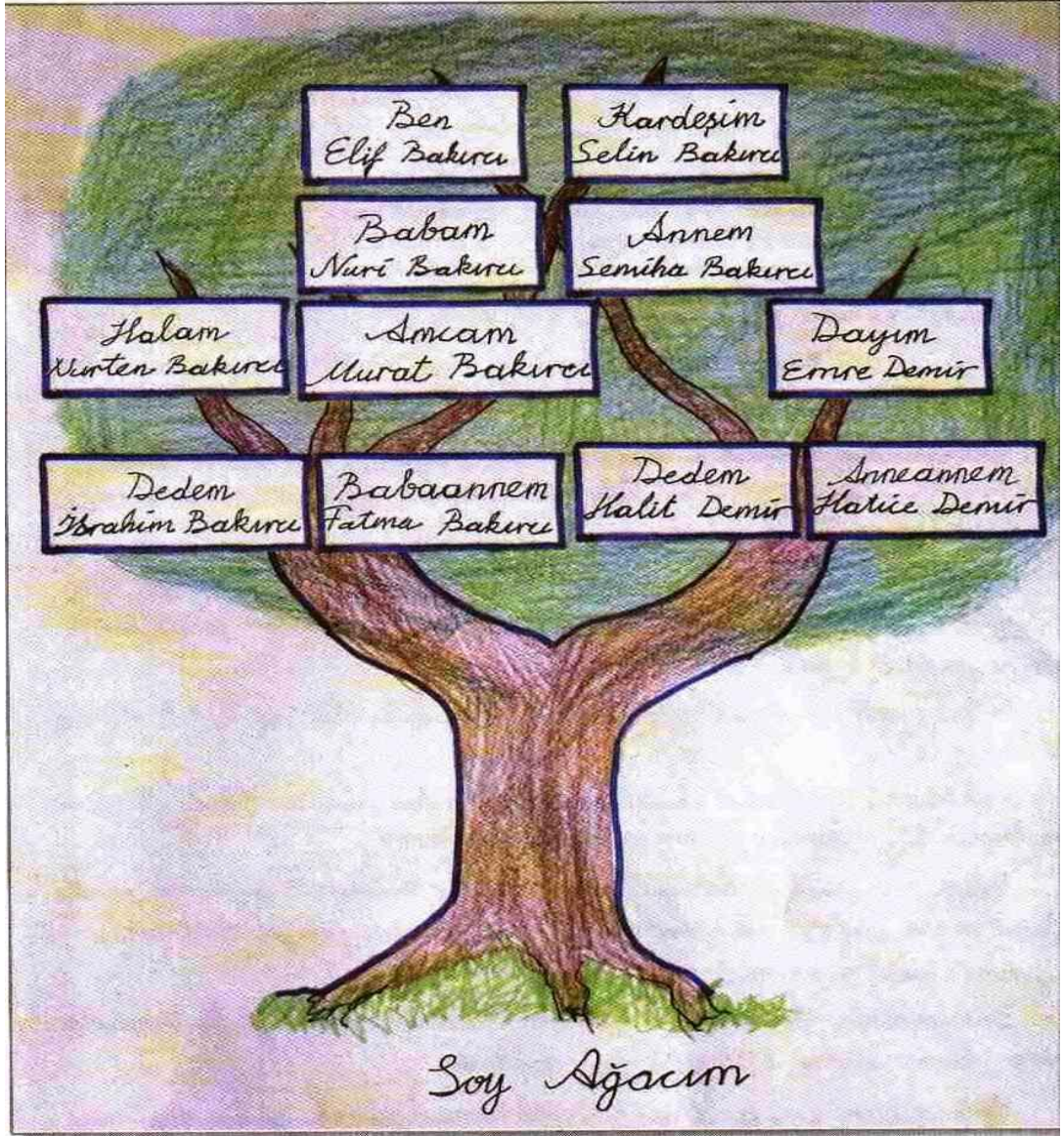
- Şahiner, D.G.S. (2008) *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Aktif Öğrenme Tekniklerinin Demokratik Tutumlara ve Ders Başarısına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Tanör, B. (1991) *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu (2. Baskı)*, BDS Yayınları: İstanbul.
- Tanör, B. (2000) *“İnanç ve Din Özgürlüğü”* (Yay. Haz.: Korkut TANKUTER), İnsan Hakları, Yapı Kredi Yay.: İstanbul.
- Tanör, B. (2000) *“Kişi Dokunulmazlığı”* (Yay. Haz.: Korkut TANKUTER), İnsan Hakları, Yapı Kredi Yay.: İstanbul.
- Tanrıöver, H. U. (2005) *“Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı”, Nasıl Eğitiliyoruz?- İnsan Hakları Eğitimi ve Ders Kitapları Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (Editör: D. T. Ceylan, G. Irzık), ss. 87-93, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.
- Tozlu, N. (1998) *Erdemli Toplum Yolunda*, 21. Yüzyıl Yayınları: Ankara.
- Ulusoy, K. (2009) *Sosyal Bilgilerde Ders Kitapları Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi (1. Baskı)* Editör: B. Tay, A. Öcal, Pegem Akademi Yayıncılık: Ankara
- Uygun, O. (1996) *Türkiye’de Demokrasi ve İnsan Hakları*, TODAİE Yayıncılık: Ankara.
- Ünal, Ş. (1997) *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Yetkin Yayınları: Ankara
- Ünal, Ş. (2001) *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları: Ankara.
- Yeşil, R. (2002) *Okul ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.

EKLER

Ek: 1

Ders kitabı sayfa: 13- 48

Ek: 2

Ders kitabı sayfa: 38

Ek: 3

AYAĞINI YORGANINA GÖRE UZAT

HAZIRLIK

Başlıkta geçen "Ayağını yorganına göre uzat." sözü, en bilinen atasözlerimizden biridir. Bu atasözleriyle insanlara verilmek istenen mesaj ne olabilir?

KAVRAMLAR

- bütçe
- emek
- gelir ve gider
- israf
- para
- tasarruf

Babası, Demet'e, pazartesi sabahı okula giderken hafta boyunca harcaması için 10 TL harçlık vermişti. Ancak Demet, okul harçlığının tamamını iki gün içinde harcıyıp bitirdi. Yeniden harçlık isteyince de babası ona şunları söyledi:

"Demetciğim, insanların istek ve ihtiyaçları sınırsızdır. Ancak satın alma amacı olan ellerindeki para sınırlıdır.

Bu nedenle insanlar ihtiyaçlarını önem sırasına koymalı ve harcamalarını planlamalıdır. Oysa sen böyle hafta boyunca harcaman gereken parayı ihtiyacın olmadığı hâlde yeni kalemler ve silgiler alarak iki gün içinde bitirdin."

Demet, babasının bu sözleri üzerine hata yaptığını anladı ve ona şunları söyledi:

"Haklısın babacığım. Ailemizin gelirinin sınırlı olduğunu bilmem ve ona göre davranmam gerekirdi. Bundan sonra harcamalarımı ihtiyaçlarımın önemine ve parama göre planlayacağım."

Babası, Demet'ten bu sözleri duyduğuna çok memnun oldu. Ona bu konuyu daha iyi kavratmak için de "Gel evimizin aylık bütçesini birlikte hazırlayalım." dedi. Daha sonra bütçe ile ilgili olarak şu açıklamada bulundu:

"Bütçe, paranın nasıl kullanılacağı ile ilgili yapılan plandır. Aile bütçesi ise ailemizin gelir ve giderlerini gösteren listedir. Gelir veya kaynak, ailemizin belli bir süre içinde kazandığı paradır. Bir hizmet ya da ürün karşılığı harcanan paraya ise gider denir.

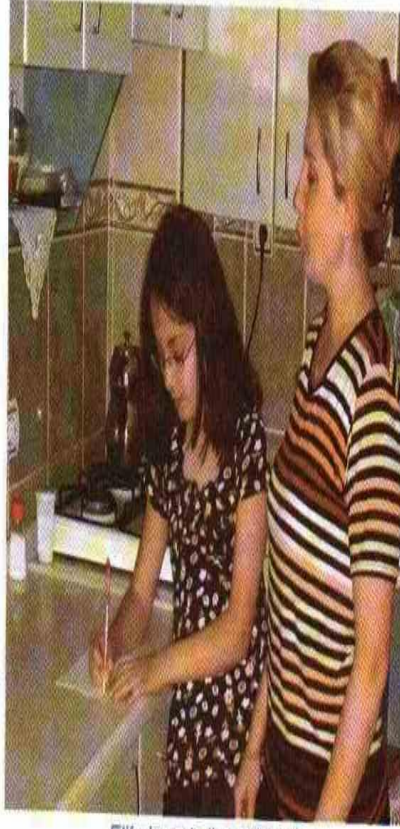

Ders kitabı sayfa: 100

Ek: 4

Elif ve annesi pazar günü alışveriş için markete gideceklerdi. Bu nedenle annesi, Elife, "Kızım, markete gideceğiz ancak önce bir alışveriş listesi hazırlamamız gerekiyor." dedi.

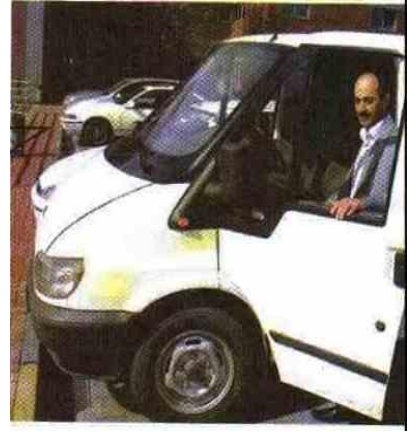
Elif, annesinin bu sözü üzerine hemen kâğıt kalem alıp annesinin söylediklerini yazmaya başladı. Bu arada annesinin onayını alarak kendisinin belirlediği ihtiyaçları da alışveriş listesine ekledi. Aşağıda Elif'in yaptığı bu listeyi görüyorsunuz.

Elif alışveriş listesi hazırlıyor.

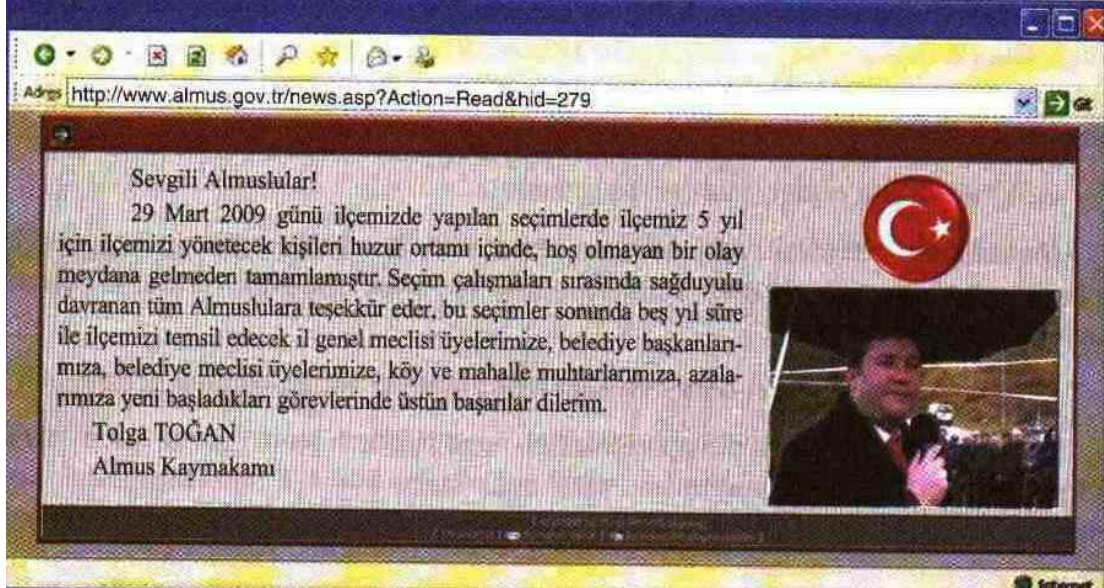
Ek:5

Ek: 6

Ders kitabı sayfa: 172- 177

Ek: 7

Ders kitabı sayfa : 173 – 176

Ek: 8

TÜRK DÜNYASI HARİTASI

Ders kitabının sonunda yer almaktadır.

Ek: 9

DUYGU VE DÜŞÜNCELERE SAYGI

HAZIRLIK

İnsanlar birbirlerinin duygu ve düşüncelerine saygı göstermezlerse bunun sonuçları neler olabilir?

KAVRAMLAR

- davranış
- hoşgörü

Sınıfınızda başkanlık seçimine aday olsaydınız ve en yakın arkadaşınız size oy vermeseydi ona karşı davranışınız ne olurdu?

Soruda anlatılan benzer bir durum Elif'in başına da geldi. Elif'in bu olayla ilgili anlattıklarını okuyunuz.

Okulumuzun açıldığı hafta yaptığımız başkanlık seçiminde sınıf başkanlığına aday oldum. Sınıfın en sevilen öğrencilerinden biri olduğumu düşünerek başkan olabileceğimi hayal ediyordum. Ancak en yakın arkadaşlarımdan biri olan Mehtap seçimde bana oy vermeyeceğini söyledi. Bunun nedenini sorduğumda ise "Çünkü senin iyi bir sınıf başkanı olamayacağını düşünüyorum." dedi. Bu sözü nedeniyle Mehtap'a küsmedim. Bana oy verip vermemekte serbest olduğumu düşünerek onu hoşgörü ile karşıladım. Ayrıca ona bu seçimin arkadaşlığımızı etkilemeyeceğini, dostluğumuzun bundan sonra da devam edeceğini söyledim.

Sevgili arkadaşlarım, sizlere günlük yaşamımdaki hoşgörü örneklerinden birini daha anlatmak istiyorum.

Geçen gün resim dersinde bir manzara resmi yaptım. Resim bana göre çok güzel oldu. Ancak arkadaşım Tolga, yaptığım resmi pek beğenmediğini söyledi. Daha sonra da resim ile ilgili bazı eleştiriler ve tavsiyelerde bulundu. Ben onun bu davranışını hoşgörüyle karşıladım. Kendisine hiç kızmadım. Çünkü Tolga sınıfımızın en güzel resim yapan öğrencisiydi. Onun yerinde olsam belki ben de aynı şekilde davranırdım, diye düşündüm. Ardından da eleştirileri ve tavsiyeleri için kendisine teşekkür ettim.

Herhangi bir konuda arkadaşlarınızla görüş ayrılığına düşüğünüzde onlara nasıl davranıyor ve neler söylüyorsunuz?

İnsanların farklı duygu ve düşüncelere sahip olmaları son derece doğal bir durumdur. Bu nedenle herkes karşısındakine sevgi ve anlayışla yaklaşmalıdır. Onun düşüncelerini hoşgörü ile karşılamalı ve bu düşüncelerin de doğru ve güzel yanlarının olabileceğini kabul etmelidir.

Hoşgörü, her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoşgörme durumudur.

Ek:10

Çok Yönlülüğü

Atatürk çok yönlü bir insandır. O, hem yetenekli bir asker hem de başarılı bir devlet adamıdır. Aynı zamanda büyük bir düşünür olan Atatürk siyaset, ekonomi, hukuk, eğitim, dil, tarih ve sanat konularıyla ilgilenmiştir. Bu konular hakkında çok sayıda kitap okumuş ve yeni düşünceler üreterek milletini aydınlatmıştır.

Atatürk, yazılı ve sözlü anlatım yeteneği çok güçlü bir önderdir. Bu nedenle duygu ve düşüncelerini etkili ve güzel bir biçimde anlatmıştır. Büyük Nutuk ve Onuncu Yıl Nutku onun bu özelliğini kanıtlayan başlıca örneklerdir.

Yöneticiliği

Atatürk iyi bir yöneticiydi. O, doğru sözlü, hoşgörülü, nazik ve güvenilir bir insandı. Bu nedenle de iyi bir yöneticide bulunması gereken bütün özelliklere sahipti.

Atatürk, yönetimi altında bulunanlara yapılamayacak emirler vermez, verdiği emirleri ise sonuna kadar takip ederdi. O, bu konuyla ilgili bir sözünde, "Benim her emrim yapılır, çünkü benden yapılmayacak emirler çıkmaz." demiştir. (1)

Mustafa Kemal bir askerî birliği denetlerken (18 Ocak 1923), (Atatürk, Kültür Bakanlığı, s. 104)

Atatürk Kayseri'de yeni Türk harflerini vatandaşlara öğretirken (20 Eylül 1929), (Atatürk, Kültür Bakanlığı, s. 131)

Öğreticiliği

"En önemli ve verimli görevlerimiz eğitim ve öğretim işleridir (1922)." (2) diyen Atatürk eğitime büyük önem vermiştir. Atatürk, Türk milletinin başöğretmenidir. O, çıktığı yurt gezilerinde kara tahta başına geçerek halka yeni Türk alfabesini öğretmiştir. Ayrıca "Geometri" adlı bir ders kitabı yazarak yeni neslin eğitimiyle doğrudan ilgilmiştir.

Atatürk'ün öğreticiliği yalnızca eğitim alanında yaptıklarıyla sınırlı değildir. Atatürk giyimi, davranışları ve sözleriyle de millete çağdaş uygarlığın gereklerini anlatmaya çalışmıştır. Böylece iyi bir öğretici olduğunu göstermiştir.

İleri Görüşlülüğü

"Yolunda yürüyen bir yolcunun yalnız ufku görmesi yeterli değildir. Mutlaka ufuk ötesini de görmesi ve bilmesi gerekir." (3) diyen Atatürk ileri görüşlü bir insandır. O, bu özelliğini zengin tarih bilgisine ve dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmesine borçludur.

Atatürk'ün ileri görüşlülüğüne verilebilecek en iyi örneklerden biri, onun II. Dünya Savaşı ile ilgili tahminleridir. O, 1932 yılında Amerikalı General Mac Arthur (Mak Artur) ile yaptığı görüşmede savaşın 1940-1945 yılları arasında başlayacağını, çıkacak bir savaşta Amerika'nın tarafsız kalamayacağını belirtmiştir. Ayrıca Avrupa'da olacak bir savaşın başlıca galibinin İngiltere, Fransa ve Almanya değil Sovyet Rusya olacağını söylemiştir. Gerçekten de Avrupa'daki olaylar 1939 yılından itibaren Atatürk'ün tahmin ettiği şekilde gerçekleşmiştir. (4)

Açık Sözlülüğü

Açık sözlü bir lider olan Atatürk, her konudaki düşüncesini milletle paylaşmıştır. Atatürk'ün açık sözlü bir lider olmasında millete duyduğu derin sevginin ve güvenin etkisi vardır. O, bu konudaki düşüncesini, "Ben düşündüklerimi daima halkın önünde söylemeliyim. Yanlışım varsa halk beni yalanlar (1937)." (1) sözüyle dile getirmiştir.

Birleştiriciliği

Atatürk'ün önemli kişilik özelliklerinden biri de birleştirme ve bütünleştirme gücüne sahip olmasıdır. O, Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak üzere Samsun'a çıktığı sırada ülkemiz birlik ve beraberlik içinde değildi. Halkımız farklı hedefler için çalışan gruplara ayrılmıştı. Bu nedenle Atatürk ilk önce birlik ve beraberliği sağlamak istedi. Genelgeler yayımlayıp kongreler yaparak halka gerçekleri anlattı ve kurtuluş yolunu gösterdi. Böylece Kurtuluş Savaşı'nda Türk milletini aynı amaç etrafında birleştirdi ve vatanımızı kurtardı.

Mustafa Kemal, Sivas Kongresi delegeleriyle birlikte (Eylül 1919), (Atatürk, Kültür Bakanlığı, s. 58)

Vatanseverliği

Atatürk vatanını ve onun ayrılmaz parçası olan Türk milletini çok sevdi. O, hayatı boyunca gösterdiği kahramanlık ve fedakârlıklarıyla vatanını her şeyin üzerinde tuttuğunu göstermiştir. "Yurt toprağı! Sana her şey feda olsun. Kutlu olan sensin. Hepimiz senin için fedaiyiz (1930)." (2) sözüyle de vatana olan bağlılığını ifade etmiştir.

Atatürk'ün vatan sevgisini gösteren pek çok olay vardır. Bu olaylardan biri de İngiltere Kralı Edward (Edvird)'in Türkiye ziyareti sırasında yaşanmıştır.

Ek: 11

Televizyonda veya gazetelerde deprem, sel, toprak kayması gibi doğal afetlere ilgili görüntülere rastlamışsınızdır. Bu görüntülerde afetlerden zarar gören insanlar için kurulmuş çadırlar görürsünüz. Aşçılar bu çadırlarda kalan insanlara seyyah mutfaklarda yaptıkları yemekleri dağıtırlar. Sağlık görevlileri ise hasta ve yaralıları ilgilenirler. İşte, o çadırların kurulmasını, yemeklerin yapılmasını, hasta ve yaralıların tedavi edilmesini sağlayan kuruluşun adı Türk Kızılayıdır.

Türk Kızılayı afete uğrayan insanların kara gün dostudur.

Türk Kızılayı, insanlara yardım amacıyla kurulmuş bir sosyal örgüttür. Türk Kızılayının hayatımızda önemli bir yeri vardır. Çünkü hepimizin bir gün bu kurumun yardımına ihtiyacı olabilir. Ancak bazılarımız için Türk Kızılayı bunun da ötesinde daha farklı anlamlar taşır. Aşağıda, bu kişilerden biri olan ve sizler gibi dördüncü sınıfa giden Kadir'in anlattıklarını okuyacaksınız.

Ben depremi kitaplardan, ansiklopedilerden önce doğup büyüdüğüm kasabada öğrendim.

Birinci sınıfa gidiyordum. Arkadaşlarımla dışarıda oynarken birdenbire yer sallanmaya başladı. Ayaklar duramayıp yere düşmüştüm. Sarsıntı geçtiğinde zorlukla ayağa kalkabildim. Başım dönüyordu ve korkmuştum. Ortalık toz duman içindeydi. Bazı evlerin çatıları çökmüş, bazıları tamamen yıkılmıştı. Bu arada bizim evimiz de yerle bir olmuştu. Annem ve babam dışarıda oldukları için şanslıydılar. Ancak pek çok insan enkaz altında kaldığı için hayatını kaybetmişti.

Lösemili Çocuklar Vakfı

Aşağıda Ersoy'un Lösemili Çocuklar Vakfı ile ilgili olarak anlattıklarını okuyacaksınız.

"Kuzenim Ayça'nın hasta olduğunu öğrenince amcam, yengem ve bizler çok üzüldük. Lösemi tedavi edilebilen bir hastalıktı. Ancak bu hastalığın tedavisi giderler oldukça fazlaydı ve tedavi süreci de 5 yıla kadar uzayabiliyordu. Oysa amcamın ekonomik durumu pek iyi olmadığı gibi sosyal güvencesi de yoktu. Bunun üzerine amcam, yengemi de yanına alarak Ayça'yı Ankara'daki Lösemili Çocuklar Vakfı'na götürdü. Amcam yaşadığı bu zorluklarla ilgili olarak şunları anlatıyor:

"Kızımın lösemi olduğunu öğrenince Ankara'ya geldik. LÖSEV ile de burada tanıştık. Tedavi süresince Ankara'da bulunmamız gerekiyordu. Ancak o dönemde işsizdim ve para sıkıntısı çekiyordum. LÖSEV, her konuda olduğu gibi bu konuda da bize yardımcı oldu. Ayrıca eşime ve bana iş bularak çalışmamızı sağladı. En önemlisi de bizlere umutsuzluğa kapılmamayı öğretti.

Kızım artık LÖSEV'in koruması ve kontrolü altında bulunuyor. Burada uygulanan tedavi sayesinde Ayça'nın sağlık durumu her geçen gün daha iyiye gidiyor. Doktorlar da onun yakında tamamen iyileşeceğini ve hep birlikte memleketimize dönebileceğimizi söylüyorlar.

Ayça'yı yaşatları gibi gülüp oynarken görünce eşim ve ben çok mutlu oluyoruz. Bir yandan da burada bekleyen ailelere destek olmak için uğraşılıyor ve LÖSEV'in her faaliyetine etkin biçimde katılıyoruz. Ayrıca çevremizdeki insanları da bu sivil toplum kuruluşunun faaliyetlerine gönüllü olarak katılmaya çağırıyoruz."

LÖSEV'in Ankara'da bulunan Çocuk Hematoloji Hastanesi

158

Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı

Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfına bağlı bir eğitim parkı

Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfının yurdumuzun çeşitli yerlerinde eğitim parkları vardır. Bunlardan biri de İker'in oturduğu mahallede bulunuyor. İker, Vakfın kendilerine sunduğu hizmetlerden yararlanıyor ve bu nedenle kendisini çok şanslı hissediyor.

Aşağıda İker'in TEGV hakkındaki düşüncelerine yer verdiği bir metin okuyacaksınız.

"Merhaba, ben İker. 13 yaşındayım. Dört yıldır Eğitim Gönüllüleri Parkındaki faaliyetlere katılıyorum. Ben, Eğitim Gönüllüleri Parkında bilgisayar kullanmayı ve satranç oynamayı öğrendim. Ayrıca ödevlerimi zamanında yapma, kitap okuma, düzenli ders çalışma alışkanlıklarını kazandım ve bu sayede derslerdeki başarımları artırdım.

Vakfımızın İnternet sitesinden edindiğim bilgilere göre TEGV, 1995 yılında bir grup eğitimci ve iş adamı tarafından kurulmuştur. Vakfın kuruluş amacı, ilköğretim çağındaki çocukların sekiz yıllık zorunlu temel eğitimine katkıda bulunmaktır. Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı, oluşturduğu eğitim ortamlarında 7-16 yaş grubundaki çocukları eğitip geleceğe hazırlamaktadır. Vakıf, bağış kampanyaları düzenleyerek ihtiyacı olan öğrencilere yardımlarda da bulunmaktadır."

160

İker, TEGV'in eğitim parkı da arkadaşlarıyla birlikte etkinlik yapıyor.

Ek: 12

O günlerde İstanbul'da neredeyse herkes yenilgiyi kabullenmiş ve kurtuluş ümitlerini kaybetmiş durumdaydı. Halkın büyük bölümü yabancı bir devletin koruyuculuğu altına girmekten başka yol olmadığını düşünüyordu. Mustafa Kemal ise bu tür düşüncelere kesinlikle karşı çıkıyordu. Ona göre verilecek en doğru karar; ulusal egemenliğe dayanan, bağımsız, yeni bir Türk devleti kurmak olmalıydı. Mustafa Kemal bu konu hakkındaki düşüncelerini Nutuk adlı eserinde şu sözlerle ifade etmişti:

"Açıkladığım bilgilere ve gözlem sonuçlarına göre üç türlü karar ortaya atılmıştı.

Birincisi, İngiltere'nin koruyuculuğunu güdümünü istemek,

İkincisi, Amerika güdümünü istemek,

Üçüncü karar, bölgesel kurtuluş yollarına yönelikti.

Efendiler, ben bu kararların hiçbirini yerinde bulmadım. Çünkü bu kararların dayandığı bütün kanıtlar ve mantıklar çürüktü, temelsizdi. Gerçekte, içinde bulunduğumuz o günlerde, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tükenmişti. Osmanlı ülkeleri bütün bütüne parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı.

Öyleyse sağlam ve gerçek karar ne olabilirdi?

Baylar, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak!

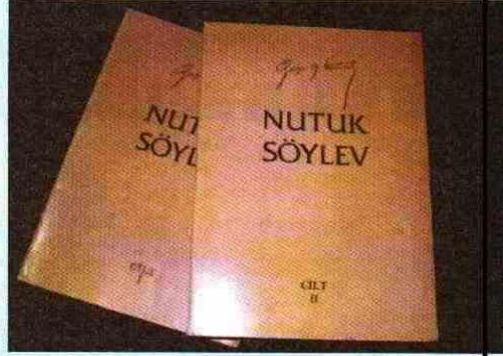
İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulanmaya başladığımız karar, bu karar olmuştur. Bu kararın dayandığı en sağlam düşünüş ve mantık şu idi:

Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne denli zengin ve gönençli olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus uygar insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan öteye gidemez.

Oysa Türk'ün onuru, kendine güveni ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus tutsak yaşamaktansa yok olsun, daha iyidir!..

O hâlde, ya bağımsızlık, ya ölüm!

İşte, gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktır (1927)." (1)

Mustafa Kemal egemenliğin millete ait olduğuna inanıyordu. Bu nedenle Samsun'a çıktığı andan itibaren bu inancını hayata geçirmeye çalıştı. Amasya Genelgesi'nde, "Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır (1919)." (2) diyerek asıl gücün millette olduğunu vurguladı. Erzurum Kongresi'nde ise "Millî iradeyi egemen kılmak esastır (1919)." (3) kararının alınmasını sağladı. Böylece amacının egemenliği millete vermek olduğunu açıkça ortaya koydu.

(1) Atatürk, Nutuk C I, s. 43.

(2) Atatürkçülük C I, s. 43.

(3) Atatürkçülük C I, s. 469.

Ek: 13

7 Ekim 2009

Bugün öğretmenimizle birlikte okulumuzun yakınındaki huzurevini ziyaret ettik. Huzurevinde yaşlı, kimsesiz, hasta ve bakıma muhtaç insanlar vardı.

Ziyarete giderken karşık duygular içindeydim. Sevineyim mi, üzüleym mi bilemiyordum. Sonuçta sevimi ve üzüntüyü bir arada yaşadım.

Sevindim, çünkü onlar bizleri görünce çok mutlu oldular. Bizler pamuk sakallı dedelerin, pembe yanaklı, şeker yüzlü teyzelerin ellerini öptük. Küçük hediyeler vererek onların gönüllerini aldık.

Üzüldüm, çünkü içlerinden bazıları ne kadar sevinmiş görünseler de hüzünlü olduklarını gözlemliyorduk. Bence bunun nedeni yalnızlıktı. Samir ailelerinden, belki de en çok torunlarından ayrı olmalarına üzülüyorlardı. Onların bu hâlini görünce ağlamamak için kendimi çok zor tuttum.

Huzurevinde yaşadığım yoğun duygular sayesinde yaşlılarla ilgili yeni düşüncelere sahip oldum. Başka bir deyişle, ben bu ziyaretin sonucunda çok şey öğrendim. Yardıma ihtiyacı olan yaşlılara yapılacak en büyük iyiliğin onlarla konuşup dertleşmek olduğunu anladım. Ayrıca bizlerin de onların öğütlerine ihtiyacımız olduğunu fark ettim. Böyle bir ziyarete katılmam için kendimle gurur duyuyorum. İnsanları sevindiren bu tür gezilere gitmek çok güzel.

Bizler her fırsatta onların ziyaretine gitmeli, gönüllerini almalı ve mutlu olmalarını sağlamalıyız.

Ek: 14

Hoşgörü Abidesi

Hoşgörülü olmak Türk milletinin temel özelliklerinden biridir. Bu nedenle tarihimiz hoşgörü simgesi hâline gelmiş örnek kişilerle doludur. O kişilerin en önemlisi ve ilk akla geleni Mevlana'dır. Mevlana, bütün dünyada hoşgörü abidesi olarak tanınan bir Türk düşünürüdür.

Mevlana'nın bütün dünyada tanınmasının nedeni, onun insanları ayırım yapmadan sevmesi ve kucaklamasıdır. O, insanların davranışlarını her zaman hoşgörülü karşılamış ve kalpleri kırmaktan kaçınmıştır. Mevlana her dinden ve milletten insanı bir kabul etmiş ve bu konudaki duygularını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Gel, gel, ne olursan ol, gel!
İster kâfir, ister Mecusi, ister puta tapan ol, gel!
Bizim kapımız ümitsizlik kapısı değildir.
Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel!" (1)

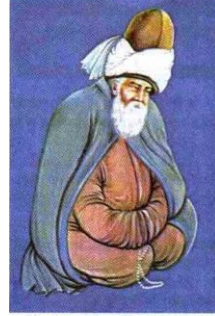

Konya'daki Mevlana Türbesi'nden bir görünüş

MEVLANA

Mevlana 1207 yılında, bugün Afganistan sınırları içinde kalan Belh şehrinde doğdu. 1228 yılında ise ailesiyle birlikte Konya'ya geldi. Hayatını "Hamdım, piştım, yandım." sözleriyle özetleyen Mevlana 17 Aralık 1273'te Konya'da vefat etti.

Mevlana, sözleriyle olduğu gibi hayatıyla da insanlara benzersiz hoşgörü dersleri vermiştir. Aşağıda Mevlana'nın hoşgörüsüne örnek olarak gösterilecek bir olay anlatılmıştır.

Mevlana (Temsilî resim, Vatan Millet ve Bayrak Sevgisi, s. 457.)

Mevlana bir konuşması sırasında, "Ben yetmiş üç milletle beraberim." der. Bu sözü duyan ve buna içerleyen Kadı Sıraceddin, bilgilerin birini ona gönderir. Gönderdiği kişiye de sıkı sıkıya tembihte bulunur: "Git ve Mevlana'ya herkesin içinde sor. Bu sözü demiş mi, dememiş mi? Demişse ona hakaret et."

Bunun üzerine bilgin dergâha gider ve Mevlana'ya, "Sen yetmiş üç milletle beraberim demişsin, doğru mu?" diye sorar. Mevlana "Evet." der ve "Hâlâ da deyiş duruyorum." diye ekler. Bilgin hakaret etmeye başlayınca da gülerек şöyle der: "Ben bu söylediklerimle de beraberim." (1)

Mevlana, "Ben yetmiş üç milletle beraberim." derken ne anlatmak istemiş olabilir? Bu olaya bakarak Mevlana'nın hangi kişisel özelliklere sahip olduğu söylenebilir?

Mevlana'nın yalnızca insanlara değil diğer canlılara karşı da hoşgörülü yaklaşmıştır. Aşağıda onun bu yönüne örnek olarak gösterilebilecek bir olay anlatılmıştır:

"Yavrularından ayrılmış ve aç kalmış bir köpeği görünce ona ekmeç götürüyor. Bir başka zaman da kendisine gönderilen iki tepsi yemeği silip süpüren köpeği görünce kimseyi dokundurmuyor. "O sizden daha muhtaç" diyerek hayvanlara olan hoşgörüsünü de ortaya koymuş oluyor." (2)

Mevlana bu hareketiyle insanlara hangi mesajları iletmek istemiş olabilir?

ÖÇK
17

Ek: 15

Alışveriş yaparken birçok şeyi dikkate almamız gerekiyordu. Örneğin, ambalajlı gıda maddeleri satın alırken üretim ve son kullanma tarihlerinin yanı sıra "içindekiler" bölümünü de incelemeliyiz. İçinde istemediğimiz veya sağlığa zararlı olduğunu düşündüğümüz bir madde varsa o ürünü almamalıyız.

Ülkemizde ambalajlı gıda ürünleri Tarım ve Köyişleri Bakanlığının izni ile üretiliyor. Yurt dışında üretilmiş olan gıda ürünleri de yine aynı bakanlığın izni ile ithal ediliyor. Bu nedenle üzerinde "Tarım ve Köyişleri Bakanlığının izni ile üretilmiştir veya ithal edilmiştir." yazısı bulunmayan gıda ürünlerini satın almaktan kaçınmalıyız. Aynı şekilde, satın alacağımız ürünlerin TSE, CE ve ISO belgelerine sahip olup olmadığını da kontrol etmeliyiz. Öğretmenimizin dediğine göre bu işaretler ürünlerin kaliteli olduklarını gösteriyor.

Ek: 16

Annem ve ben alışveriş için evimizin yakınındaki markete gitmiştik. Annem alışveriş listesindeki ürünleri alıyordu. Ben de iki kutu meyve suyu ve iki tane çikolatalı gofret alıp alışveriş sepetine attım. Eve geldiğimde meyve sularından birini içmek istedim. Ancak kutunun üzerinde ürünün son kullanma tarihinin geçmiş olduğunu gördüm. Diğer kutuya baktım, onun tarihi de geçmişti. Durumu anneme anlattım. Annem, "Özellikle gıda ürünlerinin son kullanma tarihlerine çok dikkat etmeliyiz." dedi ve ekledi: "Son kullanma tarihi geçmiş ürünler bozulmuş olabilir. Bizler bu ürünleri yerseniz zehirlenebiliriz. Bu nedenle eğer yanlışlıkla böyle bir ürün alırsak hemen iade etmeliyiz. Bir tüketici olarak bu hakkımızı kullanmaktan çekinmemeliyiz."

Annemin bu sözleri üzerine hemen markete gittim. Durumu sorumlu kişiye anlattım. Market sorumlusu hatalı olduklarını kabul etti ve özür diledi. Bundan sonra raflardaki ürünlerin son kullanma tarihlerini daha dikkatli kontrol edeceklerini söyledi. Ardından da elimdeki meyve sularını yenileriyle değiştirdi.

Eve gelince anneme yaşadıklarımı anlattım. Annem hakkımı savunmakla çok doğru yaptığımı söyledi. Ayrıca bundan sonra herhangi bir ürün satın alırken daha dikkatli olmamı istedi.

Geçen yıl bana bir çizme alınmıştı. Çizmeyi mağazada denedim ve bir sorun hissetmedim. Ancak merdiven çıkarken ve koşarken çizmelerden birinin ayağımdan çıkacak gibi olduğunu fark ettim. Evet gerçekten de sağ ayağımdaki çizme diğerine göre daha büyüktü. Ürünü aldığımız yere götürdüğümüzde değiştirme yapamayacaklarını ancak sorunu çözeceklerini söylediler. Çizmeleri aldılar ve fabrikaya gönderdiler. İki hafta sonra çizmelerim gelmişti. Ancak sorun devam ediyordu. Bunun üzerine çizmeleri bir kez daha tamire gönderdik.

Ürün geldiğinde gördük ki değişen bir şey yoktu. Buna rağmen mağazadaki görevliler çizmenin küçültüldüğünü ve bu şekilde kullanmaktan başka seçeneğimin olmadığını söylediler. Sorunu gideremedikleri hâlde ne çizmeyi başka bir ürüne değiştirdiler ne de paramızı geri verdiler.

Yapacak başka bir şeyin olmadığını görünce şehrimizdeki Tüketici Hakem Heyetine başvuruda bulunduk. Alışveriş fişi ile birlikte hatalı çizmeleri de heyete teslim ettik. Yapılan incelemede haklı olduğumuz ortaya çıktı ve ödediğimiz parayı geri aldık.

Ek: 17

Geçenlerde bir mobilya mağazasından yemek masası aldık. Mağaza elemanları masayı kurarken masanın bir ayağında çatlak oluştu. Ayrıca masayı incelerken başka yapım hatalarının olduğunu da fark ettik. Babamla birlikte mağazaya gittik ve masayı geri vermek istediğimizi söyledik. Mağazadaki satış elemanları ürünü görerek ve beğenerek aldığımızı, paramızı iade edemeyeceklerini söylediler. Babamın ısrarı üzerine de "Tamam, faturayı getirin paranızı iade edelim." dediler. Ancak evin her tarafını aramamıza rağmen faturayı bulamadık. Babam mağaza görevlilerine, faturanın bir kopyasının kendilerinde olduğunu söylediysen de "Hayır aslını getirmeniz gerekir." dediler. Ürünün teslimat fişi elimizdeydi. Hemen Tüketiciyi Koruma Derneğine başvurup durumu anlattık. Dernekdeki görevli Tüketici Sorunları Hakem Heyetine bir dilekçe yazdı. Heyet isteğimizi haklı buldu ve ödediğimiz ücreti geri aldı.

Tüketiciyi Koruma Haftası'nda öğrenciler rehber öğretmenleriyle birlikte başka etkinlikler de düzenlediler. Sınıflarındaki panolara tüketici haklarıyla ilgili yazı, şiir, afiş, fıkra ve piyesler astılar. Aşağıda öğrencilerin sınıf panosuna astıkları şiirlerden biri verilmiştir. Okuyunuz.

ÖÇK
61

EY TÜKETİCİ KARDEŞ!
Kusurlu mal aldıysan,
Sakin hakkını yedirme.
Sessiz sakın kalıp da
Bir köşeye çekilme.

Senin de hakların var,
Parana yazık etme.
Koş malını değiştir,
Göğsünü gere gere.

Satan kabul etmezse
Git Hakem Heyetine.
Yine de olmuyorsa
Diğer yerleri dene.

Ey tüketici kardeş,
Sakin hakkını yedirme.
Kusurlu mal alıp da
Bir köşeye çekilme.

Ayşe AÇIKALIN

Ek: 18

Evimize en yakın resmî kurum aile sağlığı merkezidir. Bu merkezler, diğer bütün sağlık kurumları gibi insanları hastalıklara karşı korumak amacıyla kurulmuştur. Aile sağlığı merkezlerinde başkalarına sağlık hizmeti vermekle görevli aile hekimleri, hemşireler ve çeşitli sağlık memurları çalışır.

İnsanlar kendilerini iyi hissetmedikleri zaman ilk önce kayıtlı oldukları aile sağlığı merkezine giderler. Buradaki aile hekimleri hastalarını muayene edip gerekli tedavileri uygularlar. Ancak bazen hastanın daha büyük bir hastaneye gitmesi gerekebilir. Bu durumda da o hastayı ilgili hastaneye aile hekimleri sevk ederler.

Hastanelerde doktorlarla birlikte hemşireler de hizmet verirler.

Hemşireler hastaların ateşini ve tansiyonunu ölçer, onlara iğne ve pansuman yaparlar. Doktorlar ve hemşirelerin dışında, kan tahlili yapmak veya röntgen çekmek gibi hizmetleri veren başka sağlık görevlileri de vardır.

Sağlık kurumlarındaki görevlilerin ortak amacı, diğer kamu görevlileri gibi hayatımızı kolaylaştırmaktır. Bunu geçen haftaki hastalığım sırasında bir kez daha görme imkânı buldum. Terliyen soğuk su içtiğim için boğazım şişmişti. Her öksürüşümde boğazım ağrıyor, yemek yemekte zorlanıyordum. Babam beni evimizin yakınındaki Aile sağlığı merkezine götürdü. Burada görev yapan aile hekimimiz bana şikâyetimin ne olduğunu sordu. Olanları anlatınca önce boğazıma baktı ve öksürmemi istedi. Daha sonra da derin nefes almamı söyleyerek sırtımı dinledi. Hemşire ise ateşimi ölçtü.

Aile hekimini muayene işlemini bitirdikten sonra reçeteye kullanmam gereken ilaçları yazdı. Babamla birlikte aile sağlığı merkezinden çıkıp doğruca eczaneye gittik. Eczacıdan ilaçlarımı aldıktan sonra da evin yolunu tuttuk.

İlaçlar daha ilk günden etkisini gösterdi. Birkaç gün içinde de hastalığım tamamen iyileşti.

Ek: 19

BAZ İSTASYONUNA MAHALLELİ TEPKİSİ

İzmir'in Menemen ilçesine bağlı Asarlık beldesinin Zeytinlik Mahallesi sakinleri, baz istasyonu kurulmasına izin veren Belediyeyi protesto etti. Asarlı Belediyesi de Nergis Tepe mevkiindeki arazinin baz istasyonu için kiralanması kararından vazgeçti.

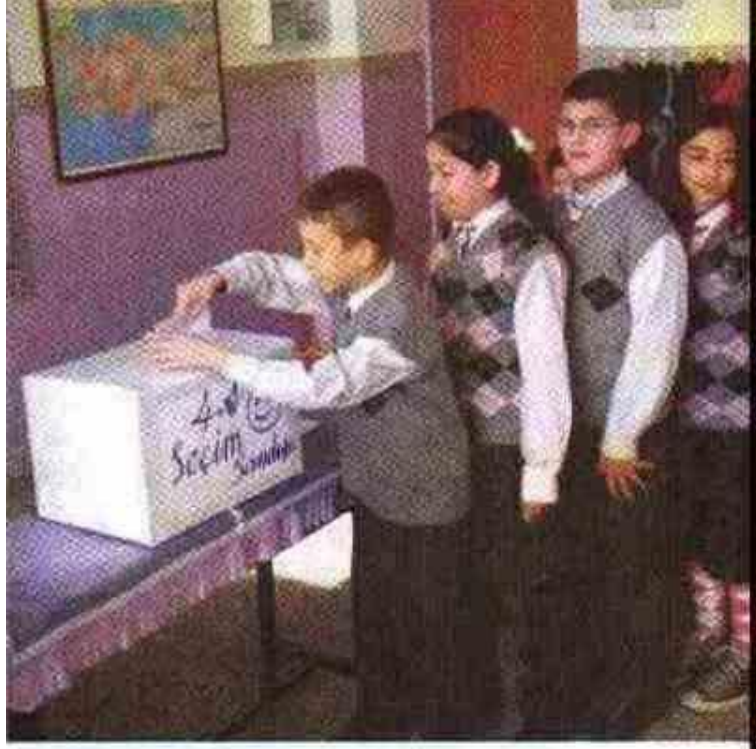
Asarlık Belediye Meclisi, 4 Mart 2008'de yaptığı toplantıda, Zeytinlik Mahallesi Nergis Tepe mevkiindeki Belediyeye ait 50 metre karelik arazinin GSM Radyo Baz İstasyonu kurulması amacıyla yıllık 2 bin 500 TL bedelle 3 yıllığına kiralanmasına karar verdi. Yaklaşık 10 gün önce baz istasyonunun inşaatına başlandı. Baz istasyonunun yöre halkının sağlığını tehdit edeceğine inanan Zeytinlik Mahallesi sakinleri ise Belediyeye ve firmaya başvurup tepkilerini dile getirdi. Yaklaşık 100 kişilik grup Belediye önüne kadar yürüyüp basın açıklaması yaptı.

Mahalle sakinleri yaptıkları açıklamada, "Sağlığımızı tehdit eden baz istasyonunun yerleşim birimlerinin içine değil de yerleşim birimlerinin dışında, halkın sağlığını etkilemeyecek bir alanda kurulmasını istiyoruz. Bu baz istasyonunun kurulmasına izin vermeyeceğiz." dediler.

Açıklamanın ardından binadan çıkıp grubun arasına gelen Asarlık Belediye Başkan Yardımcısı, vatandaşın tepkisinin değerlendirildiğini ve "Belediye Encümeni"nin toplanarak baz istasyonu kurulması kararının iptal edildiğini açıkladı. Halkın istekleri doğrultusunda çalışmalarda bulduklarını söyleyen başkan yardımcısı, "Toplumun tepkisi değerlendirildi. Toplum istemiyorsa olmayacak, baz istasyonu kurulmayacak." dedi.

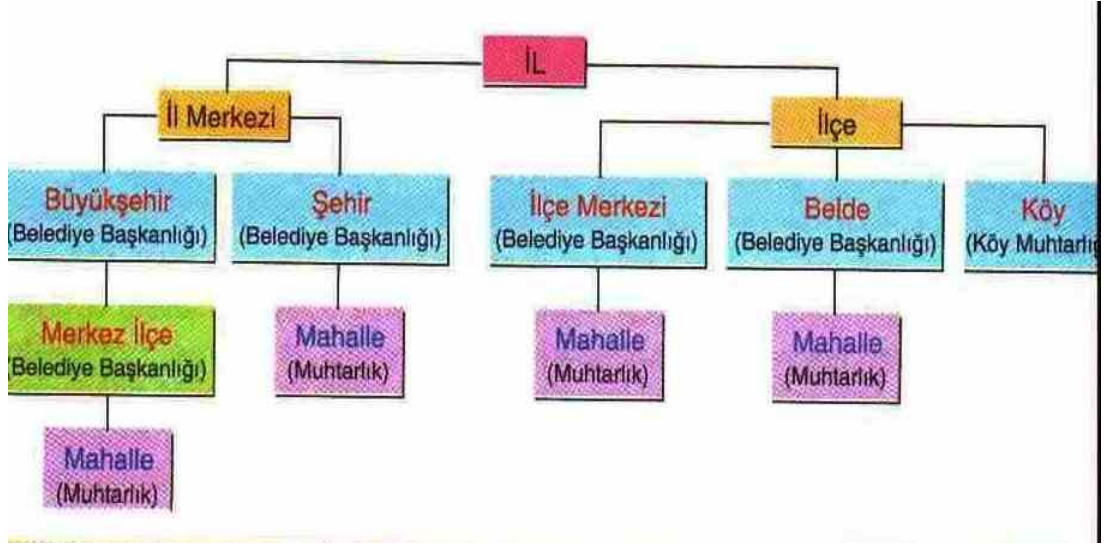
Ders kitabı sayfa: 189

Ek: 20

Ders kitabı sayfa: 172

Ek: 21

Ders kitabı sayfa: 173

Ek: 22

Merve: Belediye Meclisi kimlerden oluşuyor?

Başkan: Meclis üyesi olmak isteyenler belediye başkanları gibi yerel seçimlerde adaylıklarını koyarlar. Yeterli oyu alan adaylar Belediye Meclisine katılma hakkını elde ederler.

Ergün: Belediye hizmetlerini verebilmek için gereken parayı nereden buluyorsunuz?

Başkan: Belediyemizin çeşitli gelirleri vardır. Bunların başında devletimizin gönderdiği kaynaklar yer alır. Ayrıca Belediyemizin topladığı emlak, çevre temizlik, eğlence ve reklam vergileri de bütçe gelirlerimiz içinde önemli bir yer tutar. Bir başka gelir kaynağımız ise Belediyemize yapılan yardımlar ve bağışlardır.

Bengü: Belediye Başkanlığınız döneminde çocuklar için neler yapmayı düşünüyorsunuz?

Başkan: Çocuklar için yeni parklar ve oyun alanları yapmak istiyorum. Ayrıca bahçesinde voleybol ve basketbol sahası olmayan okulların bu eksikliklerini tamamlamayı planlıyorum.

Gamze: İleride ben de belediye başkanı olabilir miyim?

Başkan: Tabii ki olabilirsin. Yasalarımıza göre 25 yaşını dolduran her Türk vatandaşı gibi sen de belediye başkanlığına adaylığını koyabilirsin. Eğer halkımızdan yeterli desteği alırsan belediye başkanlığına da seçilebilirsin.

Bu söyleşinin sonunda Belediye Başkanı, öğrencilere ziyaretlerinden dolayı mutlu olduğunu söyledi. Öğrenciler de kendilerine zaman ayırdığı için Belediye Başkanına teşekkür ettiler. Daha sonra da bir görevli eşliğinde Belediye binasındaki birimleri gezerek çalışanlardan yaptıkları işler hakkında bilgiler aldılar. Böylece yerel yönetimler konusunu yerinde görenek ve yaşayarak öğrenme imkânı buldular.

Aşağıda belediyelere ait tesislerden bazılarının fotoğraflarını görüyorsunuz. Bu fotoğraflara göre belediyeler sosyal ve kültürel alanlarda hangi hizmetleri veriyor olabilirler?

Belediyeler sorumlu oldukları şehirlerde yaşayan insanların her türlü sorunlarıyla yakından ilgilienirler. Onların günlük hayatlarını kolaylaştırarak daha mutlu olmaları için çalışırlar. Bu amaçla sosyal ve kültürel hizmetlerde bulunurlar. Nikâh işlemlerini yerine getirmek, yoksullar için yurtlar ve yemekhaneler kurmak bu tür hizmetlerdendir. Ayrıca yandaki gazete haberinde gördüğünüz gibi sağlık taramaları yapmak da belediyelerin sosyal ve kültürel alandaki hizmetleri arasındadır.

Belediyeler sosyal ve kültürel alanda başka hizmetleri de yerine getirirler. Örneğin, dar gelirliler için ucuz konutlar yaparlar. Bunların yanı sıra insanların meslek sahibi olabilmesi için kurslar düzenlerler. Kültür merkezleri, kütüphaneler, tiyatrolar, müzeler ve sinema salonları açarlar. Parklar ve spor alanları yaparlar.

Buraya kadar anlatılanlardan belediyelerin altyapı, şehirlik, ulaşım, imar ve ekonomi ile sosyal ve kültürel alanlarda verdikleri hizmetleri öğrendiniz. Acaba bu sayılanlar

Ek: 23

Pek çok insan gibi Esentepe Mahallesi'nde yaşayan insanlar da sorunların çözüm bulabilmek için Belediyeye başvurmuşlar. İsterseniz Esentepe'de ne olduğunu ailesiyle birlikte bu mahallede yaşayan Kerem'den dinleyelim.

Belediye ekipleri birkaç ay önce mahallemizdeki eskimiş su borularını değiştirmek için geldiler. Caddeleri ve sokakları kazarak boruları yenilediler. Ancak işlerini bitirmelerine rağmen açtıkları çukurları tam olarak kapatmadılar. Bu çukurlar sokak lambalarımızın da yanmaması nedeniyle özellikle geceleri büyük tehlike oluşturuyor. Nitekim geçenlerde sokakta oynayan arkadaşlarımızdan biri bu çukurlarda birine düşerek yaralandı. İşte bu olay bardağın taşıran son damla oldu.

Arkadaşlarımızın çukura düşüp yaralanması şehrimizdeki basın yayın organlarında geniş yer buldu. Çıkan haberlerle birlikte mahalle halkının Belediyeye tepkisi daha da arttı. İki hafta önce mahallemizden bir grup, olayla ilgili basın açıklaması yaptı. Açıklamada, yaşananların bir kaza olmadığı ve Belediyenin ihmalden kaynaklandığı belirtildi. Bu sırada mahalle halkı tarafından "Vergi ödüyoruz, hizmet bekliyoruz." ve "Çukurlar kapatılsın." şeklinde sloganlar atıldı.

Basın açıklamasında bulunanlar mahallemizde yaşanan başka sorunları da dile getirdiler. Bu sorunlara duyarsız kalması nedeniyle Belediyeye tepki gösterdiler. Ayrıca bu konularla ilgili şikâyet ve isteklerini Belediye Başkanına iletmek için bir imza kampanyası başlattılar. Bu amaçla aşağıda gördüğünüz istekleri içeren dilekçeleri imzaladılar.

Belediye ekipleri mahallemizde çalışma yapıyor.

Mahalle halkı basın açıklamasında bulunuyor.

- Mahallemiz için tehlike oluşturan çukurlar kapatılsın.
- Mahallemizin yolları düzeltilsin.
- Sokaklarımız ışıklandırılsın.
- Çocuklarımızın güvenle oynayabileceği parklar yapılsın.

ÖÇK
106

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Rabia ÜNAL
Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara-12.06.1986

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Sınıf Öğretmenliği
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü
İlköğretim Ana Bilim Dalı Sınıf Öğretmenliği
Bölümü
Bildiği Yabancı Dilli : İngilizce

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl :
Van- Gürpınar- Bozyiğit İlköğretim Okulu (2010-2011)
Van- Gürpınar- Hacıköy İlköğretim Okulu (2011-2012)
Van- Gürpınar- Atatürk İlkokulu (2012-2013)
Van- İpekyolu- Kerim Tuncer İlkokulu (2013-2014)

İLETİŞİM

E-posta Adresi : rabia_unal@hotmail.com
Tarih :